रञ्जना लिपि

RANJANA LIPI

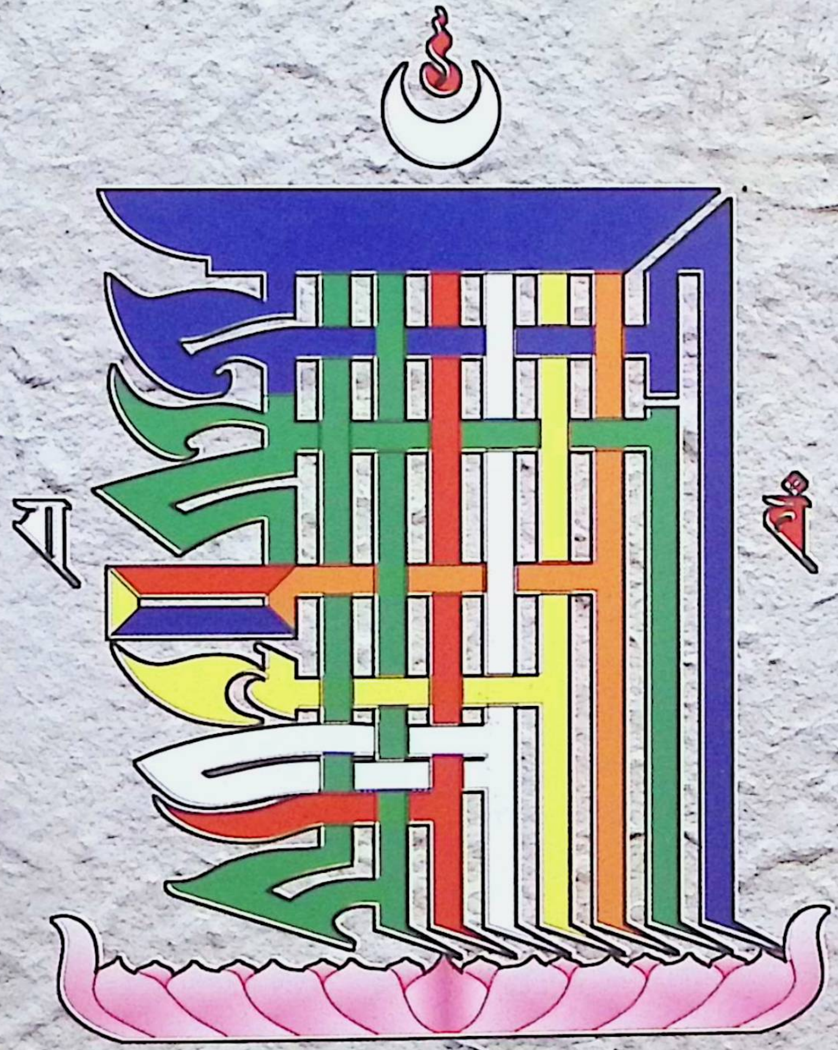

नेपाल लिपि गुथि

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

रञ्जना लिपि

Ranjana Lipi

यिकाक

नेपाल लिपि गुथि

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

रञ्जना लिपि (Ranjana Lipi)

नेपाल लिपि गुथि

NEPAL LIPI GUTHI

सफूया थाकुं नां नेपाल लिपि गुथियाके
(नेपाल लिपि गुथिया स्वीकृति मदयकं थुगु सफू छुं नं कथं पिथने मदु ।)

पिकाक : नेपाल लिपि गुथि
सा४ननि, ख्य४न, यैँ
फोन : ४२५०९०३
जि. प्र. का. द. नं. ११९/०४९/०४६

पिथना दँ : ने. सं. ११३६ बछलागा १०

पिथना : ५०००

मू : २५० टका

ISBN : 978-9937-0-5689-2

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

काठमाडौं महानगरपालिका

यें महानगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

काठमाडौं, ३ नं. प्रदेश, नेपाल

(प्रमुखको सचिवालय)
काठमाडौं महानगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
बागदरबार, काठमाडौं

२०७३

भिंतुना

नेवाः समुदायं सदियौं न्ह्यवंनिसें छ्यला वयाच्वंगु नेपाःया मौलिक लिपितय्‌गु संरक्षण व सम्वर्द्धन यायेगु उद्देश्य तयाः थनिं ३९ दँ न्ह्यः नीस्वंगु नेपाल लिपि गुथि थीथी लिपियात संरक्षण यानाः देश विदेशय् तकं प्रचार प्रसार याना वनेगु ज्याय् निरन्तर न्ह्याः वनाच्वंगु संस्था खः । लिपि गुथिया थ्वहे सक्रियतां यानाः लिपि विकासलिसे स्वापू दुगु थीथी रचनात्मक गतिविधित नं मदिक्क जुयां च्वंगु झीसं सिउगु हे खँ जुल । लिपि गुथिया थ्व सक्रियतायात दुनुगलंनिसें भिंतुना देछाना ।

झीगु मौलिक लिपितय्‌त थपू याना यंकेगु भ्वलय् नेपाल लिपि गुथिं थुगुसी रञ्जना लिपिया वर्णमाला प्रकाशन याःगु अतिकं लसताया खँ खः । थुकिया लागिं नेपाल लिपि गुथि व थ्व ज्याय् थःगु विद्वतपूर्ण योगदान यानादीपिं सकल लिपिविज्ञपिंत सुभाय् देछानाच्वना । थ्व स्वयां न्ह्यः लिपि गुथिं प्रचलित नेपाल लिपिया वर्णमाला पिथंगु खः । नेवाः लिपिप्रति चिउताः तया वयाच्वंपिं स्वदेशी व विदेशी सकलसिया लागिं उगु वर्णमाला अतिकं उपयोगी जूगु दु । रञ्जना लिपि नेपाः जक मखु नेपालं पिने भारत, चीन लगायतया देशय् तकं विशेष यानाः वुद्ध धर्म सम्वन्धी ग्रन्थ व स्मारकय् छ्यलाताःगु खनेदु । नेपाःया आपालं धार्मिक व ऐतिहासिक ज्वलंत नं थ्वहे लिपिइ लिपिवद्ध जुयाच्वंगु दु । उकिं रञ्जना लिपिया वर्णमाला प्रकाशन यक्व अर्थय् महत्वपूर्ण जू । थ्व प्रकाशनया ज्याय् आर्थिक तिवः विसें थःपिं नं सहभागी जुइ दयाः यें महानगरपालिका लय्ताः ।

लिपिया थ्वहे महत्व व गरिमायात च्वन्ह्याकेगु लागिं यें महानगरपालिकां नं थःगु थासं कुतः शुरु याःगु दु । चालु आर्थिक दँनिसें यें महानगरपालिकां स्थानीय लिपि प्रयोग यानाताःगु विज्ञापन व साइन वोर्डय् कायेगु याना तःग ु विज्ञापन करय् ९० प्रतिशत छुट वीगु व्यवस्था याःगु दु । थःथःगु व्यवसायया साइन वोर्डय् रञ्जना लगायत थनया मौलिक लिपित प्रयोग यासें यें मनपापाखें यानाताःगु थ्व छुटया लाभ कयादीत नं सकल नगरवासीपिंत इनाप यानाच्वना । देय्या मौलिक लिपितय्‌त थपुका यंकेगु ज्याय् यें महानगरपालिका व नेपाल लिपि गुथिया थ्व क्वातुगु सहकार्य अझ धिसिलाक न्ह्याः वनीगु भलसा कयाच्वना । सुभाय् ।

....

विद्यासुन्दर शाक्य
प्रमुख
यें महानगरपालिका

बागदरवार, काठमाडौं नेपाल, फोन नं. ४२३१४८१
ईमेल : kmcmayor@mos.com.np, वेभसाइट : Http//www.kathmandu.gov.np

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

धलः

१.	गुथिया थ:गु खँ	क
२.	नेपाल लिपि गुथि म्हसीका	ङ
३.	रञ्जना लिपिया ऐतिहासिक विकास	१
४.	टिप्पणी	६
५.	रञ्जना लिपिया साँस्कृतिक पक्ष	९
६.	टिप्पणी	१५
७.	रञ्जना लिपिया बांकि	१७
८.	टिप्पणी	२३
९.	रञ्जना लिपिया भाषावैज्ञानिक परिचय	२५
१०.	टिप्पणी	३०
११.	च्वसा दयेकेगु विधि	३१
१२.	माग्वः (स्वरवर्ण)	३५
१३.	बाग्वः (व्यञ्जनवर्ण)	३९
१४.	रञ्जना लिपिया आखः ब्वः	४६
१५.	भ्वः आखः	४७
१६.	चिना आखः	५५
१७.	चिना आखःया नियम	६१
१८.	ल्याः ग्वः	६१
१९.	कुताक्षर	६२
२०.	चिं	६४
२१.	रञ्जना लिपिया मू बां	६५
२२.	रञ्जना लिपिया नमूना अभिलेख	६६

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

गुथिया न्ह्यःगु दँ

रञ्जना व नेपाल लिपि नेवाःतय्‌गु जक मखुसें सकल नेपाःमिपिसं सयेकेमाःगु आखः खः। थुगु आखः नेपाःया इतिहास, धर्म, संस्कृति, कला, संम्पदा व पुरातत्व सम्बन्धी अध्ययन यायेत मदेयेकं मगाः। रञ्जना लिपि नेपाल मण्डलं उत्पति जुयाः एशियाया थीथी राज्य, साम्राज्य, सभ्यता दुने दुग्यंक छ्यलाबुलाय्‌ वःगु खने दु। नेपाल मण्डलं पिने रञ्जना लिपि नेपाःया मिथिला राज्य, खसान राज्यं बांलाक नाला काःगु खने दु। दसुया कथं खसान राज्य दुने दैलेखया डुल्लुइ च्वंगु बिजय स्तम्भय्‌ रञ्जना लिपि छ्यला तःगु दुसा मिथिला राज्यया थीथी ग्रन्थय्‌ नं रञ्जना आखलं च्वयातःगु सफूत दुगु जुल। अझ धायेगु खःसा रञ्जना आखः नेपालं पिने दक्षिणपाखे भारतया बंगाल, बिहार, उत्तर प्रदेश, श्रीलंका, उत्तरय्‌ तिब्बत, चीन, मंगोलिया, जापान, कोरिया, व मेमेगु देसय्‌ नं अप्वः छ्यलाबुलाय्‌ वःगु खने दु। बिशेष यानाः रञ्जना लिपि उबलेया Silk Road पाखें चाःहिउगु थाय्‌ बुद्ध धर्मया महायान व बज्रयानया गुम्बा, ग्रन्थय्‌ छ्यःगु खने दु। थुकथं रञ्जना लिपि तःथाय्‌ छ्यलाबुलाय्‌ वःगुलिं थाय्‌ कथं आखः च्वयेगु बां नं भचा भचा पाना वंगु खने दु। रञ्जना लिपियात थाय्‌ कथं थीथी नामं छ्यःगु खने दु गथेकि तिब्बतय्‌ लाञ्जा, चीनय्‌ लाञ्झाति व लान्च धाःगु खने दु।

थुकथं हलिमय्‌ ब्याकं नांजाःगु रञ्जना लिपि ल्हासाया झोखाम, कास्मिर, लदाख, चीनया पेइचिङ्ग लायकू, Great Wall, कालचक्र, लडाईंलय्‌ वनीपिं सिपाइया रक्षाकवचय्‌, छेँया मूलुखा फुसलय्‌ दुगु खःसा थौंकन्हय्‌ यूरोप, अमेरीका, रूसया गुम्बाय्‌ नं छ्यलाबुलाय्‌ वःगु खनेदु। अझ रञ्जना लिपि ला नेपालं संयुक्त राष्ट्र संघय्‌ दुतिउँ बलय्‌ नेपाःया लिपि धकाः दुथ्याका तःगु हे जुल। अथे जूगुलिं नेपाल लिपि नेवाःतय्‌गु जक मजुसे नेपाःया सकसियां मंकाःगु राष्ट्रिय लिपि खः।

नेपाल लिपि गुथिं थौं स्वयां ३९ दँ न्ह्यः ने.सं. ११०० दँ निसें नेपाल लिपि व रञ्जना लिपि संरक्षण व प्रवर्द्धनया ज्यायात संस्थागत रुप बिइगु ज्या यानावया च्वनागु जुल। नेपाल लिपि गुथिं यँ महानगरपालिकाया ग्वाहालिं रञ्जना लिपिया थुगु सफू छिकपिनिगु न्ह्यःने न्ह्यब्वया च्वना। थुगु सफूयात निगू ब्वय्‌ ब्वथलाः न्ह्यब्वयागु जुल।

न्हापांगु ब्व रञ्जना लिपिया इतिहाँस, संस्कृति, आखःया बां, व भाषाविज्ञानयात कयाः बिषय विज्ञपिसं च्वयादिइगु न्ह्यपौ व नापनापं मेपिं विद्वानपिन्सं उगु पतिइ यानादीगु टिप्पणी तयाः न्ह्यब्वयागु दु। थुगु न्ह्यपतिइ ने.सं. ११३८ यंलागा १२ (6 October 2018) कुन्हु नेपाल भाषा केन्द्रीय विभाग, यल ध्वाखाय्‌ रञ्जना लिपि, भाषा, इतिहाँस, क्यालिग्राफि विज्ञपिनि दथुइ सहलह ज्याभ्वः न्ह्याकाः सुझाव कयाःगु खः। थुगु ज्याभ्वलय्‌ रञ्जना लिपिया ऐतिहाँसिक पक्षयात कयाः सह प्रा. काशीनाथ तमोट भाजुं ज्यापौ न्ह्यब्वया दिइगु खःसा उकियात डा. नयनाथ पौडेल भाजुं टिप्पणी याना दिइगु खः। साँस्कृतिक पक्षयात कयाः उप प्रा. राजन लाल जोशी भाजुं ज्यापौ न्ह्यब्वया दिइगु खःसा उकियात

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

प्रा. डा. चुन्दा बज्राचार्य मयजुं टिप्पणी याना दिइगु खःसा आखःया बां पक्षयात कयाः शरद कसाः भाजुं ज्यापौ न्ह्यब्वया दिइगु खःसा उकियात सह प्रा. डा. मिलन शाक्य भाजुं टिप्पणी याना दिइगु खः। अथेहे भाषा विज्ञान पक्षयात कयाः सह प्रा. डा. ओमकारेश्वर श्रेष्ठ भाजुं ज्यापौ न्ह्यब्वया दिइगु खःसा उकियात डा. निर्मल मान तुलाधर भाजुं टिप्पणी याना दिइगु खः।

अथे हे लिपि स्यने ज्याय् छगू हे पहः व स्तर दयेके माःगु वाःचायेका भी दक्वसिंगु छगू हे सः यायेगु निति नेपाल लिपि गुथि न्ह्यज्याना वया च्वनागु दु। नेपाःया गौरव व पहिचान जुयाः ऐतिहाँसिक व पुरातात्विक महत्वं भय्ब्यूगु रञ्जना लिपि सफूया न्हापांगु ब्वय् लिपिया उत्पति, छ्यलाबुला, व हलिमय् थुकिया विस्तार धैगु बिषयस बिस्कं दुवालेगु ज्या जूगु दु।

थुगु सफूया निगूगु ब्वय् रञ्जना लिपि गथेयानाः च्वयेगु धैगु बिधि न्ह्यब्वया तयागु जुल। नेपालभाषाया पहः व ब्याकरण लिसे ज्वःलाक्क अले नेपाल लिपिया वर्णमाला कथं हे माग्वः, बाग्वः नापं चिना आखः न्ह्यब्वयागु जुल। थुगु सफुतिइ नेपालभाषायात माःगु निथी सः, माग्वः (Vowel) खुगः व बाग्वः (Consonant) ३० गः माःहनाः संस्कृत परम्परा स्वयाः पाक्क थुगु संस्करण छिकपिनिगु ल्हातय् ब्वयाच्वना। थ्वया नापनापं मेगु भाषाया त्यासा कथं ल्यंदनिगु ११ गः आखःयात नं दुथ्याका तयागु जुल। थुगु संस्करणय् मूकथं पाःगु धैगु नेपालभाषाया सःयात माःकथंया मूआखः व थ्वनाप स्वानाः वइगु मात्रा कथं पाइगु वैज्ञानिक तरिकां न्ह्यब्वयागु खः।

रञ्जना लिपि च्वयेत माःगु मू बां (Basic Stroke) गथे यानाः च्वयेगु अले थुगु मू बाँनं आखः ग्वः गुकथं च्वयेगु धैगु न्ह्यब्वया तयागु जुल। थथे यानाः रञ्जना लिपि स्यन धाःसा याकनं हे सयेके फैगु जिमिसं तायेका च्वना। भीसं रञ्जना लिपियात द्यः भाःपियाः आखः च्वयेगु जूगुलिं आखःया ब्वयात नं भीगु म्हब्व नाप तुलना यानाः तयागु जुल। गथेकि छ्यं, म्ह, गःपः, दुगः, ल्हाः, तुति, म्हुतु, प्वाः नां बिया तयागु खः।

अथे हे रञ्जना लिपि मूकथं सफूया छ्यं च्वयेगु, मन्त्र च्वयेगु, नापं मेपिसं मथुइक च्वयेगु कुताक्षर वा गुप्ताक्षर च्वयेगुलि नं छ्यलाबुला जुयाच्वंगु दु। थुगु सफुतिइ कुताक्षर वा गुप्ताक्षर गथे याना च्वयेगु धैगु छगू सिद्धान्त नं लिपिविज्ञपिनि दथुइ सहलह ब्याकाः थन न्ह्यब्वयागु जुल। तर भीसं थीथी देगलय्, सफुतिइ, स्मारिकाय् मेगु कथं नं न्ह्यब्वयातःगु दइगुलिं उगु मन्त्र नं थन ताजि कथं तयातयागु खः।

थुगु सफूयात नेपाःया विश्वबिद्यालय लगायत थीथी उच्च अध्ययन संस्थान, संकायतय्गु निति लिपि ब्वने ज्वलनय् नेपाल लिपियात थें मान्यता बिइ धैगु भलसा कया। उकिं थुकियात हे नालाः लिपि स्यनेगु लिसें ई नाप ल्वयेक, पुलांगु मौलिक पहः मस्यंक अभ स्तरीय, छताजि व प्रभावकारी यायेत नापं अःपुक स्यनेकने यायेमाःगु थौंया आवश्यकता खः। थ्व हे आवश्यकतायात पूवंकेगु नापनापं रञ्जना लिपियात कम्प्यूटरय् गुकथं दुथ्याकेगु धैगु च्यूताःयात कयाः नेपाल लिपि गुथिं कम्प्यूटर विशेषज्ञपिं नाप सहलह ब्याकाः कम्प्यूटर आखः (Font) दयेकेगु ज्या नं जूगु खः।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

नेपाल लिपि गुथिया थःगु ज्याया लागा तब्याका यंकाः छगू धिसिलाःगु प्राज्ञिक संस्था दयेकेगु भ्वलय् थ्व छगू न्हूगु पलाः खः । नेपाःया लिपि, भाषा, सँस्कृति, सम्पदा अले सभ्यतायात कयाः अनुसन्धान, अन्वेषण, नापं न्ह्यब्वयेगु ज्या यानाः झी अजा आजुपिसं त्वता थकूगु धरोहरयात हाकनं छकः न्हूगु पुस्तायात स्यनाः हलिमय् च्वछायेकेगु नापं झीगु आर्थिक संमृद्धि जुइक पलाः न्ह्याकेत स्वयागु खः । थुगु ज्याया नितिं नेपाल लिपि गुथिं थीथी विश्व विद्यालय, सरकारी निकाय (विभाग, अभिलेखालय, संग्रहालय), स्थानीय समुदाय, गुथि, संघसंस्था नाप जानाः विश्वस्तरीय लिपि ख्वाःपौ (Journal) नं पिथनेगु ग्वसाः ग्वया तयागु जुल ।

थुगु सफू सम्पादन निरञ्जन ताम्राकार भाजु व अनिल स्थापित भाजुं याना दिइगु खः । आखः ग्वः आनन्द कुमार महर्जन भाजु, चिना आखः सनिर कर्माचार्य भाजुं व कुताक्षर आखः आशाकाजि थकू भाजु व बिक्की बज्राचार्य भाजुपिन्सं दयेका दिइगु खः । सफूया ले-आउट व सेटिङ्ग नेचुरल ग्राफिक्स/ मिलन खड्गी भाजुं याना दिइगु खः । सफूया देबः समा रबिन सायमि भाजुं याना दिइगु खः । थुगु सफू थायेगु ज्या हारती अफसेट प्रेस, बागबजारय् जूगु खः ।

थुगु सफू सुथांलाक्क छिकपिनि न्हयःने न्हयब्वयेत माःगु आर्थिक ग्वाहालि यें महानगरपालिका पाखें चूलाःगु खः । थुकथं थुगु सफू पिथनेत ग्वाहालि याना दिइपिं सकल विज्ञपिं, खलःपुचः, दाता व सकल दुजःपिन्त नेपाल लिपि गुथिपाखें यक्वयक्व सुभाय् देछाना च्वना । थ्व सफू नाप ज्वःलागु गुगु नं सुझाबयात जिमिसं न्हयाबलें लसकुस यासें छिगु सल्ला साहुतियात मेगु संस्करणय् दुथ्याकेगु कुतः यायेगु बचं बिया च्वना ।

नेपाल लिपि गुथि
११३८ बछलागा १०
साःननि, त्यर, यें ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

नेपाल लिपि गुथि म्हसीका

नेपाः देय्या थःगु हे आखः नेपाल लिपिं नेपाःया ऐतिहासिक महत्वया थीथी अभिलेखनिसें कयाः द्वलंद्वः पाण्डुलिपि व थीथी पतिइ च्वयातःगु दु । थ्व लिपि नेवाः भाय्या नितिं जक मखुसे संस्कृत, भोजपुरी, मैथली, सँय्भाय्, खसभाय् आदियागु ग्रन्थत नं माध्यमिककालय् व वयां लिपा च्वयातःगु दु । मल्लकालय् नेपाल लिपियात राष्ट्र्या लिपि कथं छ्यला वयाच्वंगु खः । तर ने.सं.८८८ स शाहकाल लिपा नेपाल लिपियात राज्यसत्तापाखें उपेक्षा व बहिस्कार यानाहःगुलिं नेपाल लिपिया छ्यलाबुला म्हो जुया वन । ने.सं. १०६० निसें लिपि सफू पिकयाः व्यक्तिगत कथं वैद्य पन्नाप्रसाद जोशी, पं. हेमराज शाक्य, शंकरमान राजवंशी भाजुपिंसं हाकनं नेपाल लिपि छ्यलाबुलाय् हयेगु अभियान यानादिल । अथे हे भाजु पुष्परत्न 'सागर' पाखें थ्व लिपिया प्रेस आखः दयेकेगुया नापं टाइप राइटर नं दयेकादीगु खः ।

नेपाःया कुलामं तनावनेत्यंगु नेपाल लिपि हाकनं म्वाका तयेमाल धकाः न्हापां महाकवि सिद्धिदास महाजुया १०० दँ बुन्हिया लसताय् लाकाः ने.सं. १०९४ स न्हापांगु नेपाःया प्राचीन लिपि कक्षा पं. हेमराज शाक्यजुं कयादिल । थुगु कक्षाय् लिपि सयेकूपिं मध्ये भाजु निरञ्जन रत्न शाक्य व पासापिं जानाः लिपि संरक्षण यायेगु कुतः कथं न्हापांगु 'लुमन्ति लिपि ब्वनेकुथि' प्यूखाय् चायेकादिल । थन हे लिपि सयेकादीम्ह भाजु 'जः' विकासमान स्यस्यःजुं पासापिनिगु ग्वाहालि कयाः पं. निष्ठानन्द बुदिंया लसताय् ने.सं. ११०० थिंलाथ्वः ४ कुन्हु ल्हाःतिं च्वयाः 'पौभाः' लिपिपौ पिकयाः लिपिया ख्यः चकंका बिल ।

'पौभाः' पिदंगु लच्छि लिपा नेपाःया संस्कृतिं जायाच्वंगु लिपिया संरक्षण व प्रचार-प्रसार नितिं संस्थागत रूपं ज्या यायेत ने.सं. ११०० स नेपाल लिपि गुथि स्वनेज्या जुल । थुकिया लिच्वः कथं ने.सं. ११०१ बछलागा १० कुन्हु वैधानिक रूपं नेपाल लिपि गुथिया गठन जुल । थ्व गुथिया संस्थापक 'जः' विकासमानयात गुथिया नायः व 'पौभाः'या सम्पादक नं ल्यःगु जुल । नेपाल लिपि गुथि ने.सं. ११११ थिंलागा ३० स तात्कालिन श्री ५ या सरकार (नेपाल सरकार) काठमाडौं जिल्ला प्रशासन कार्यालयस ल्याः १७१-०४७/०४८ कथं बिधिवत दर्ता जुयाच्वंगु दु ।

नेपाल लिपि स्यनेकने यायेगु भ्वलय् काठमाडौं क्लब प्याफलं न्ह्याःगु लिपि कक्षा केशचन्द्र महाविहार इतुंबहालय् तःगू लिपि कक्षा न्ह्यात । नेपाल लिपि गुथिया ज्याकू दकलय् न्हापां भ्वःछेँय् अन्तर माध्यमिक विद्यालय नेपालभाषा साहित्य पालाया ज्याकुथिइ छकू क्वथा बालं कयाः न्हयाःगु खः । थ्वयां दच्छि लिपा ने.सं. ११०२ स नेपाल लिपि गुथि न्यत, तुंछेँगल्ली कवि केशरी चित्तधर 'हृदय'या छेँ नेपालभाषा परिषदया छेलिइ ल्ह्ययागु खः । नेपाल लिपि गुथिपाखें लिपि कक्षा कायेगुया नापनापं नियमित कथं 'पौभाः' स्वलापौ नापं 'सगं' वाःपौ १२ गू ल्याः व 'क्वाति' ख्यालिपौ ५ गू ल्याः तक पिथने धुंकूगु दु । नेपाल संवतया न्हूदँया लसताय् दँय्दसं तिथि म्हिचापौ पिथनाच्वंगु दु ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

नेपाल लिपि गुथिया थःगु छेँ मदुगुलिं उखेंथुखें थाय् मालाः लिपि कक्षा कायेगु ज्या जुयाच्वन। थ्व हे भ्वलय् ने.सं. ११०५ (वि.सं. २०४२) य् तात्कालिन रा.प.स.या चुनावया इलय् भोताहितिइ 'पद्मरत्न चुनाव सहयोग समिति'या ज्याकुथि तयातःगु थासय् चुनाव क्वचाये धुंकाः लिपि गुथिं तःगूमछि लिपि कक्षा कायेगु ज्याया लिसें नेपालभाषाया मेमेगु ज्याभ्वःत नं यानागु जुल। थन लिपि कक्षा जुयाच्वंगु इलय् लिपि गुथिया ज्याभ्वः तसकं बांलाक न्ह्याःवनाच्वंगु वाःचायेकाः सकसिगुं मंकाः कुतलं तँलाछिया साःननिइ छकू सार्वजनिक जग्गा लुइकल। उबलेया का.न.पा.या बोर्ड मुँज्यां ने.सं. ११०८ (बि.सं. २०४५/४/९ कुन्हु) गुथियात थन हे लिपि गुथिया छेँ दनेत स्वीकृति ब्यूगु जुल। भाजु तिर्थधर तुलाधरया अध्यक्षताय् 'नेपाल लिपि गुथि छेँ स्वना जः' नीस्वनेगु ज्या जुल। ने.सं. १११० पोहलाथ्व ७ कुन्हु लिपि गुथिया संरक्षक पं. हेमराज शाक्यजुया ल्हातं छेँया जग नीस्वनेगु ज्या नं जुल। ने.सं. १११६ तछलाथ्व १ स साःननिइ नितँजाः छेँ पुवनेवं गुथिया संरक्षक भाजु पद्मरत्न तुलाधरया ल्हातिं छेँ उलेज्या जुल। थौं थ्व छेँ न्यातँजाये धुंकल।

नेपाल लिपि गुथिया ज्याभ्वः सुथांलाक्क न्ह्याकेत तिबः जुइकथं ने.सं. १११० कछलागा २ कुन्हु नेपाल लिपि गुथि संरक्षक समिति स्वनेगु ज्या जुल। थ्व समितिइ १) भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविर, २) भाजु पद्मरत्न तुलाधर, ३) पं. हेमराज शाक्य, ४) भाजु पूर्णहर्ष वज्राचार्य, ५) भाजु फणीन्द्ररत्न वज्राचार्य, ६) भाजु दुर्गालाल श्रेष्ठ, ७) भाजु तिर्थधर तुलाधर व ८) भाजु पुष्परत्न 'सागर'जुपिं दुगु खः। गुथियात माःगु लिधंसा व सल्लाह बिइगु नितिं पुलांपिं नायःपिनिगु नेपाल लिपि प्राज्ञिक सभा ने.सं. ११२३ स स्वनेगु ज्या जुल।

गुथिं ने.सं. ११०० निसें थौंतक मदिक्क स्वनिगःया थीथी संस्था, क्याम्पस, स्कूल, क्लब, विहार, त्वाःत्वालय्, स्वनिगलं पिने धरान, हेटौंडा, वीरगञ्ज, नारायणघाट, त्रिशुली, पाल्पा, भोजपुर, झापा आदि थासय् लिपि स्यनेज्या न्ह्याके धुंकल। अथे हे देसंपिने भारतया सिक्किम थ्यंक वनाः नं नेवाःभाय् नापं लिपि कक्षा कयाः जागरण ब्वलंका वयाच्वंगु दु। थुबलय् हे सिक्किमया नामथाङ्गय् स्वनातःगु नेपाल भाषा तथा संस्कृति विद्यालययात नेपाल लिपि गुथिं सम्बन्धन बियागु जुल।

नेपाल लिपिया नापं नेपालभाषाया थीथी सफू, म्येचाः (क्यासेट) प्रचार-प्रसार यायेगु भ्वलय् स्वनिगः व स्वनिगलं पिने थीथी थासय् वनाः मीगु ज्या नं याना वयाच्वनागु जुल। गुथिपाखें न्ह्याकागु लिपि कक्षा व मेमेगु ज्याभ्वलं भाषिक कार्यकर्ता तयार यायेगुली नं हःपाः व तिबः बिइगु ज्या जूगु दु। लिपि ब्वने धुंकाः ब्वँमिपिसं थःथःगु क्याम्पसय् नं नेपालभाषाया थीथी ज्याभ्वः न्ह्याकेगु, साहित्य पाःलाः स्वनेगु व साहित्य पालाया ज्याय् सक्रिय जुया च्वंगु खः। थुकिया हे लिच्वःकथं छगू इलय् क्याम्पस स्तरीय नेपालभाषाया आपालं ज्याभ्वःत मदिक्क न्ह्यानाच्वंगु खः।

नेपालभाषाया प्यंगःथां निसें हनेबहःपिं भाषासेवी पिनिगु बुन्हि हनेगु ज्या नं इलय्ब्यलय् याना च्वंगु दु। थुकिइ ने.सं. ११०८ स नेपालभाषाया विदेशी विद्वान डेनमार्कया डा. हायन्स जोर्गेन्सनया १०३ दँ बुन्हि हना ज्याभ्वः विशेष लुमंकेबहः जू। थुगु ज्याभ्वलय् मेम्ह विदेशी विद्वान स्वीडेनया

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

प्रो.डा. सिग्फ्रेड लीनहार्ड भाजु मूपाहाँ कथं भ्रूायादीगु खः । गुथिं लिपि विशेषज्ञपिनिगु दथुइ ने.सं. ११०९ स नेपाल लिपि व ने.सं. १११५ स भुजिंम्वःया गोष्ठी यानागु जुल । ने.सं. १११४ या न्हूदँया लसतानिसें 'प्रचलित नेपाल लिपि च्वज्या धेंधें बल्ला कासा' याःगुली ने.सं. ११२३ निसें थ्व कासा गुथिया बुन्हिया लसताय् न्ह्याका वयाच्वंगु जुल ।

ने.सं. ११२३ पोहेलाथ्व ४ कुन्हु साहुनि हिराशोभा तुलाधर पाखें ५,००,००० तकाया 'साहु संघधर तुलाधर प्रचलित नेपाल लिपि कोष' स ने.सं. ११२४ बछलागा ६ कुन्हु साहु ज्ञानज्योती कंसाकार पाखें ४,००,००० तकाया 'साहु भाजुरत्न साहुनि ज्ञानमाया रञ्जना लिपि व भुजिंमोल लिपि कोष' स्वनेगु ज्या जुल । हाकनं ने.सं. ११२४ बछलां साहुनि हिराशोभा तुलाधर पाखें १,५०,००० तकाया ल्याखं निगू कोष 'साहु संघधर तुलाधर प्रचलित नेपाल लिपि धेँधेँबल्ला कोष' व 'साहु संघधर तुलाधर प्रचलित नेपाल लिपि वर्णमाला कोष' नं स्वनेगु ज्या जुल ।

ने.सं. १११०स न्हूगु संबिधान दयेकिगु भ्वलय् बि.सं. २०४७ या नेपाःया न्हूगु संबिधानय् देय् दुनेया फुक्कं लिपियात राष्ट्रिय लिपि खः धकाः न्ह्यथनेत लिपि गुथिं ब्यूगु सुझाव नाला काःगु खः । लिपि च्वन्ह्याकेत याना वयाच्वंगु ज्यायात हनेकथं लोक साहित्य परिषदं ने.सं. ११०९ या 'मूर्तिमान सिरपाः' व ११११ या न्हापांगु 'हेमराज सिरपाः' व नेपालभाषा परिषदं ने.सं. १११४ स 'चित्तधर सिरपाः' नेपाल लिपि गुथियात लःल्हाये धुंकूगु दु । थुगुसी ने.सं. ११३९ स 'तिर्थ हिरा सिरपालं' नेपाल लिपि गुथियात छायेप्यूगु जुल ।

ने.सं. ११२५ पोहेलाथ्व १२ व १३ निन्हु यंकं युनिकोड प्रविधिइ नेपाल लिपिया कम्प्यूटर फोण्ट दयेकेगु गोष्ठी याःसें युनिकोड फोण्ट दयेकेगु प्राविधिक स्यनेज्या जुल । ने.सं. ११३० निसें युनिकोड प्रविधिइ नेपाल लिपिया फोण्ट दयेकेगु व युनिकोड कन्सोर्टियमय् प्रस्ताव दर्ता यायेगु विषयस थीथी ख्यःया बिशेषज्ञपिं नाप तःक्वः सहलह ज्याभ्वः न्ह्याकल । नेपाल लिपि गुथिपाखें ने.सं. ११३१ निसें थ्यंमथ्यं दत्या बिकाः युनिकोडया कम्प्यूटर फोण्ट दयेकल । थुकिया हे दथुइ अमेरिका व नेपाःया निगू बिज्ञपुचःपाखें युनिकोड कन्सोर्टियमय् निगू बिस्कं प्रस्ताव वंगुलिं नेपाल लिपि गुथिं निगू प्रस्तावयात छगू यायेगु नितिं माईक्रोसफ्ट ईनोभेसन सेन्टर नाप जानाः समन्वयात्मक भूमिका म्हितुसें तःक्वः हे सहलह ब्याकेगु ज्या यानागु जुल । ने.सं. ११३४ कौलाथ्व दसमि निसें न्यान्हुयंकं युनिकोड टेक्निकल कमिटिया दुजःपिन्त नेपालय् हे ब्वनाः युनिकोडया प्रस्तावकपिं, नेपालभाषा बिज्ञपिं व शिक्षाविद्पिं सहित नापं सहलह ब्याकाः नेवाः भाय्यात माःकथं आखः व चिं दुथ्याकाः नेवाः आखः (Newa Script) या नामं छगू हे जक प्रस्ताव दयेकेगु क्वःछी फत । ने.सं. ११३५ (सन् २०१४ या अन्तपाखे) युनिकोड कन्सोर्टियमय् छगू हे मंकाः प्रस्ताव दुथ्याकल, अले अन्तर्राष्ट्रिय मतदानया प्रकृया क्वचायेकाः युनिकोड टेक्निकल कमिटिपाखें ने.सं. ११३७ (सन् २०१६ या मे १३ कुन्हु) नेवाः लिपियात युनिकोडय् दुथ्याकेत सहमत बिल । युनिकोड कन्सोर्टियमया ने.सं. ११३७ (सन् २०१६ जून २१ कुन्हु) नेपालभाषाया नेवाः लिपि युनिकोड ९.० य् दुथ्यागु सार्वजनिक जूगु खः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

नेपाल लिपि गुथिया ज्यायात न्हूगु ई कथं न्ह्याकेगु भ्वलय् ने.सं. ११३८ स नेपाल लिपि व रञ्जना लिपि यात मोबाइलय् छ्यले जिइक Moblie Apps नं IT बिशेषज्ञपिनिगु ग्वाहालिं छिकपिनपिगु न्ह्यःने न्ह्यब्वये धुंगु जुल। फीगु लिपियात थौंया ल्याय्म्ह ल्यासे दथुइ न्यंका यंकेगु कथं थीथी थासय् वनाः रञ्जना लिपि गोष्ठी व क्यालिजात्रा (Live Calligraphy) न्ह्याका वयाच्वनागु जुल। अथे हे नेपाल लिपियात IT digital यायेत माःगु Digital Language Lab निंतिं माःगु हलंज्वलं व संरचना दयेकेगु ज्या नं न्ह्याये धुंकूगु दु। थुकिया निंतिं ३ नं. प्रदेशया सांसद भाजु राजेश शाक्यया सांसद विकास कोषपाखें ग्वाहालि वयेत्यंगु दु। नापं नेपाल लिपि गुथियात प्राज्ञीक संस्था कथं न्ह्याका यंकेगु लागि थीथी शिक्षण संस्था नाप सहलह ब्याना च्वनागु दु।

ने.सं. ११०० स लिपि गुथि नीस्वसां निसें थौं तक १६ क्वः तक न्हूधाः जुयाः ज्यासना पुचः हिले धुंकूगु दु। थौं तकया ज्यासना पुचःया नायः व वया पदावधि थुकथं जूगु दु।

१. जः बिकासमान स्यस्यः — ११०० निसें ११०३ तक (निक्वः)

२. प्रज्ञारत्न शाक्य — ११०३ निसें ११०८ तक (स्वक्वः)

३. माधब स्यस्यः — ११०८ निसें १११२ तक (निक्वः)

४. राजेन्द्र शाक्य — १११२ निसें १११४ तक

५. प्रतापमान शाक्य — १११४ निसें १११८ तक (निक्वः)

६. शरद कसाः — १११८ निसें ११२० तक

७. मदन मूनि बज्राचार्य — ११२० निसें ११२२ तक

८. शरद कसाः 'कसाः छैं' — ११२२ निसें ११३६ तक (स्वक्वः)

९. निरञ्जन ताम्राकार — ११३७ निसें .....

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

रञ्जना लिपिया ऐतिहासिक विकास *

नेपाल मण्डलय् हे लूगु ईशापूर्व स्वंगू शताब्दिया अशोक-ब्राह्मी (चारूवतीथूप) ईशाया निगू शताब्दिया वर्मा (कुशान)-ब्राह्मी (जयवर्मा मूर्तिलेख) धुंकाः पूर्व-लिच्छविकालया ७५गूति गुप्तालिपि अनंलि उत्तर-लिच्छविकालया १५० गूति अभिलेखया निग(जग)य् नेपाललिपि ब्वलंगु खः । थ्वयां अप्पो नेपालय् छगू दर्जनं अप्पो राष्ट्रिय अभिलेखालय् व नेपालं विदेश वंगु लिच्छविकालीन ल्हातंच्वया सफू नं नेपाललिपिया आधारभूमि खः । उत्तर-लिच्छविकालया (ई. ५७६-८७९)या लिपियात भारतय् कुटिलाक्षर, पूर्वी एशिया व चीन, जापानय् सिद्धमातृका व नेपालय् गोलाक्षर ("गोलीनामअक्षर" गोपालराज वंशावली) धकाः थुइकेगु चलन दुगु सीदु ।

नेपाल, भारतय् छ्यलीगु लिपि ९-१० शताब्दी ह्यूपा वसेंलि स्थानीय भेदया रूपय् देवनागरी, बङ्गाली, मैथिली, नेपाल लिपि आधुनिक लिपिकथं ब्वलन । नेपाल लिपि १०गू शदी ब्वलंगु मान्यता दु । थुकिया न्हापांगु दसु आयुर्वेद ग्रन्थ लङ्कावतार (नेसं २८/ई. ९०७)स खनेदत । नेसं १०० दुने पुलांगु नेपाल लिपिया थीथी ग्रन्थ तयार जुल । थ्वयां लिउ ११गू शदी नेपाल लिपि स्वथी शैली विकास जुल - पुलांगु नेपाल लिपि, रञ्जना, भुजिंमोल (गोलमोल) । आःतक स्यूगु ल्याखं रञ्जना लिपिया दक्वसिबय् न्हापांगु सफू अष्टसहस्रिका प्रज्ञापारमिता खः । थ्व बङ्गाली जुजु महीपालदेव (न्हापांम्ह)या विजयराज्य संवत ५ (नेसं ११३/ई. ९९३)य् च्वःगु खः । थुकिया दाता सुं वहुभूतिया म्ह्याय् नाडोका खः । थ्व सफू आः क्याम्ब्रिज विश्वविद्यालयया सफूकुथिइ दु ।

नेपालमण्डलय् ब्वलंगु नेपाल लिपि जक थायूकथंया लिपि खः, रञ्जना व भुजिंमोल नेपाल लिपिया छाय्पिया शैली खः । रञ्जना खँग्वः संस्कृत रञ्ज् धातुपाखें ब्वलंगु खः, गुकिया मू अर्थ छिये (गथे उन/कापः छिये) खः । वहे खँग्वःपाखें संस्कृतय् रञ्जित, रञ्जितकार खँग्वः ब्वलन धाःसा नेपालभाषाय् छिये पाखें छिपा (रञ्जितकार) खँग्वः दत । धातु रञ्ज्-स अन् (ल्यू) कृत् प्रत्यय स्वातकि रञ्जन जुइ, उकियात मिसा रूप आकार यातकि रञ्जना जुइ, गुकिया अर्थ जुल छिउगु, न्ह्याइपूगु, छाय्पिउगु, लय्ताइगु आदि । सामान्य नेपाल लिपियात छिनाः रञ्जना जुल । च्वमि/ल्ह्यमिपिसं थःगु ग्रन्थयात लुँ, वहः मसिं छिनाः विशेष शैली ब्वलंकल । सँय्भासं रञ्जनायात इमिगु न्वसःया आकार यायुगु स्वभावं लांजा (लांचा, लांछा) धाल । इमिसं थुकियात अतिकं पवित्र भाःपिल व बीजाक्षर, मन्त्राक्षरया रूपय् अनेक थासय् छ्यल ।

नेपाल लिपिया रञ्जना शैलीया प्रसिद्धिं थ्व नां नेपाल लिपिया पलिसा नां थें नं छ्यलेयः । थ्व लिपि भिंछगू शदीनिसें ब्वलंगु खःसां थुकिया नां "रँजआखर" धकाः जुजु प्रताप मल्लया भिंन्हय्गूगु शदी नेसं ७७४या हनुमानध्वखाया जःधुं अभिलेखय् जक न्हापां खनेदत । मस्यु, 'लांजा' नां सँय् ग्रन्थय् थ्व स्वयां न्हापा दु ला ?

* सह प्रा. काशीनाथ तमोट

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

नेपालमण्डलया मदिक्क स्वापू भारत व सँदेय् चीननाप न्हय्गूगु शदीनिसें हे दु व अन वये-वने, इहिपा स्वापू दयाच्वंगु खः । उकिं अनया गतिविधि नाप नेपाल व नेपालया गतिविधि नाप अन च्वंपिंके ज्ञान दु । थ्व ल्याखं भारतया विहार, बङ्गाल (व आः बङ्गलादेश नं), व उत्तरप्रदेश प्रान्तनाप नेपालया लिपिबारे प्राज्ञिक स्वापू दु, इमिगु देवनागरी व बङ्गाली लिपि नं नेपालय् प्रचलित जू । नेपाल अधिराज्य दुने नं नेपालमण्डलय् नियमित सम्पर्क खस राज्य (कर्णालीप्रदेश) व तिरहुत राज्य (मिथिला)नाप क्वातुगु स्वापू दु । थुकथं प्राचीन इलंनिसें दक्षिण एशियाइ उत्तरीक्षेत्र उत्तर भारतया (विहार, बंगाल, उत्तरप्रदेश) व नेपालया स्वंगू स्वंगू प्रान्त/प्रदेश (नेपालमण्डल, कर्णाली, मिथिला)स थुगु थाय्या प्रभाव लिपि देवनागरी, बंगाली, नेपाल लिपि उतिकं नां जाः व ग्रन्थ च्वयेत छ्यलेगु याः । थ्व हे कारणं खः रञ्जना लिपिया शुरूया सफू बंगालपाखें वःगु खने दुगु ।

रञ्जना लिपिइ नेपालय् दुने खास यानाः महायान सूत्र ग्रन्थ आपालं ल्व्यःगु ला खने दुगु हे जुल, थ्व लिपिं छुं छुं तान्त्रिक, शैव ग्रन्थ नं च्वयातःगु दु । भारतया विहारया नालन्दा व विक्रमशील महाविहार नापं नेपालया यंगल (क्वने), यंबु (थने) विद्याकेन्द्र महाविहारं आपालं ग्रन्थ सँदेशय् थ्यंगुली गुलिखे रञ्जनां च्वयातःगु दु । महायानी बौद्धधर्मय् छ्यलीगु बीजाक्षर (ॐ आ हूँ आदि) व अवलोकितेश्वर/बोधिसत्वया षडक्षरी मन्त्र ॐ मणि पद्मे हूँ ला पूरा उत्तरी एशियाय् रञ्जना लिपिं च्वयेगु यात । सँय् पौभाः (थाङ्का) लिउने रञ्जना लिपिं बीजाक्षर, मन्त्र, दानश्लोक (ये धर्मा हेतुप्रभवा) आदि च्वयेगु इमिगु चलन हे दु । नेपालया पौभालय् धाःसा पौभाःया क्वसं विवरण च्वयातइ, उकी रञ्जनां च्वयातःगु नगण्य जक दु । थज्यागु छगू पौभाः यें लगं बहाःया क्षीरभुजराम-पण्डुनिमयि निम्ह तिपुया निक्वः जँक्वः इलय् दयेकुगु ने.सं. ६३२या चक्रसंवर-वज्रवाराहीया परिवारया प्रतिमा दुगु पौभाः लूगु दु । थ्व अमेरिकाया न्यूयोर्क, म्यानहट्टनया रूबिन म्युजियमय् थ्यंगु दु ।

चीनय् रञ्जनालिपिं च्वयातःगु थीथी वस्तु दु । नेपाली कलाकार अरनिकों (नेसं ३६५-४२६) अन नेपालं हे यंकूगु प्रतिमामान लक्षणया ल्हाःसफू गुकी रञ्जनां महायान बौद्ध सूत्र, बीजाक्षर, अष्टदल, मन्त्र च्वयातःगु दु । उकिं नांजाःगु श्वेतचैत्यय् सप्ताक्षरी कूटाक्षर तयाब्युगु दु । चीनया तःपःखाः (ग्रेटवाल)या चुयुङ्क्वान धैगु थासय् नेसं ४६५स दयेकुगु ल्वहँया ध्वखा दुनेसं रञ्जनां शीतातपत्रोष्णीष धारणीया सूत्र हे च्वयातःगु दु । चीनया जुजु तायिमिङं सँदेय्या लामा मार्फत् नेसं ५३५स भ्वन्तया शासक जयशक्ति सिंहरामयात संस्कृत भाषा रञ्जना लिपिं च्वयाहःगु परवानापत्र (जुजुया उजंपौ) राष्ट्रिय अभिलेखालयलय् द हे दु । चीनया मिङकाल (नेसं ४८८-७६४)य् अन बुद्ध, बोधिसत्वया सूत्र व धारणी सफू चिनिया, सँय् व रञ्जना स्वथी लिपिं च्वयेगु परम्परा दु । हालय् छिङवंशी जुजु छ्यानलोङ् (नेसं ८५६-९१६)या नँतपुली (हेल्मटय्) रञ्जनां मन्त्र व बीजाक्षर च्वयातःगु बय्बय् जुल । थथे हे मङ्गोलिया जुजुपिनि नँतपुली नं रञ्जनां मन्त्र च्वयेगु चलन दुगु जुयाच्वन ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

रञ्जना उत्कीर्णलेख (Inscription)य् तस्सकं म्हो जक छ्यलात:गु दु। थ्व छु गुलि दु बांलाक ब्वँज्या मजूनि। छगू नांजा:गु अभिलेख ख:, यँया जुजु पार्थिवेन्द्र मल्लं नेसं ८०७स लगं बहा:या छगू चीधंगु थामय् कियात:गु रञ्जना अभिलेख।

गोरखा जुजु पृथ्वीनारायण शाहं राज्यविस्तार याना: नेपालमण्डल पूवंक त्याके धुंसेलि नेपाल अधिराज्यया निर्माण जुल। राजधानी लाय्कू हनुमानध्वाखाय् त्याकूगु प्यखेरं लाय्कुली दुगु सफू हल। खास याना: थन ख्वप लाय्कुलिं द्व:छिं अप्पो सफू हल। थन मुंगु सफूया व्यवस्था यायेमाल। उकिं व व्यवस्था यायेत नेसं ९३२स हनुमानध्वाखाय् पुस्तक चिताइ तहबील (सफू हेरचाह ज्यास:) खडा जुल। उकियात छम्ह नेपाल लिपिविज्ञ माल। अबले यलया सुन्दरानन्द वन्धं (९०३-९६४) सरकारयात थीथी लिपि च्वया: प्रभावित यात, वयात सरकारी जागिर दत। अबलेनिसें दरवार पुस्तकालय/राष्ट्रिय अभिलेखालयलय् नियमित रूपं नेपाल लिपिविज्ञपिसं जागिर नया वइच्वंगु दु। रञ्जना व नेपाल लिपि स्यनेकने यायेत नं सरकारं शिक्षक लत्यूगु खनेदु। नेसं १०३०स पाठशालाय् "नेवारी रंजना अक्षर पढाउने", यल, धलायचोया कुलमान गुभाजुयात शिक्षक नियुक्त या:गु दु।

थुकथं नेपाल लिपिनापं रञ्जना च्वयेब्वनेयात नेपालया सरकारी सफू संग्रहालय व शिक्षा ख्यलय् मल्लकाल धुंका: शाहकालय् नं नियमित च्वये-ब्वनेज्या जुयावयाच्वंगु दु।

रञ्जना लिपि ग्रन्थ सूची विवरण

नेसं ११३/१९५

प्रज्ञापारमिता, अष्टसाहस्रिका, क्या. वि.वि. एडीडी १४६४, महायानसूत्र, संस्कृत, नेपाललिपि (रञ्जना), ताडपत्र, सूची, २.१×२ इन्च, पत्र २२७। बङ्गाली जुजु महीपालदेव (प्रथम) विजयराज्यसंवत् ५ (ई. ९९३/नेसं ११३) आश्विनकृष्ण अथवा महीपालदेव (द्वितीय) संवत् ५ (ई. १०७५/नेसं १९५)। बहुभूतिया म्ह्याय् नाडोकां दय्केब्युगु ग्रन्थ। (बेण्डाल, १८८३/१९९२:१००-१०१)

नेसं १७२

पञ्चरक्षा, क्या.वि.वि. एडीडी १६८८, महायानसूत्र, संस्कृत, रञ्जना ? (नेपाल कुटिला), ताडपत्र, अपूर्ण, २२×२ इन्च, पत्र ७०। बङ्गाली जुजु नयपालदेव विजयराज्य संवत् १४ चैत्र २७ दिन (ई.१०५२/नेसं १७२)। लानि उद्दाकां दय्के ब्युगु। (वेण्डाल १८८३/१९९२:१७५)

नेसं १९७-२३९

कुब्जिकामतन्त्र, रा.अ. १-१६३३, नेजहसंप बी २३/२२, शैवतन्त्र, संस्कृत, नेपाललिपि (रञ्जना), ताडपत्र, अपूर्ण, ३२×५.५ सेमि, पत्र ११८। बङ्गाली जुजु रामपालदेव (१०७७-१११९)या पालय् च्व:गु। सफू थुवा: योगिनीपुत्र रामदेव।

नेसं १९८

कारण्डव्यूह, व्यक्तिगत (तेजवरसिंह शाक्य, जयश्रीविहार, थैना, यल), महायानसूत्र, संस्कृत, नेपाललिपि (रञ्जना), ताडपत्र, पूर्ण ? २१.५×२.५ इन्च, पत्र ?। बङ्गाली जुजु रामपालदेव विजयराज्य संवत् २ (ई. १०७८/नेसं १९८)। दाता महायानी परमोपासक शौपाहुसुत सौवाज्ये। (शाक्य-वैद्य १९७८:६)।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

नेसं २२०
उष्णीषविजयनामधारणी, व्यक्तिगत (पूर्णहर्ष वज्राचार्य, यँ), धारणी, संस्कृत, नेपाललिपि (रञ्जना), नीलपत्र, पूर्ण, नाप ? धवलशोन्ती (धवलशोती)या महासामन्ताधिपति रामदेवया पालय् नेसं २२० कार्तिक दिन २४ । (शाक्य-वैद्य, १९७०:८/पेटेक, १९५७:५३) ।

नेसं २३४-२७५
प्रज्ञापारमिता, अष्टसाहस्रिका, रा.अ. ३-३८१, नेजहसंप ए ३९/९, ए ११६६/३, महायानसूत्र, संस्कृत, नेपाललिपि (रञ्जना), ताडपत्र, पूर्ण, ५३.३४X६.३५ सेमि, पत्र २०० । कान्यकुब्जाधिपति गोविन्दचन्द्रदेव (अ.ई. १११४-११५४)या पालय् च्वःगु, दाता रानी वसन्तीदेवी । (बृसूप, ७,१:४७-४८/शास्त्री, १९१५:७७-७८) ।

नेसं २४२
नामसंगीति, केसर पुस्तकालय ११८, केएलडी १२९, नेजहसंप सी १३/६, स्तोत्र (बौद्ध), संस्कृत, नेपाललिपि (रञ्जना), ताडपत्र, २६X४.६ सेमि, अपूर्ण, पत्र १८ । जुजु सिंहदेवया पालय् नेसं आ ४२ (२४२) (ई. ११२२/नेसं २४२), दाता असिचन्द्र, ल्ह्यःम्ह प्रज्ञावल । (पेटेक १९५८:५७)

नेसं २७३
प्रज्ञापारमिता, अष्टसाहस्रिका, रा.अ. ४-२०, महायानसूत्र, नेपाललिपि (रञ्जना ?), ताडपत्र, पूर्ण, नाप X, पत्र २८२ । बङ्गाली जुजु मदनपालदेव (११४४-११६२) विजयराज्यसंवत् पत्राङ्क (९)(ई. ११५३/नेसं २७३)स च्वःगु । दाता साधुश्री यमारिचन्द्र, ल्ह्यमि तोषनगरया महीपतिपत । (बृसूप. ७, १:४२-४३)

नेसं २७९
(अज्ञात ग्रन्थ), केसर पुस्तकालय, ल्याः २००, केएलडी १५५, नेजहसंप सी २१/१०, (बौद्धग्रन्थ), संस्कृत, नेपाललिपि (रञ्जना), ताडपत्र, अपूर्ण (अन्तिम पत्र ११६ मात्र), ३०.७X५सेमि, पत्र १ । बङ्गाली जुजु मदनपाल देव (११४४-११६२) विजयराज्य संवत् १२ दिन ५(ई. ११५६/नेसं २७९)स च्वःगु । दाता भिक्षु सोमदेव ।

नेसं ३०५-३१२
प्रज्ञापारमिता, अष्टसाहस्रिका, उकुबहा (रुद्रवर्ण महाविहार), महायानसूत्र, संस्कृत, नेपाललिपि (रञ्जना), नीलपत्र, पूर्ण ?, १७.५X३.५ सेमि, पत्र ? । जुजु गुणकामदेव (द्वितीय), नेसं ३०५-३१२)या पालय् च्वःगु । (शाक्य-वैद्य, १९७०:१८)

नेसं ३४५
प्रज्ञापारमिता, अष्टसाहस्रिका, क्वाःबहा (हिरण्यवर्ण महाविहार), यल, महायानसूत्र, संस्कृत, नेपाललिपि (रञ्जना), नीलपत्र, पूर्ण ? नाप ? पत्र ? जुजु अभय मल्लया पालय् नेसं आ प्त हृ (२४५)स च्वःगु । कापितनगर (?)या आनन्दभिक्षुं ल्ह्यःगु । (शाक्य-वैद्य, १९७०:२०)

नेसं ३६४
पञ्चरक्षा, व्यक्तिगत (धर्मरत्न वज्राचार्य), नेजहसंप ई. ६६६/२, महायानसूत्र, संस्कृत, नेपाललिपि (रञ्जना), ताडपत्र, पूर्ण, १३.१X५.३ सेमि, पत्र १५६ । जुजु अभय मल्लया इलय् नेसं ३६४ कार्तिक शुक्ल ८ स च्वःगु । दाता मानिगल पूर्वया छेँय् च्वंम्ह करुणहर्ष । (पन्त, १९८६:४१)

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

लिधँसा

- अभिलेख-संग्रह, नवम भाग (सम्पा. रामजी तेवारी व मेपिं), विसं २०२० वैशाख (ई. १९६३ अप्रिल) । 'वक्तव्यं', पृ. १३-१६ ।
- कसाः शरद, ई. २००९ । "लिपि विकासया भ्लय् रञ्जना लिपि", नेपालभाषा (ने.के.वि. जर्नल), ल्याः ३ (नेसं ११२९), पौ ११३-१२२)
- जोशी, सत्यमोहन, ई. १९८७ । कलाकार अरनिको । काठमाडौं : विजय गजानन्द वैद्य, विसं २०४४ ।
- तमोट, काशीनाथ, ई. २०१७ । "नेवा लिपि", चूडामणि वन्धु (सं.) - नेपालमा प्रचलित प्रमुख लिपिहरु : स्थिति, समस्या र सम्भावना । (काठमाडौं : अक्षर सदन, विसं २०७४), पृ. ३७-५१ ।
- तमोट, काशीनाथ, ई. २०१६ । "थँवही प्रज्ञापारमिता दर्शन याय्गु विधि", नेपालभाषा (ने.के.वि. जर्नल), ल्याः ७ (नेसं ११३६), पौ ६१-६२ ।
- तमोट, काशीनाथ, ई. २०१८ । "सुन्दरानन्द वन्धयात लिपिविद्या रुपय् ब्युगु जागीर विर्ता", नेवाः प्रज्ञा, दँ १ ल्याः २ (नेसं ११३८, पौ ३०-३४ ।
- नेपाल, ज्ञानमणि, १९८८ । नेपाल-भोटचीन सम्बन्धका 'केही साँस्कृतिक पक्ष । काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान, विसं २०४५ ।
- बृहत्सूचीपत्रम् सप्तम भाग, खण्ड १-३ (बौद्धविषय) । काष्ठमण्डप : वीरपुस्तकालय, विसं २०२१-२०२३ (ई. १९६४-१९६७)
- वज्राचार्य, धनवज्र, १९७३ । लिच्छविकालमा अभिलेख । काठमाडौं : नेपाल र एशियाली अध्ययन संस्थान, विसं २०३० ।
- शाक्य, हेमराज, ई. १९७४ । नेपाल लिपि प्रकाश । काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान, विसं २०३० चैत्र ।
- Bajracharya, Naresh Man, 1998. Buddhism in Nepal. (465 B.C. to 1199 A.D.). Delhi : Eastern Book Linkers.
- Bendall, Cecil, 1883. Catalogue of the Buddhist Sanskrit Manuscripts in the University Library Cambridge. Reprint. 1992. Stuttgart. Franz Stuher Verlog.
- Dimitrov, Dragomir, 2010. The Bhaiksuki Manuscript of the Candralamkara. London : Harvard University.
- Kutila Inscription of Bareilly. https://en.m. wikipedia.org. Retrieved in 4 Sept. 2018.
- Regmi, D.R., 1965. Medieval Nepal, Part I. Calcutta : Firma K.L. Mukhopadhyaya.
- Shakya, Hemaraj and T.R. Vaidya, 1970. Medieval Nepal (Colophons and Inscriptions). Kathmandu : T.R. Vaidya.
- Shastri, Hara Prasad, 1905 (I) and 1915 (II). A Catalogue of Palm-leaf & Selected Paper MSS. Belonging to the Durbar Library, Nepal, Calcutta : The Baptist Mission Press.
- Tuladhar-Douglas, Will, 2006. Remaking Buddhism for Medieval Nepal The fifteenth-Century Reformation of Newar Buddhism. London/New York : Routledge.
- Vajracarya, Dhanavajra and Kamal P. Malla, 1985. The Gopalarajavamsavali, Wiesbaden 'Franz Steiner Verlag.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

टिप्पणी *

विद्वान काशीनाथ तमोटले लेख्नुभएको 'रञ्जना लिपिया ऐतिहासिक विकास' नामक लेखको पहिलो उपशीर्षक 'नेपाल लिपिया उद्‌भव' रहेको छ। यसमा पूर्वलिच्छवि, उत्तरलिच्छवि, बङ्गाली/गौडीय लिपि, देवनागरी लिपिहरुको सम्बन्धमा छलफल गरी नेपाल लिपिको उत्पत्तिको विषयमा प्रकाश पारिएको छ। गोपालराज वंशावलीमा राजा भूमिगुप्तले गोली नाम गरेको लिपि चलाएको भनी उल्लेख भएकोमा लिच्छवि कालमा भूमिगुप्त नामका राजा नदेखिएका र सर्वशक्ति सम्पन्न सर्वदण्डनायक महाप्रतिहार भौमगुप्त इतिहासमा देखिएकाले उनले नै गोली नामक लिपि चलाएको कुरालाई इङ्गीत गर्दै राजा प्रतापमल्लको हनुमानढोकामा रहेको जलद्रोणीमा उत्कीर्ण १५ भाषाको अभिलेखमा उल्लिखित गोलमोल आखरसँग यसको सम्बन्ध हुन सक्ने कुरालाई समेत यहाँ छलफल गरिएको छ।

दोश्रो उपशीर्षक 'दक्षिण एशियाई उत्तरी क्षेत्रय् प्रचलित लिपि' रहेको छ। यसमा नेपालका लिच्छवि राजा शिवदेवले मगधका राजा भोगवर्माकी छोरी वत्सदेवीसँग विवाह गरेको प्रसङ्ग समेतलाई उद्धरण गरी नेपालका शासकहरुले भारतीय शासकहरुसँग वैवाहिक सम्बन्ध कायम गरी धार्मिक साहित्यिक एवं सांस्कृतिक सम्बन्धलाई मजबूत बनाउँदै लगेको कुरालाई स्पष्ट पारिएको छ, र लिपिको आधारमा विद्याको प्रमुख केन्द्रको रुपमा मिथिला, नेपालमण्डल एवं सिंजा क्षेत्र रहेको कुरामा समेत विस्तृतरुपमा प्रकाश पारिएको छ।

तेस्रो उपशीर्षक 'भैसुकी लिपि' रहेको छ। यसमा विशेष गरेर एघारौं शदीमा भारत आएका इरानी विद्वान अबलेरुनीले स्थानीय भिक्षु एवं पण्डितहरुले वाण जस्तो शिरोभाग भएको लिपिमा लेखनकार्य गरेका र उक्त लिपिलाई भैसुकी लिपि भन्ने नामकरण गरिएको विषयमा छलफल गरिएको छ। चौथो उपशीर्षक 'सँय् पौभाःया लिउने रञ्जना छय्ला' रहेको छ। यसमा खास गरेर तिब्बतको पौभाःको पछाडि रञ्जना लिपिको व्यापकताको विषयमा चर्चा चलाइएको छ। पाँचौं उपशीर्षक 'पौभालय् रञ्जना लिपि छ्यला' रहेको छ। यसमा खास गरी रुविन म्यूजियममा रहेको ने.सं. ६३२ मा पौभाःमा लेखिएको रञ्जना लिपिको बारेमा परिचय दिइएको छ। छैठौं उपशीर्षक 'चीनय् रञ्जना छ्यला' रहेको छ। यसमा चीनको युआनवंशका संस्थापक सम्राट कुबलय खाँको समयमा नेपालको कलाकार अरनिकोले चीन पुगी आफनो कला क्षमताको प्रदर्शन गर्ने अवसर पाउँदा रञ्जना लिपिको पनि प्रचार प्रसार गरेको कुरामा छलफल गर्नुका साथै चीनका मिङ्वंशी राजाले आफनो राजकीयपत्र संस्कृत भाषामा रञ्जना लिपिमा नेपालका शक्तिशाली शासक जयशक्ति सिंहरामलाई लेखेको कुराको उल्लेख गर्दै चीनमा समेत रञ्जना लिपिको प्रचार रहेको विषयमा स्पष्ट पारिएको छ।

* डा. नयनाथ पौडेल

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सातौं उपशीर्षक 'उत्कीर्ण लेखय् रञ्जना छ्यला' रहेको छ । यसमा नेपालमा रञ्जना लिपिमा उत्कीर्ण अभिलेखहरु थोरै मात्रामा पाइएको विषयमा चर्चा चलाई केही नमूनाहरुलाई प्रस्तुत गरिएको छ । आठौं उपशीर्षक अर्थात् अन्तिम उपशिर्षक 'लिपि विशेषज्ञया जागीर' भन्ने रहेको छ । यसमा लिपि विशेषज्ञहरुको नाम उल्लेख गरिएको छ । नन्द बाँडाले लिपि विशेषज्ञको जागीर पाएको कुरा उल्लेख गरिएको छ । अन्तिम उपशीर्षक मूल लेखको सारभूत कुराहरुलाई लेखेर निष्कर्षमा साथ लेखको समापन गरेको भए राम्रो हुने थियो । परन्तु यहाँ त्यसो गरिएको छैन । यसका अतिरिक्त रञ्जना शब्दको अर्थ के हो, रञ्जना नामको प्रयोग नेपालका प्राचीन लेखहरुमा कहिले देखि उपलब्ध हुन सक्छ भन्ने विषयहरुमा समेत अझ बढी छलफल यस लेखमा भइदिएको भए झन् राम्रो हुने थियो ।

वङ्गालका राजाहरु महीपालदेव, नयपालदेव एवं रामपालदेवहरुका शासनकालमा बङ्गालमा रञ्जना लिपिमा लेखिएका केही प्रारम्भिक लेखोटहरु पाइएको हुनाले कतिपय अनुसन्धानकर्ताहरुले रञ्जना लिपिको प्रारम्भ बङ्गालमा भएको थियो भन्ने तर्क पनि प्रस्तुत गरेका छन् । राजा महीपालदेवको समयमा लेखिएको उक्त ग्रन्थ वि.स. १५२१को देखिन्छ । परन्तु शताब्दीपुरुष सत्यमोहन जोशीले चीनको ग्रेटवालको फेदीमुनिको क्लाउड टेरेसको भित्रीभागको भित्तामा वि.सं. १४०२ मा संस्कृत भाषामा रञ्जना लिपिमा बौद्ध सूत्रहरु लेखिएका अभिलेखका अंशहरु आफ्नो पुस्तक कलाकार अरनिकोमा प्रकाश गर्नु भएको छ । अझ यस भन्दा पनि अगाडि नै राजा स्रङचङगम्पोको समयमा रञ्जना लिपिमा लेखिएका अभिलेखहरु चीन तिब्बतमा पाइएका छन् भन्ने कुरा यसै कार्यक्रममा एक जना विद्वान वक्ताले बोल्नु भएको कुरालाई सुन्दा त रञ्जना लिपिमा लेखिएका अभिलेख बङ्गालमा भन्दा प्राचीनरुपमा चीनमा प्राप्त भइसकेको देखिन्छन् । यसैले रञ्जना लिपिको लेखन प्राचीन समयमा चीनमा पनि प्राप्त भईसकेको अवस्थामा यस सम्बन्धमा गम्भीर अध्ययन अनुसन्धान भई उचित निष्कर्षमा पुग्नु जरुरी रहेको देखिन्छ ।

यस अवसरमा एउटा अर्को प्रसङ्ग चलाउन समेत उचित हुने देखिन्छ । भारतमा वि.सं. १८९४ सम्म प्राचीन अभिलेखहरु पढ्न सक्ने ज्ञान हटीसकेको थियो । वुद्धिजीवीहरुले आफ्ना पुर्खाहरुले लेखेर गएका शिलालेख एवं ताम्रपत्रका लेखनहरुलाई पढ्न बिर्सिसकेका थिए । त्यसैले दिल्लीका शासक फिरोज शाह तुगलकले वि.सं. १४१३ मा सम्राट अशोकका दुई ओटा अभिलेख हरियाणाको मेरठ एवं टोपरा स्थानबाट उठाएर आफ्नो दरबार दिल्लीमा लगिराखेका थिए । उनले यसमा के लेखिएको रहेछ भनी उतिखेरका धेरै विद्धानहरुलाई पढ्नको लागि अनुरोध गरे । त्यस बेलामा ब्राह्मी लिपिमा लेखिएको उक्त अभिलेखलाई कसैले पढ्न सकेनन् । उक्त अभिलेख कसको थियो ? त्यसमा के लेखिएको थियो ? भनी जान्न चाहने फिरोज शाहको इच्छा अधुरै रहयो ।

भारतमा वि.स. १८४० मा एसियाटिक सोसाइटीको स्थापना भए पश्चात बल्ल प्राचीन लिपिहरुको अध्ययन गर्ने कार्यले निरन्तरता पायो । यसैको फलस्वरुप जेन्स प्रिन्सेप वि.सं. १८९४ मा ब्राह्मी लिपि पढ्न सफल भए । त्यसपछि थुप्रै विद्वानहरुले आर्जन गरेको ज्ञानलाई समष्टिगत रुपमा

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

समेटेर जेम्स बुगैस, एलेक्जेण्डर कनिङ्घम, जे.एफ. फ्लिट, गौरीशंकर हिराचन्द ओभा एवं जर्ज बुहलर लगायतका विद्वानहरु भारतका गुप्तलिपि लगायतका प्राचीन अभिलेखहरुलाई पढ्न सफल भए ।

भारतको यहि परम्परामा अध्ययन गरेर भारतीय विद्वान भगवानलाल इन्द्राजीले वि.सं. १९३७ मा लिच्छवि कालका अभिलेखहरुको प्रकाशन गरेपछि नेपालमा पनि प्राचीन अभिलेखहरु पढ्ने कार्यको थालनी भएको हो । परन्तु नेपालमा चाँहि प्राचीन अभिलेखहरु पढ्न सक्ने वुद्धिजीवीहरु भने नभएका होइनन् । मुलुकका विहार एवं मन्दिरहरुमा पुराना लिपिमा लेखिएका धर्म ग्रन्थहरुलाई परम्परागत रुपमा पढ्न सक्ने ज्ञान भएका मानिसहरु नेपालमा रहि आएका हुनाले पुरानो लिपि पढ्न सक्ने ज्ञान नेपालमा भने हराइसकेको थिएन । विभिन्न कालखण्डमा पुराना अभिलेखहरु पढेको उल्लेख पाइएको र प्राचीन लिपिमा लेखिएका हस्तलिखित ग्रन्थहरुका केही पत्रहरु हराएको अवस्थामा नयाँ लिपिमा उक्त हराएका पत्रहरु लेखी ग्रन्थलाई पूर्णता दिने परम्परा नेपालमा रहि आएको कुरालाई दृष्टिगत गर्दा नेपालमा प्राचीन लिपि पढ्न सक्ने ज्ञान लोप भइसकेको थिएन भन्ने कुरा स्पष्ट हुन्छ ।

यस्तै किसिमले सूक्ष्म अध्ययन अनुसन्धान गरेपछि मात्र रञ्जना लिपिको उद्‌गमको विषयमा पनि निष्कर्षमा पुग्न सकिन्छ । साधारणतया रञ्जना लिपिको विकास एवं अत्यधिक प्रचलन ११-१६ शताब्दीमा भएको मानिएको छ । यस अवधिका केही ग्रन्थहरुलाई नमूनाको रुपमा लिएर ५/६ चरणहरुमा विभाजन गरेर रञ्जना लिपिको Paleography को दृष्टिकोणले सूक्ष्म अध्ययन गरेपछि रञ्जना लिपिको विशेषताको विषयमा धेरै नयाँ कुरा थाहा पाउन सकिन्छ । अहिले देवनागरी लिपिमा हलन्त अर्थात् अक्षरको खुट्टा काट्नु पर्‍यो भने एउटै हलन्त चिन्ह लगाए पुग्छ । परन्तु लिच्छवि कालका अभिलेखहरु पढ्दा यो हलन्त चिन्ह नै पाँच किसिमको पाइएको छ । यसैले रञ्जना लिपिको विकास क्रमलाई चरणबद्ध रुपमा विभाजन गरी सुक्ष्म किसिमले अध्ययन अनुसन्धान गरेपछि मात्र नयाँ नयाँ कुराहरु प्रकाशमा आउने सम्भावना रहन्छ ।

समष्टिगत रुपमा भन्नुपर्दा विद्धान काशीनाथ तमोटको यस लेखले रञ्जना लिपिको महत्व एवं उपादेयताको बारेमा मार्गदर्शन गरेको छ । यस सम्बन्धी विस्तृत तथा गहन अध्ययन एवं अनुसन्धान कार्य गर्न अभै बाँकी छ। त्यसका लागि अहिलेका युवा पुस्ताले परिश्रम गरी आफ्ना पुर्खाहरुको ज्ञानको विषयमा अध्ययन अनुसन्धान गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

रञ्जना लिपिया साँस्कृतिक पक्ष *

विश्वय् सौन्दर्य कलां भय्ब्यूगु नेपाःया रञ्जना लिपि धार्मिक व साँस्कृतिक रुपं नं न्ह्यःने हे लाः । सामान्य लेखन कलाय् जक लिकुना मच्वंगु थुगु लिपि विशेष यानाः धार्मिक व साँस्कृतिक महत्वं जाःगु सफू च्वयेगु ज्याय् छ्यलाः वयाच्वंगु दु । साँस्कृतिक महत्वं जाःगु रञ्जना लिपिया उद्भवयात दुवालेबलय् लिच्छविकालय् थुगु लिपिं विशेष थाय् काःगु खनेदु । नेपालय् लिच्छवी जुजु वसन्तदेवया पालंनिसें शुरु जूगु द्वैत शासन लिपा खनेदुगु अस्थिरता हे रञ्जना लिपिं नेपाःया लागां पिहां वनाः विश्वया थीथी थासय् न्यंगु खनेदु । न्हय्गूगु शताव्दी नेपाःया जुजु नरेन्द्रदेव थः राजनीतिक रुपं बल्लाकेत श्रङचङ गोम्पोलिसे भृकुटीया इहिपा याकाब्यूगु घटनालिसें हे रञ्जना लिपि विकास जूगु खनेदु ।

श्रङचङ गोम्पों भृकुटीलिसे ब्याहाः याये धुंकाः तिब्बतया भाखोरय् दयेकूगु भ्रोखाङ गुम्बाय् रञ्जना लिपियात विशेष सम्मान बियाः थाय् बियातःगु दु । उगु गुम्बाय् ॐमणिपद्मेहुँ व महायानी सूत्रया लिसें धलिंया निनाः व धलिंख्वाः पतिकं वीजाक्षरयात लुँ आखलं च्वयातःगु दु । गुकिया उपज हे थौंया महायानी बौद्ध गुम्बाय् रञ्जना लिपि छगूकथं अनिवार्य जूवंगु दु । थ्व हे इलय् तिब्बतय् सयेके सीके माः धइगु भावनां अनया लोचावातय्त भारत थ्यंक अध्ययन याके छ्वयेगु भ्वलय् नेपाःया रञ्जना लिपि विकास व विस्तार जूवंगु अनुमान यायेफु । थुकथं नेपाःया रञ्जना लिपि तिब्बतय् राजकीय सम्मान काये धुंकाः तिनि गौड (बंगाल)य् थुकिया विस्तार जूगु लूगु दु । गुलिखे इतिहासकारतय्सं बंगालया महीपालं ११ गू शदी अर्थात थःगु शासनकालया न्यादँ दुबलय् पंचरक्षा सफू थ्व हे रञ्जना लिपिं च्वयेवं तिनिं रञ्जना लिपिया विकास जूगु धाःसां भ्रोखाङ गुम्बाय् च्वंगु अभिलेखं नं रञ्जना लिपि न्हापा हे विकास जुइ धुंकूगु प्रष्ट जू । गुगु साँस्कृतिक रुपं विकास जूगु खनेदु ।

रञ्जना लिपिया उद्भवयात मालेबलय् थ्व लिपि राजनीतिक रुपं सिबें नं साँस्कृतिक रुपं हे विकास जूगु खनेदु । नेपाःया सन्दर्भय् महायानी बुद्ध धर्मया प्रभुत्व ल्यंकातःगु खसान प्रदेश (कुमाउँ, गढवाल, तिब्बतया खारी प्रदेश, ङारी प्रदेश, मानसरोवर, गांग्री, थोलिङ, त्सपराङ, गुगे, लद्दाख) धर्मया लिसें रञ्जना लिपिया प्रारम्भ जूगु धकाः अनुमान यायेफु । थौंया साँस्कृतिक महत्वं जाःगु केदारखण्ड (अधिकारी, २०६१:१७) दुने लाःगु थुगु थाय्याम्ह कुमारजीव हे रञ्जना लिपिया सर्जककथं कायेफु । कुमारजीवं (चीनिया नां Jiūmóluóshí) (३३४ निसें ४१३) हे सन् ४०१ य् बुद्धया सूत्रत चीनिया भाषां अनुवाद यायेमफयाः बुद्धभद्रलिसे जानाः ४२ गः आखः विकास याःगु खः (चौधरी १९८८: ९)। गुकियात सिद्धमलिपि नं धाइ । गुगु रञ्जना लिपिलिसें आपालं ज्वःलाः । सिद्धम लिपियात रञ्जना लिपिया पूर्व लिपिकथं नं काइ । थुकथं पश्चिम नेपालया खसानलिसे तप्यंक स्वापूदुम्ह कुमारजीवं न्ह्याका थकूगु साँस्कृतिक लिपियात पश्चिम नेपालया थीथी थासय् थाय् बियातःगु दु । गढवाल बाराहाटया च्वंगु चम् वो नगरजइ थुव प धकाः रञ्जनालिपिं कियातःगु अभिलेख खः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

* उप-प्रा. राजनलाल (रास) जोशी

थुकियात बः बीगु ज्या साँस्कृतिक लागा थौंया मुस्ताङ नं यानाच्वंगु दु । उपल्लो मुस्ताङया पुन्सोग लिंग गुफाय् लुयावःगु छगःयां छगः जक रञ्जना लिपिया वीजाक्षर ऱ्हीं आखः च्यागूगु शदी जःखःया धइगु खनेदु । खसान प्रदेश व बोन धर्मलिसे स्वापू दुगु उपल्लो मुस्ताङया सभ्यता निद्वः निसें स्वद्वः दँ पुलांगु नालातःगु दुसा अनया थीथी गुफाय् च्वयातःगु चित्र भिंगूगु शदिया नालाच्वंगु दु । थ्व ल्याखं नं बंगालय् रञ्जना लिपि ग्रन्थ अभिलेख च्वयेगु सिबें न्ह्यः हे उपल्लो मुस्ताङय् थुकिया अस्तित्व खनेदय् धुंकल । उपल्लो मुस्ताङ चीन वनेगु प्राचीन सिल्करोड नं खः । खसानलिसें थीथी कथं स्वापू दुगु लद्दाखया थिक्से गुम्बा, बास्गो गुम्बा, हेमिस गुम्बा व अल्चि धाःगु थासय् ९-११ शदीया रञ्जना लिपिं अंगःपौ च्वयातःगु लूगु दु । लद्दाखया बौद्ध परम्परा न्ह्यगूगु शदीपाखे हे विकास जूगु सभ्यताकथं कायेगु याः । लिपा वनाः चीनया ग्रेटवालय् तकं रञ्जना लिपिं थाय् कायेफत ।

महायानी बौद्ध परम्पराय् ॐमणिपद्मेहुँ, धर्म धातु आ व वज्रसत्व हुँ थें जाःगु मन्त्र व थीथी प्रज्ञापारमिता, ल्वय् क्वलाकेत व ग्याःल्वय् पाखें मुक्त जुइत वैद्यपिन्सं छ्यलीगु पंचरक्षा सफू आदि च्वयाः लोकंह्वाना च्वंगु रञ्जना लिपि बौद्ध परम्पराय् जक लिकुना च्वंगु मदु । नेवाःतय्सं नालाच्वंगु शैव अले वैष्णव धर्मलिसे स्वापू दुगु सफुतिइ नं रञ्जना लिपियात छ्यलातःगु दु । नेपाःगालय् लुयावःगु १३ औं शदीया शिवधर्म सफू, नेसं ३१५ व नेसं २१२ या कुब्जिकामतम, नेसं ५२१ या धर्म मल्लया पालय् च्वयातःगु चण्डी महात्म्य (राजवंशी, २०१७ : १७) व थीथी गैर बौद्ध अभिलेखत रञ्जना लिपिं कियातःगु दु । कुब्जिकामतय् पंचमकार, भैरवीचक्र, दीक्षा प्रकरण कुलद्रव्य आदियात कयाः च्वयातःगु ग्रन्थ खः । नेवाःतय् दथ्वी देखा काइगु इलय् थुगु हे लिपियात गुरुमन्त्रकथं छ्यलाः वयाच्वंगु दु । गुकियात वीजाक्षर वा कुटाक्षरकथं थाय् बियाः वयाच्वंगु दु ।

धार्मिक व सांस्कृतिक रुपं मान्यता बियाः वयाच्वंगु रञ्जना लिपियात द्यःया कोटी नं तयेगु याः । बांलाःगु आखःया कारणं धार्मिक सफू जक च्वयेगु यानाः वयाच्वंगुली चीन, मंगोलिया थें जाःगु लुँ खानी दुगु थासय् थ्व आखः विस्तार जुइ धुंकाः हाकुगु वा ह्याउँगु मसिं च्वयाः वयाच्वंगु रञ्जना लिपि लुँ व वहः आखलं नं च्वयेगु यात । सफूयात हे द्यः भाःपीगु, पुज्यायेगु नेवाःतय् मान्यतां यानाः रञ्जना लिपिं च्वयातःगु सफूयात हे द्यःकथं कायेगु चलन नं जुया वल ।

सौन्दर्यया दृष्टिं नं तसकं बांलाःगु आखः जूगु उकीसनं धार्मिक ज्याखँय् जक छ्यलाः वयाच्वंगु रञ्जना लिपियात मंगोल मूलयापिन्सं लुँया मसिं छायेपीवं थ्व लिपि अझ लोकंह्वात । प्रज्ञापारमिता थें जाःगु सफूयात बुद्ध वचन (Kim, 2013:7) धाइगुलिं यानाः नं थुकियात स्वइगु दृष्टिकोण हे ब्यागलं दु। गुकिया उपज नेवाःतय्सं हनाः वयाच्वंम्ह आगंद्यःया प्रतिक कुमारी माजुं तकं दच्छिया छकः थँबहिलि वनाः नेसं ३४४य् अभयमल्लया पालय् जिनश्री ज्ञानं च्वःगु प्रज्ञापारमिता सफू दर्शन याः वनेगु प्रचलन दु । अथे हे, स्वदँय् छकः यलया हिरण्यवर्ण महाविहारय् अभय मल्ल जुजुया पालय् च्वयातःगु नेसं ३४५ या रञ्जनालिपिं च्वयातःगु प्रज्ञापारमिता सफूया हुयावंगु आखःयात पुर्नजीवन बीकथं जीव लिकाना

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

स्यंल्त्वं यायेगु यानाः वयाच्वंगु दु । नेवाः बौद्ध परम्पराय् चीभाः, देगः वा द्यः स्वनेबलय् गर्भगृहलय् देवतुल्य सफू तयेगु प्रचलन नं दु ।

साँस्कृतिक रुपं तसकं महत्व दुगु रञ्जना लिपिं धर्मयात थकायेगु भूमिका नं म्हितेत ताःलाःगु दु । प्राचीन मगध, अंग वरेन्द्र (गौड) व समताटा (थौंकन्हय् विहार, पश्चिम बंगाल व बंगलादेश)य् रञ्जना लिपिया लिसें चित्रात्मक सफू च्वयेगु प्रचलन वयेवं महायानी ग्रन्थ लेखन परम्पराय् विशेष रुपं न्ह्यात । महायानी परम्पराया ॐमणिपद्मेहुँ थें जाःगु अवलोकितेश्वरया मन्त्रयात नं रञ्जना लिपिं हे च्वयाः मानेय् तयाः हीकेगु ज्यां नं बुद्ध धर्म प्रसार यायेगु नितिं ग्वाहालि जूवंगु खनेदु । थ्व परम्परा महायानीतय् दथुइ जक लिकुना च्वंगु मखुसे बोनतय् दथ्वी नं ल्यनाच्वंगु दु । बोनतय्सं नं हक्षमलवरय वीजाक्षरयात छ्यलावयाच्वंगु दु । गुगु वीजाक्षर रञ्जना लिपिं हे च्वयेगु याइ । वज्रयानी परम्पराय् पूजाया भ्वलय् च्वइगु बिज्यासः द्यःया मन्दःया दथ्वी रञ्जना लिपिं वम् च्वइ । अथे हे प्रतिसराया जूसा पं च्वइ । गुरुमन्दः पूजाया इलय् नं मन्दःया दथ्वी वज्रसत्व वा वीजाक्षर च्वयेगु याइ । वज्रयानी परम्पराकथं गुरुमन्दः पूजा मजुइकं मेगु छुं नं पूजा जुइमखु । नापं चक्रपूजाया इलय् नं रञ्जना लिपिं हे वीजाक्षर च्वयेगु याइ ।

अथे हे, नेवाःतय् दथ्वी प्रचलित शैव वा शाक्त मतया प्रसार यायेगु ज्याय् नं रञ्जना लिपिया अहम् भूमिका दु । विशेष यानाः हिन्दू नेवाःतय् दथ्वी दिक्षा परम्परायात अतिकं गोप्य यानातइगु व उकियात सांकेतिक रुपं सम्वन्धित द्यःया प्रतिनिधित्व जुइकथं वीजाक्षर च्वयेगु याइ । थथे च्वइगु वीजाक्षर रञ्जना लिपिं च्वयेगु याइ । नेवाः धर्मया आधारसफू कथं कयातःगु १३ औं शदीया कुब्जिकामातम (Mainali, 2009 :233) आनन्दभैरव, भैरवाग्नी, भैरवबलि थें जाःगु तान्त्रिक सफुतिइ रञ्जना लिपि छ्यलातःगु दु । देखाप्रकरण अन्तर्गत रञ्जना लिपिं च्वइगु वीजाक्षरय् नं पंचतत्व, पंचतन्मात्रा, पंचकर्मेन्द्रिय, पंचज्ञानेन्द्रिय, पंच अन्तकरण, राग, विद्या, कला, माया, महामाया, शुद्धविद्या, ईश्वर, सदाशिव व शक्तियात थाय् बीगु याइ । प्रत्येक आखः ग्वलं आम्नायकथंया मन्त्र निर्माण यायेगु याइ । थुकथं मन्त्र निर्माणय् शिवरुप 'अ' निसें सदाशिव स्वरुप 'ह' या दथ्वीया आखःग्वःयात हे वीजाक्षर कथं काइ ।

थथे वीजाक्षर छ्यलीबलय् क निसें ङ तकया आखः ग्वःयात पंचतत्व, च निसें ञ तकया आखः ग्वःयात पंच तन्मात्रा, ट निसें ण तकया आखः ग्वःयात कर्मेन्द्रिय, त निसें न तकया आखः ग्वःयात ज्ञानेन्द्रिय कथं काइ । य आखलं राग, र विद्या, ल कला व वं मायाया प्रतिनिधित्व याइसा वीजाक्षरय् विशेष थाय् कयातःगु ह सदाशिव, क्षं शक्तिया प्रतिनिधित्व याकाः वयाच्वंगु दु । थुकथं वीजाक्षरं हे थीथी मन्त्रया विकास जुयाच्वंगु खंकेफु । दसुया नितिं पश्चिम आम्नाययापिं नेवाःतय्संसं कुब्जिकामत पूजापद्धतीयात माःगु मन्त्र च्वइबलय ३२ हः दुगु पलेहः च्वयाः उकी रञ्जना लिपिं श, स क्ष, म ल, न व ब ष, ट, स च व आत्मबीज मन्त्र आम्यात न्यास यानाः पूजा यायेगु याइ । कुब्जिकाया पूजा

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

याइबलय् मन्त्र वा वीजाक्षरया रुपय् ओं ऐं ऱ्हीं श्रीं खैं हैं हसक्षलचवयम्भगवति अम्बिके ऱ्हां ऱ्हीं क्षीं क्षौं क्षु क्री कुब्जिके ...... च्वइ ।

थ्व बाहेक देखा कयात:पिं नेवा:तय्सं न्हिकं याइबलय् छ्यलीगु सिज:या सलि (चाकला:गु पुजाभ: थें च्वंगु) चाय् रक्तचन्दन वा चन्दनं गुम्ह द्य:या आराधना यायेगु ख: उम्ह हे द्य:लिसे स्वापू दुगु वीजमन्त्र च्वइ। थ्व बाहेक नं तान्त्रिक दिक्षा कयात:पिं खुगू आम्नाययापिन्सं थ: थ:पिनि द्य:या आराधना यायेमा:सां वीजाक्षर छ्यली। क्ष, अ इ ओ ऊ, ट, क्र, व, ब्रा, ऱ्हा हुँ फट थें जा:गु वीजाक्षर छ्य:सां प्रत्येक आम्नाय दथ्वी सुनां गुगु वीजाक्षर छ्यल धइगु सीके बीमखु। उकीसनं दिक्षा काइपिन्सं थुकियात तसकं गोप्य याना: तइ।

थुकथं थीथी द्य: वा देवी अले मन्त्रया प्रतिनिधित्व याना: च्वयेगु यानाच्वंगु रञ्जना लिपि दुथ्या:गु थ्यासफूयात सार्वजनिक यायेमज्यू धइगु मान्यता दीक्षित छेँज:पिनि आगमं हे नष्ट जुलसा गुलिसिनं दिक्षा मदुपिन्त क्यनेमज्यू धका: खुसि वा तुंथिइ क्वफाना: छ्वइगुलिं रञ्जना लिपि व आगम परम्पराया सफू नष्ट जुइगु क्रमय् दु। अथे ख:सां गुलिखे सफू धा:सा सुरक्षित जुयाच्वंगु दु। थुकथं धर्म व सँस्कृतिया विकासय् विशेष भूमिका म्हितूगु रञ्जना लिपिं थी थी धर्मयात मूर्त यायेगु नितिं सम्वन्धित धर्मया मन्त्रयात रञ्जना लिपिं हे कीगु वा च्वयेगु नं यानाच्वंगु दु। दसुया नितिं हक्षमलवरय ख:सा ॐ आ हुं, ॐ मणिपद्मे हुँ आदि मन्त्र ख:। गुकिया अर्थ वृहद अर्थय् ल्यनाच्वंगु दु। गथेकि-

ह - वँचूगु रंग। महायानी बुद्ध धर्मय् वँचुगु रंगयात निराकार व थुकियात चेतनाया प्रतिककथं काइ।

क्ष - वाउँगु रंग। थ्व सूक्ष्मताया प्रतिक ख:।

म - आख: थी थी रंग छाय्पियात:गु थ्व वर्णयात इच्छाया प्रतिक कथं कयात:गु दु।

ल - म्हासुगु रंग। पृथ्वीमण्डलया प्रतिककथं थ्व वर्णयात कयात:गु दु। थ्व फय्या मन्थनं पिदंगु।

व - तुयूगु रंग। ल:या प्रतिककथं कयात:गु थ्व आख: मिया मण्डलं उत्पन्न जूगु क्वाज: (तांन्व:)पाखें विकास जूगु सुपाँचं वा वय्की धइगु दु।

र - ह्याउँगु रंग । अग्नितत्वया प्रतिनिधित्व याइ। ह्याउँगु वर्णया थ्व आख: थी थी दिशां व:गु फय् ल्वाना: व:गु क्वाज: धइगु मान्यता दु।

य - वाउँगु रंग छ्यलातइ। वाउँगु रंग महायानी बुद्ध धर्मय् वायु तत्वया प्रतिक ख:। गुकिं शुन्यताया प्रतिनिधित्व यानाच्वंगु दु।

थुगु मन्त्रय् मिलाफुति तुयुगु रंगया जुइ। थुकियात तिमिलाया प्रतिककथं कायेगु यानाच्वंगु दुसा बिन्दू ह्याउँगु वर्णया जुइ। थ्व सूर्यया प्रतिक काइ।

नाद वँचुगु जुइ। गुगु राहु ग्रहया प्रतिककथं काइ।

महायानी परम्पराय् विशेष थाय् कयात:गु थुगु मन्त्रलिसे ज्व:लाक कौलमार्गयापिं नेवा:तय्सं थुगु

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

मन्त्रयात थाय् बियाच्वंगु दु । कौलिक नेवाःतय्सं (शाक्तमत) हसक्षमलवरयुं कुटाक्षर च्वयातःगु मन्त्र नापं क्वय् बियाकथंया मन्त्र ब्वनेगु याइ ।

हसक्षमलवरयुं आनन्दभैरवीं तर्पयामि स्वाहा इति शुद्धयुक्तासवेन ब्रह्मरन्ध्रे त्रिस्तर्पयेत् । एवं गुरुं परमगुरुं परापरगुरुं हसक्षमलवरयुं आनन्दभैरवं स्वाहा इति त्रिः । ततो हृदये तद्रूपेण मूलमुच्चार्य्य भीमामेकजटां परमपददात्रीं तारादेवीं तर्पयामि स्वाहा । एवं सवर्त्र देवीविषय् । तथा च तारानिगमे हसक्षमलवरयुं आनन्दभैरवी तर्पयामि स्वाहा

(अर्थात, शुद्धासव-अय्लाखं ? स्वकःतक ब्रह्मरन्ध्रय् तर्पण या । थ्व हे कथं गुरु, परमगुरु परापरगुरु व परमेष्ठिगुरु (गुरुया नं गुरु)यात नं हसक्षमलवरयुं आनन्दभैरवीं तर्पयामि स्वाहा धयाः स्वकःतकः तर्पण या । उलि याये धुंकाः त्रिपुरासुन्दरीया मूलमन्त्र ब्वनाः नुगलय् थियाः भीमामेकजटां परमपददात्रीं तारादेवीं तर्पयामि स्वाहा धकाः तर्पण यायेमाः (शास्त्री, २०२६: ९४-९५) ।

रञ्जना लिपिं च्वइगु थ्व मन्त्रयात शैव वा शाक्त मतयापिं नेवाःतय्सं थुकथं व्याख्या यानातःगु दु -

ह - शिव, स- शक्ति, क्ष (क + ष)- मेरु (विशालताया प्रतिक), म - जीव । ल - पृथ्वी, व - लः,
र - अग्नि, य - वायुया प्रतीककथं कयातःगु दु । थुकथं थी थी प्रतीककथं कयातःगु थुगु मन्त्र दुने नं लवरययात ब्यागलं तयेमज्यूगु तत्व अर्थात अर्थात शिव शक्तिया एकिकृत रुपकथं कयातःगु दुसा थुके आनन्दभैरवी युक्त जुल धाःसा पंचतत्व जुइ धकाः उकथं व्याख्या यानातःगु दु ।

कालचक्रय् छ्यलीगु हक्षमलवरयया लिसें रञ्जना लिपिं ॐ आह हुँ हो नं छ्यली गुकियात ॐ- म्ह, आह - वाणी, हुँ- मन व हो - ज्ञानया प्रतिककथं काइ । थ्व प्यंगु वज्र अर्थात गुब्सं खण्डित मजुइगु कथं काइ । महायानी परम्पराय् पौभाः च्वइबलय् पुजाया निंतिं छ्यलेत जूसा छ्यनय् ॐ (काय शुद्धि), म्हुतुइ आह (वाक शुद्धि) व नुगलय् हुं (चित्त शुद्धि) आखः रञ्जना लिपिं च्वयेगु याइ ।

महायानी परम्पराय् षडक्षरी लोकेश्वरया ॐमणिपद्मेहुँ मन्त्र नं तसकं अर्थपूर्ण खनेदु । गुगु थुकथं दु -

ॐ - देवलोकयाम्ह वीणा ज्वनातःम्ह तुयूम्ह करुणामय

म - दैत्य लोकया उद्धार याइम्ह खड्ग व ढाल ज्वनातःम्ह वाउँम्ह करुणामय

णि - मनुष्यलोकया उद्धार याइम्ह शीलाय्कु व अंकुश ज्वनातःम्ह पिण्डपात्र ज्वनाच्वंम्ह म्हासुम्ह करुणामय

पद् - तिर्यग् योनिया उद्धार याइम्ह प्रज्ञासफू व पिण्डपात्र ज्वनातःम्ह वँचूम्ह करुणामय

मे - प्रेतगतिया उद्धार याइम्ह चिन्तामणिरत्न व पिण्डपात्र ज्वनातःम्ह ह्याउँम्ह करुणामय

हुँ - नरकगतिया उद्धार याइम्ह कलश व मि ज्वनातःम्ह धुम्र(कुँ) वर्णया करुणामय (वज्राचार्य, २००२:९५)

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

थ्व बाहेक महायानी बौद्ध मन्त्र मुनिमुनि महामुनि शाक्यमुनि स्वाहा, ये धर्मा हेतुप्रभवा हेतुं तेषा तथागतो ह्यवदत् । तेषाञ्च यो निरोध एवं वादी महाश्रमणः आदि नं रञ्जना लिपिं च्वयेगु याइ । विशेषत थ्व महायानी गुम्बाय् लुँ आखलं च्वयातइ ।

न्ह्यगूगु शदीजःखः अभिलेखीकरण यायेगु माध्यमया रुपय् रञ्जना लिपिया विकास जूगु खःसां थुकिं धर्म व संस्कृतिया संरक्षण यायेगु भूमिका म्हितूगु दु । अथे हे, रञ्जना लिपिं च्वयातःगु सफूयात द्यवं हे दर्शन यायेमाःगु सफूकथं शिक्षाया महत्व उलेत ताःलाःगु थुगु लिपिं ताःहाकः यानाः दक्वसिया भिंया निर्ति ब्वनेमाःगु मन्त्रयात तकं सूत्रात्मक रुपं थाय् बियाः अध्ययन परम्परायात बल्लाकेत ताःलाःगु दु ।

लिधँसा

- अधिकारी, सूर्यमणि, विसं २०६१, खस साम्राज्यको इतिहास । काठमाडौं : भुँडीपुराण प्रकाशन
- राजवंशी, शंकरमान, विसं २०१७, प्राचीन लिपि विकास । काठमाडौं : श्री५ को सरकार पुरातत्व र संस्कृति विभाग ।
- वज्राचार्य, विजयराज, सन् २००२, षडक्षरी -मन्त्र का माहात्म्य, धी ३४ । पेज ९१-९६
- शास्त्री, सरयूप्रसाद 'द्विजेन्द्र', विसं २०२६, तारा रहस्यम । वाराणसी : चौखम्वा संस्कृत सीरीज आफिस ।
- Chaudhari, Saroj Kumar, A.D.1988, Siddham in China and Japan.Philadelphia: University of Pennsylvania
- Kim, Jinah, A.D. 2013, Receptacle of the Sacred: Illustrated Manuscripts and the Buddhist Book Cult in South Asia. London : University of California Press .
- Mainali, Sabitree, A.D. 2009, Hindi miniature paintings of the Kathmandu valley. Kathmandu: Vishwa Kanta Mainali

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

टिप्पणी *

भाजु राजनलाल जोशीजुं न्ह्यब्वयादीगु रञ्जना लिपिया साँस्कृतिक पक्षया ज्यापौ च्वयादीगु भ्वलय् रञ्जना लिपियात दुथ्याका तःगु प्रकाशित अप्रकाशित आपालं सामाग्री अध्ययन यानाः रञ्जना लिपिया साँस्कृतिक पक्षयात कयातःगु खनेदु । ज्यापौ अनुसन्धानय् माःगु तर्कयात प्रमाणित सामाग्री न्हयब्वयेगु पहः बांलागु ।

नेवाः संस्कृति दुने रञ्जना लिपियात छ्यलाय् विविधतायात न्हयब्वःगु दु । रञ्जना लिपिया उत्पति निसें धर्म संस्कृतिया व्यवहारिक पक्षं निसें आध्यात्मिक पक्षय् तक्क दुथ्याकाः तःगु दु । नेपालं निसें थीथी देश विदेशय् तक नं रञ्जना लिपियात छ्यलाबुला दुथ्याकातःगु नं प्रमाणित रुपं हे दुथ्याका दीगु दु । नेपाल लिपि दुथ्याःगु रञ्जना लिपिया जन्म नेपालय् जूगु खःसां नेपाःया पिने नं रञ्जना लिपि छ्यलेगु यानातःगु खँ स्पष्ट यानादीगु दु ।

ज्यापौ ब्वनेबलय् ज्यापौ छु विषय कयाः च्वयेत्यना धका अलमल जूगुलिं यानाः साँस्कृतिक पक्षया नापनापं मेमेगु पक्षया रञ्जना लिपियात कयाः नं न्हयब्वयादीगु दु । उलि जक मखु रञ्जना लिपिया उत्पति नं न्हापां नेपालंपिने खःला धयाथें आभाष जुगुलिं लिपा वयकलं अलग हे छगू बुँदा तयाः रञ्जना लिपि नेपालय् न्हापांगु उत्पति जूगु खँ न्हयब्वयादीगु दु । लिधंसा धलः व ज्यापौया दथुइ माःमाः थाय् न्हयब्वयादीगु पाठ टिप्पणीं आपालं मिहेनत यानाः ज्यापौ न्हयब्वयादीगु स्पष्ट याः ।

रञ्जना लिपिं च्वयातःगु सफू नेवाः समाजय् विशेषयानाः वज्राचार्यपिसं गुरु महामञ्जुश्री धायेगु परम्परा दु । नेवाः संस्कृतिइ दुने रञ्जना लिपिया छ्यलाया थीथी पक्ष दुवालाः स्वल धाःसा गनगन छ्यला वयाच्वंगु दु धयागु उद्देश्य कथं तातुना पुवनिगु खः । गथे नेवाः संस्कार दुने नखःचखलय् रञ्जना लिपि नाप स्वापू दुगु नापं नेवाःतय्गु रितिथितिइ रञ्जना लिपि गन उपयोग जुयाच्वंगु दु धयागु नं दुवालाः स्वयेगु बांलाइ ।

श्रीखण्डमूल महाविहारया पुलांम्ह थाय्पा भाजु वेदानन्द वज्राचार्य न्हिन्हि चिकिचापाःगु सिन्हः पालाय् (सलापाः) रक्तचन्दन च्वला सिन्हः इला पुजायानाः न्हिकं यायेगु चलन दु । सिन्हः चक्रया रुपय् इलावीगु खः उकि वहःया वज्र दुगु च्वकाय् लुँया च्वसाया रुपय् दथुई 'ॐ' च्वया बिज्याना थीथी आखः च्वयाबिज्याइगु खः । उगु आखः फुकं रञ्जना लिपिं द्यःपिनि आसनयाना द्यःपिन्त आह्वान याना पुजा यानाः न्हिकं याना बिज्याइगु खः । वहः व लुँया सलापातय् च्वयेगु वज्रगुरु महामञ्जुश्री नं च्वया बिज्यागु रञ्जना लिपिया प्रज्ञापारमिता नं लुँ आखः व वहः आखलं च्वयातःगु खः । आःतक नं थँबही व इतुंबहालय् गुँपुन्हि ज्वःछि ब्वयातइगु प्रज्ञापारमिता सफू लुँ आखः व वहः आखलं च्वयताःगु खः ।

बुसांनिसें मृत्यु संस्कार तक थीथी संस्कारित ज्या याइबलय् 'ॐ आ हुँ' निसें थीथी आखः च्वयेगु परम्पराया चलन दु, उगु आखः आःतक नं रञ्जना लिपि छ्यलेगु याना वयाच्वंगु दु ।

* प्रा.डा. चुन्दा बज्राचार्य

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

दछियंक हनीगु नखः दुने नं रञ्जना लिपिया छ्यलाबुला जुयाच्वंगु दु। यःमरि पुन्हि व सिल्लाचह्रे कुन्हु ग्वह्रः पुजा यायेगु धकाः प्रज्ञापारमिता, पञ्चरक्षाया सफू निसें ग्वह्रः नापं सफू पुजा परम्परा थौंतक नं ब्यवहारय् वयाच्वंगु दनी।

बौद्ध परम्पराकथं किल्ला याना सिथं यंकेगु जुलकि वा थीथी पुजा संस्कारय् धर्मधातुया मन्दः च्वयेगु जुलकी मन्दलय् थीथी द्यःपिनिगु आह्वान याना आखः च्वयेगु परम्पराय् रञ्जना लिपि छ्यलेगु परम्परा दु। धर्म व संस्कृति ला व लुसि थें नापनापं न्ह्याना च्वंगु समाजय् रञ्जना लिपिया छ्यला सांकेतिक निसें स्पष्ट रुपं छ्यला वयाच्वंगु दु। उकी दुने कुताक्षर नं ला।

ज्यापतिइ थौंकन्हय्या पुस्तां रञ्जना लिपियात गुगुकथं समाजय् छ्यलाबुलाय् हयाच्वन धयागु खँ नं स्पष्ट जू। रञ्जना लिपियात न्हूगु पुस्तां ययेकूगु जूगुलिं लिपि स्यनेगु सयेका कायेगु नं जुया वयाच्वंगु दु। सफू वा पत्रपत्रिका निसें लजगा वा व्यापारीक साइनवोर्डय् तक नं रञ्जना लिपि छ्यलेगु याना वयाच्वंगु दु।

न्हूगु पुस्तां न्हियान्हिथं धया थें छ्यला वयाच्वंगु कम्प्युटर, मोवाइल, आइप्याड, आदिइ समेत रञ्जना लिपि दुथ्याकेगु याना वयाच्वंगु खः।

संयुक्त राष्ट्र संघय् हे नं नेपाःया म्हसिका रञ्जना लिपिं यानातःगु सकसिनं स्यूगु हे खँ जुल। छुं दिं न्ह्यो चीनया 'ग्रेटवाल' य् रञ्जना लिपि च्वयातःगु प्रचारप्रसार जूगु दु।

नेपाल लिपि गुथिं रञ्जना लिपिया साँस्कृतिक पक्षयात कया ज्यापौ च्वयेगु याःगुया हुनि धयागु रञ्जना लिपिया उत्पति नेपालं जूगु जुइमाः धयागु आसय् ब्यूगुलिं ज्यापौ च्वये न्ह्यो हे रञ्जना लिपि नेपाःया मौलिक लिपि खः, थ्व लिपिया बौद्धिक अधिकार नेपालयागु खः धयागु अवधारणाय् ज्यापौ च्वयेगु ज्या जूगु स्पष्ट जूगु खःसा नेपाल लिपि गुथिया तातुनाया नापनापं ज्यापौ नं स्पष्ट जुइगु खः।

रञ्जना लिपिया ब्यापकता व भीगु थःगु अपनत्व स्थापित यायेगु ज्याय् नेपाल लिपि गुथिया अग्रसरता च्वछायेबहः जू।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

रञ्जना लिपिया बाँकि *

न्ह्यखँ

संसारय् करिब ३००० ति भाषाय् थःगु लिपि मदु । लिपि मदुपिंस मेगु लिपि त्याय् कयाच्वंगु दइ । लिपि ब्वथलेबलय् खासयानाः संसारय् स्वंगू कथंया लिपि दु –

(क) चित्रात्मक Logography –

(ख) अक्षरात्मक Syllabic – म नू

(ग) ध्वन्यात्मक Alphabetical – म् अ न् ऊ

ब्राम्ही लिपिं विकास जूगु लिपि Syllabic खः । नेपाः, भारतया लिसें बंगलादेश, वर्मा, थाइल्याण्ड, उत्तरय् वनाः तिब्बत, मंगोलिया आदि देसय् छ्यलीगु लिपि फुक्क ब्राम्ही लिपिं विकास जूगु खः ।

नेपालय् लिपिया विकास

ब्राह्मी लिपिया विकासक्रम छकः नं स्वये । ब्राह्मी लिपिया कालावधि सामान्यतः ई.पू.या निगूगु शताब्दीनिसें ई.या प्यंगूगु शताब्दी तक माने यानातःगु दु । थुकिया दथुइ थ्व आखःरुपय् छुं हिउपाः वःगु लूगु दु । थुगु हिउपालं छगू न्हूगु रुप स्वंगूगु शदी ई.स ब्वलना वल । भारतया गुप्त सम्राटपिनिगु कालय् ब्राह्मीसिकं बिस्कं रुप ब्वलंगु थुगु लिपियात गुप्त लिपिया नां बियाबिल । गुप्त लिपिया थ्व रुप खुगूगु शदी तक चले जुल । थ्वयां लिउ दक्वं आखलय् कुं (कोण) वा छ्यं (शिरोरेखा) समावेश जुया मेगु हिउपाः वल ।

खुगूगु निसें गुंगूगु शताब्दीया दथुइ आखःया तप्यंगु ध्वः क्वय्पाखे खवय् चाःतुला व मात्रात वेक्वयाः ताहाकः जुयाः गुप्त लिपिसिबें अलग खनेदुगु खः । थुकियात 'कुटिलाक्षर' वा 'कुटिलालिपि' धयाबिल । गनंगनं 'विकटाक्षर' (चाःतूगु लिपि) नं नां दु । मात्रा पूवंगु ई जूगुलिं थुगु लिपियात 'सिद्धमातृका' नं धाइ । थ्व हे लिपिया आधारय् नेपाल लिपिया विकास जुल । थुकिं नेपालय् थःगु हे पहः दुगु नेपाल लिपिया विकास जुयावःगु खनेदु ।

* शरद कसाः, प्रमुख पुस्तकालयध्यक्ष-आशा सफूकुथि

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ईकथं लिपि विकास क्रम

ई	लिपि	भेद
ई. पू. २२६-ई.सं.२३२	ब्राह्मी 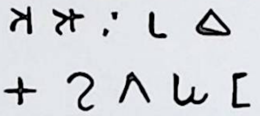	आखः साधारण खनेदुगु
४ औं शताब्दी निसें ७ शताब्दी तक	पूर्व लिच्छवि 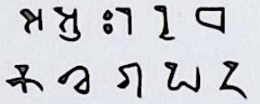	आखःया शिरोभाग वा छ्यंब्वय् नकिं थें त्रिकोणात्मक भचाभचा खने दयावःगु
७ शताब्दीया उत्तरार्द्ध निसें १२ औं शताब्दी तक	उत्तर लिच्छवि 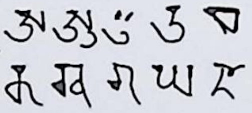	आखःया स्वरुप परिष्कृत जुजुं वयाः भचा चातुल व पूर्ण आकारय् परिणत जूगु व थनवयाः मात्रा नं पूवंक तयेगु चलन वःगु
११ औं शताब्दी निसें १८ औं शताब्दी तक	रञ्जना 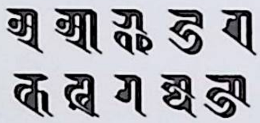	आखःया छ्यं पूवंक हे तबालाक तयेगु व ध्व तबाला चिबालाया संयोजन खनेदुगु
९ औं शताब्दी निसें २० औं शताब्दी तक	नेपाल 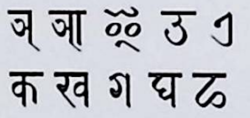	आखःया ध्व तबाला मजूसां मेमेगु स्वरुपं पूर्णता काःगू

रञ्जना लिपिया म्हसीका

'रञ्जना' खँग्वः रंगे यायेगु वा आनन्द बीगु धइगु अर्थय् छ्यलीगु संस्कृतया 'रञ्ज' धातुपाखें दुगु खः । ने.सं. ७७४ स जुजु प्रताप मल्लं यँ हनुमानध्वाखाय् भिंन्याता लिपिं जःरुं अभिलेख तःगुली थ्व लिपियात रँजआखर धकाः न्ह्यथनातःगु दु । उकी नेपाल लिपिया स्वथी आखःयात छसिकथं गोलमोल आखर, रँज आखर व नेवार आखर धकाः नां बियातःगु दु । जनभाषाय् 'रञ्जा' वा 'लञ्जा' धाइगु थ्व लेखन भिंछगूगु शताब्दीनिसें भिंच्यागूगु शताब्दीतक उप्वः प्रचलित खने दु ।

रञ्जनाया लेखनयात प्रचलित यानातयेगु ज्याया उप्वः श्रेय बौद्धतय्त वनी । थ्व लिपिइ च्वयातःगु साहित्यय् महायान बौद्ध ग्रन्थया उप्वः ल्याः दु । खासयानाः महायानी बौद्धतय्सं तसकं नालाकयाः छ्यला यंकूगुलिं रञ्जना उत्तरय् तिब्बत, चीन, मंगोलिया आदि, दक्षिणय् भारत, श्रीलंका व उत्तरपूर्वय् वर्मा आदि थासय् प्रचार जुयावन । थुकिया लेखनय् लुँ, वहः थें जाःगु मूवंगु धातुया मसि छ्यलातःगु दु । थ्व लेखन नेपालय् भण्डै खुसः दँया ताःईतक निरन्तर प्रचलित जुयाच्वन । बौद्धतय्सं धार्मिक व पारम्परिक रुपय् थुकियात संरक्षण यानातल ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

रञ्जना लिपिया विशेषता

रञ्जना आखलय् तबालागु, सालूगु ध्वःयागु संयोजन, विशेष कोणात्मकता व गोलोपन व विशिष्ट मात्रा पद्धति थ्व प्रचलित नेपाल लिपि सिबें बिस्कं खने दु । कुंलूगु मोतागु छ्यं, तब्या आखः, जवपाखे बेक्वःगु, सालुगु व ताःहाकःगु ध्वः अले गुबलें गुबलें सालुगु ध्वःया मात्राचिं दइगु रञ्जनाया मू विशेषता खः । थुजाःगु तबालागु, सालुगु अले चिबालागु ध्वःतय्गु संयोजन तसकं आकर्षक जू ।

रञ्जनाया छ्यं त्रिकोणात्मक हे जुइ तर थुकिया निर्माणय् पारम्परिक पद्धति वइ । रञ्जनाय् थुजाःगु त्रिकोण आखःया खवपतिया ब्वय् न्यनावनी व त्रिकोण छ्यंया क्वय्च्वंगु भतिचा ग्वल्लाइ । थुकी चौडा व तबालागु आखः च्वयेगु चलन नं छक्वलं खनेदुगु विशेषता मखु । सन् १००० ईशापाखे थन च्वयातःगु प्रायः तप्यंगु छ्यंया तबालागु आखःया छुं दसु लूगु दु । शुरुया छुं रञ्जना आखलय् क्वय्च्वंगु ब्वय् सालुगु ध्वः सालातःगु खनेमदु । आखःयात सालुगु रुप बीगु व चिना आखलय् जटिलता दइगु रञ्जनाया मेगु विशेषता खः ।

रञ्जना लिपिया स्वरुप व तत्व

रञ्जना लिपि सिद्धम् लिपिलिसे ज्वःलागु व थ्व नापनापं भ्यलेपुनाः न्ह्याःगु खने दु । सामान्य तया कुटिला लिपिपाखें प्राचीन नेपाल लिपि विकास जूगु धकाः धाइ । तर थन आखःया स्वभाव कथं धाःसा न्हापा रञ्जना लिपि विकास जुल धायेमाःगु अवस्था खनेदत । छाय्धाःसां कुटिला लिपिइ च्वय् छ्यं त्रिकोणात्मक खने दये धुंकल । थुकिया हे प्रभाव रञ्जनाय् लात धायेफइगु अवस्था दु । यदि थ्व तथ्य पाय्छि जूवःसा लिपि विकासया खँ नं न्हूकथं न्ह्याइगु खने दु । थ्वपाखे अझ नं अध्ययन-अनुसन्धान यायेत लुखा चायेकाब्यूगु थुकिं क्यं ।

थ्व आखलय् सजीवता दुगुलिं थ्व आखः थौंतकं म्वानाच्वने फुगु खः । गथे मनू छम्ह जुइत वया छ्यं दयेमाः । म्हगः, ल्हाः, तुति सकतां दयेमाः थें रञ्जना लिपिया नं छ्यं, म्हगः, ल्हाः, तुति सकतां दु ।

गथे - छ्यं म्हगः ल्हाः पासा तुति न्हिप्यं आदि । थुपिं हे रञ्जना लिपिया स्वरुप व तत्वत खः । थथे स्वरुप दयाच्वंगु आखःयात भ्कीसं च्वयेबलय् प्यकुंलाःगु ताःहाकःगु थासाय् दुने तयाः च्वयेगु कुतः यात धाःसा अःपुइ । गथे

रञ्जनालिपि गुलि फु उलि कस्से (Compact) यानाः च्वइगु आखः खः । तर च्वयेगु न्हापां कुतः यायेबलय् धाःसा आखःया बाला (मोटाइ) ध्वः व खालि ब्व (Space) सकतां उलिहे यानाः च्वयेमाः । थुकिया लागि प्यखें ध्वः ध्वः दुगु Graph कापि जूसा अःपुइ ।

थ्व आखः तबाला चिबाला संयोजन जुयाः बने जुइ । तबाला ध्वःया क्वब्वय् सालुगु चिबालागु ध्वलय् आखः क्वचाइ । थ्व ध्वः न्ह्याबलें ईलचंया प्यताः ई लसिवयेक क्वचायेमाः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

थ्व आखःया मेगु स्वरुप धइगु लिच्छवि लेखनय् त्रिकोणया शीर्षबिन्दु आखःया मूध्वलय् मिले जूवइ, तर रञ्जनाय् थुजाःगु त्रिकोण आखःया खवपाखेया अंगय् हे क्वचाइ व त्रिकोण छ्यंया क्वय्च्वंगु ब्वय् भचा ग्वल्लाइ । गथे छुं नं पाय्छि जुल धकाः पाय्छि (Right) चिं तयेगु खः, अथे हे स्वरुप वयेक थुकिया छ्यं जुइ । थुजाःगु फुक्कं गुणं परिपूर्ण जूगुलिं थ्व रञ्जना लिपियात सुन्दरलेखन वा सुलेखन (calligraphy) नं धाःगु खः ।

रञ्जना लिपि च्वयेगु विधि व तरिका

रञ्जना लिपि च्वये सयेकेत थुकिया छता निता विशेषता व पहः थुइकेवं अःपुक्क च्वयेब्वने फइ । थ्व लिपिइ खनेदुगु विशेषता धइगु थुकिया च्वय् तबालागु छ्यं, तबालागु ध्वः व दकलय् लिपा सालुगु न्हिप्यं खः ।

थ्व लिपिया निगू रुप च्वये सलकि तःग्वः हे आखः याउँक च्वये सयेके फइ । थ्व निगू रुप धायेबलय् छगू आखःया न्ह्यःने पाखे च्वका लूगु गथे, उ ए ङ च छ ज झ ट ढ भ य र स ह क्ष ज्ञ आखः खःसा मेगु निगूगु रुप धइगु आखःया न्ह्यःने पाखे चाकलाःगु खने दुगु गथे, लृ क ख ठ ड प फ व त थ न ल आदि आखः खः ।

थुकियात हाकनं छक्वः मेगु रुप नं स्वये । मेगु रुप धाये बलय् थुकिया दीर्घ उकारया मात्रा चिं खः । थ्व चिं छता च्वये सलकि नं च्वय् न्ह्यथनागु च्वकालूगु आखः आपालं च्वये सइ ।

थुकथं भीसं आखः च्वयेगु कुतः यायेधुंकाः आः छग्वः हे आखःलिसे लसिवःगु थीथी आखःया दसु छक्वः नं स्वये । गथे – अ आ इ ई ओ औ अं अः ॐ ञ अले ग म ण ल आदि च्वयेगु पहः छताजि कथं हे कायेफइ ।

अथे हे थुकी चिनाआखः च्वये अःपुकेत छध्वलं म्वलय् थियाच्वंगु व निध्वलं म्वलय् थियाच्वंगु धकाः थीथी आखःयात कायेगु याः । गथे, छध्वलं म्वलय् थियाच्वंगु आखः धायेबलय् क च छ त द न ब भ र ल व आदि खःसा निध्वलं थियाच्वंगु आखः घ प म य ष स आदि खः ।

रञ्जना लिपि च्वयेगु तरिका थुकथं दु –

अ

क 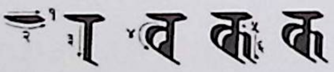

थथे हे च्वय् न्ह्यथनागु न्ह्यःने च्वका लूगु व ग्वल्लाःगु आखः च्वयेगु विधि छक्वः नं स्वये -

च्वका लूगु :–

ग्वल्लाःगु :–

दीर्घउकार :–

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

रञ्जना लिपिया मात्राचिं, नां व ब्व

नेपाल लिपि दुने थीथी आखलय् दुगु मात्राचिंया नां गुगुं नेवाः पहलं तयातःगु दु । थुपिं नां नेवाः समाजय् लोकंह्वाना नं च्वने धुंकल । गथे – आखःया ल्यूने आकार तयेगु ध्वःयात 'पासा तयेगु' धाइ । छ्यंमदुगु आखलय् थ्व पासा तःगु ध्वःयात स्वायेगु बेक्वयक सालुगु ध्वःयात 'जँनी चीगु' धाइ ।

माग्वः वा बाग्वः निगुलिं आखलय् एकार तयेगु मात्राचिंयात 'गलः घाकेगु' धाइसा च्वय् ऐकार तयेगुयात 'पताः ब्वयेकेगु' धाइ ।

थुकथं मात्राचिंयात जक मखु चिं तयेगु थाय्यात नं थःगु हे पहः कथं नां तयातःगु दु । गथे, आखलय् उकार तयेगु थाय्यात 'म्हतुप्वाः' धकाः धाइ । थुपिं ब्याक्कं नां भ्मी कवि चित्तधर हृदयजुं "भ्मीमचा" नांया सफुलिइ न्ह्यथनातःगु दु ।

थुपिं खँयात क्वय्बिया दसुपाखें नं स्पष्ट याना स्वये ।

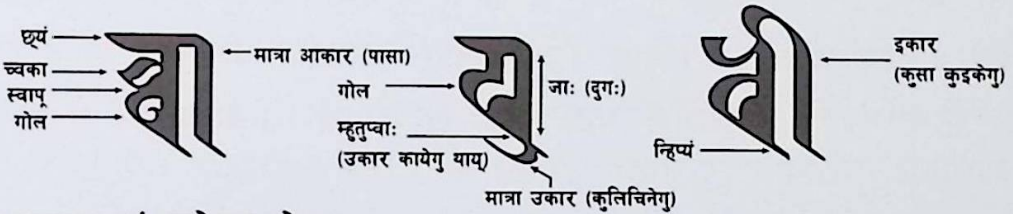

रञ्जना लिपि ई व थाय् कथं खनेदुगु भेद

रञ्जना लिपि नेपाःया नापनापं सँदेय्, चीन, बंगाल व थीथी बौद्ध देसय् छ्यलाबुलाय् वयाच्वंगु आपालं दसु भ्मीसं कायेफु । पिने व थन छ्यलाबुलाय् वयाच्वंगु आखःया नमूना स्वयेबलय् फुक्क धइथें आखःया स्वरुप ज्वःलाः । अथे धइगु फुक्कलीसं छ्यंबाला, म्हगः व क्वब्वः सुद्धां दु । तर न्हापान्हापाया गुगुं ग्रन्थय् आखःया क्वब्वय् सालुगु न्हिप्यं थें रेखान्त साला मतःगु खने दु । उष्णीष–विजय धारिणी (१११६ ई.), प्रज्ञापारमिता (११५२ ई.)व विजयकामदेवया इचङ्गु अभिलेख (१२०० ई.)या रञ्जना आखलय् क्वय् न्हिप्यं खनेमदु । चीनं 'टिबेटन कंग्यूर' धकाः ग्रन्थया चित्र तयाः पिथनातःगु टिकटय् रञ्जना लिपिं 'नमो बुद्धाय । नमो धर्माय । नमो संघाय ।' बियातःगु आखलय् क्वय् सालुगु रेखान्त न्हिप्यं खने मदु । आखःया शैली थुकथं दु । 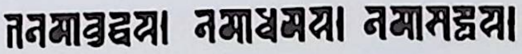 थुकथं आखलय् न्हिप्यं खने मदुसां आखःया स्वरुप धाःसा खास हे पानाच्वंगु खने मदु ।

नेपाःया परिप्रेक्षय् स्वयेबलय् आखलय् न्हिप्यं दःसां आखःया स्वरुप धाःसा भतिचा फरक जुयाच्वंगु खनेदइ । दसुया निंतिं गथे, आशा सफूकुथिइ दुगु ने.सं. ३६२ या जुजु अभय मल्लया पालय्या छगू बौद्ध "आर्यतारा श्रग्धरा स्तोत्र"य् छ्यलातःगु आखः न्ह्यःनेया गोलं मूध्वः सीमदयेक थु कथंया शैली दु ।

ने.सं. ८०७ पाखेया लगमय् दुगु जुजु पार्थिवेन्द्र मल्लया पालय्या मतथां ल्वहंपतिइ छ्यलातःगु आखःया मूध्वः गोलं कुहां वयाः भचा सीदयाच्वंगु दु गथे – 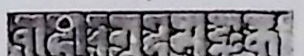

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

थुपिं थीथी आखःया विकासक्रमया भ्वलय् नेपाःया रञ्जनालिपि सँदेसय् वंबलय् अन 'वाइपर' शैली सरल कथं विकास जूगु खने दु । वाइपर शैली धायेबलय् मोटरय् न्हाय्कं सफा याइबलय् वाइपर गुकथं सनीगु खः, आखः च्वयेबलय् नं च्वसा वा ब्रश उकथं हे संकीगु पह खः ।

गथे – 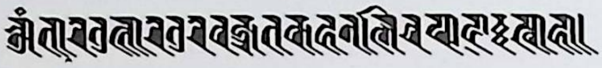

थुपिं सकतां खँयात ध्यान बियाः स्वयेबलय् रञ्जना लिपि थीथी प्यताजि शैली खनेदःवइ। १) न्हिप्यं मदुगु २) मूध्वः गोलं त्वपूगु ३) मूध्वः सीदुगु ४) वाइपर शैली दुगु ।

रञ्जना लिपिया महत्व

नेपालय् लिच्छविकालंनिसें मल्लकाल तक थ्यंबलय् तःगू हे लिपिया विकास जूगु खनेदत । थ्व थीथी लिपि नेपाःया अमूल्य सम्पत्ति खः । थ्व हे थीथी लिपिया माध्यमं नेपाःया विभिन्न सफूत च्वयाथकूगु खने दु । वंशावली, शिलालेख, ताम्रपत्र, सुवर्णपत्र, नीलपत्र, ताडपत्र आदि थ्व हे लिपिं च्वयातःगु दु ।

रञ्जना लिपिं ग्रन्थ लेखनय् लुँ, वहः थें जाःगु मूल्यवान धातु तयाः दयेकातःगु मसिया उपयोग यानातःगु नं छगू महत्वपूर्ण खँ खः । नेपाः संयुक्त राष्ट्रसंघय् दुजः जुइत नं थ्व हे रञ्जना लिपि छ्यःगु खः । संसारया थीथी देशया मनूतय्सं श्रद्धा तयाः छ्यलाबुला यानाच्वंगुलिं नं थुकिया महत्व यचुक सिइदु ।

लिखँ

थुकथं स्वयेबलय् नेपालय् जक मखु संसारया थीथी थासय् अनेक लागाय् रञ्जना लिपिया तःधंगु महत्व दु । नेपाल लिपि, रञ्जना, भुजिंम्वः व मेमेगु लिपि ब्याक्क छुं जाति विशेषया लिपि मखु । तर नं सलंसः दँ न्ह्यवंनिसें नेवाः जातिं थुकियात क्वबिया वयाच्वंगुलिं थ्व नेवाःतय्गु लिपि थें च्वन व थथे धकाः धया नं बिल । थ्व ला नेपाःया सकसिगुं मंकाःगु लिपि खः, नेवाःत ला केवल संवाहक जक खः। थ्व लिपिया गरिमा ल्यंकातयेत व बांलाक छ्यलाबुला यानां तुं च्वनेत थीथी पक्षय् अझ उप्वः ज्या यानाः वनेमानि ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

टिप्पणी *

भाजु शरद कसा:जुं न्हयव्वया दीगु रञ्जना लिपिया बांकि ज्यापौ ब्वनाबलय् व न्यनाबलय् यक्वं पात। वयक: भाजुया प्रस्तुति गुलि स्पष्ट जू ज्यापौ उलि ब्यापक मजू। थयक् स्वयेबलय् वयकलं थ्वपौ निगू सफूया लिधंसा कया: च्वयादीगु खने दु। ज्यापौ च्वयादीगु भ्वलय् रञ्जना लिपिया बांकिइ दुथ्याके मा:गु यक्व ब्व दुथ्याके मा:गु खने दनि। अथे ख:सां रञ्जना लिपि च्वयेत थुइके मा:गु ब्व, मात्रा, च्वयेगु विधि, चिंया बारे बांलाक्क न्ह्यब्वया त:गु खने दु। थुकथंया ज्यापौ न्हूगु जूगुलिं नं च्वमि भचा अलमल जूसां वयक:या कुत: थुगु बिषयस अनुसन्धान यायेत मा:गु हलंज्वलं जुया क्यंगु दु।

दकलय् न्हापांला लिपियात भाषा मा:, झीसं थ:गु भाव भासं मेपिन्त कनी अले व भाव यात ता: ई तक ल्यंका: तयेत च्वया तयेगु नितिं लिपि मा:। हलिमय् ३५००० दँ न्ह्यवं निसें मनूतसें थ:गु खँ च्वयेगु ज्या या:गु खने दु। न्हापां चित्र च्वयेगु, अनं थ्वयात कलात्मक दयेका ह:गु खने दु। लिपि धैगु छुं बिशेष प्रयोजनया नितिं च्वयेगु याइ गथेकि व्यापारिक, आध्यात्मिक, प्रशासनीक, धार्मिक, आर्थिक ज्याखँया निति छ्यली। रञ्जना लिपि विशेष याना: धार्मिक लिपि कथं विकास जूगु ख:। थ्व लेखनयात प्रचलित याना तयेगु ज्याया उप्व: श्रेय बौद्धतय्त वनी। थ्व लिपिइ च्वयात:गु साहित्यय् महायान बौद्ध ग्रन्थया उप्व: ल्या: दु। खासयाना: महायानी बौद्धतय्सं तसकं नालाकया: छ्यला यंकूगुलिं रञ्जना उत्तरय् तिब्बत, चीन, मंगोलिया आदि, दक्षिणय् भारत, श्रीलंका व उत्तरपूर्वय् वर्मा आदि थासय् प्रचार जुयावन। उगु इलय् बुद्धधर्म 'शिल्करोड' जुया: गनगन थ्यन अनअन हे थ्व रञ्जना लिपि प्रज्ञापारमिताया माध्यमं थ्यंगु अनुमान यायेफु।

रञ्जनाया बांकि धायेबलय् आख:या typology, graphical, calligraphic, technology या खँ वयेमा:। रञ्जना लिपिया बांकि धालकि आख: गथे च्वनी, थ्वयात गन गुकथं च्वयेगु नापं छुया नितिं च्वयेगु धैगु खँ वयेमा:। रञ्जना लिपि तसकं अलंकृत व सुन्दर लेखन ख:। थुकिया लेखनय् लुँ, वह: थें जा:गु मूवंगु धातुया मसि छ्यलात:गु दु। तर थ्व फुक्कं खँ जुयाच्वंसा तबि रञ्जना लिपिया विकास चरणया रुपय् गुगुं विशेषतायात न्ह्यब्वयेगु भचा थाकु। थ्व दृष्टिकोणं बिचा: यायेबलय् रञ्जनाय् यान्त्रिकता उप्व: दुगु अनुभव जू। सामान्य च्वज्या स्वया: उप्व: ई बीमा:गु व मेहनत तुइगु जुया: व उप्व: याना: थिकेगु धातुया मसि छ्यलीगुलिं थ्व सर्वसाधरणया न्हियान्हिथं ब्यवहारय् प्रचलनय् वये मफुत। अथे ख:सां धार्मिक व पारम्परिक रुपय् बौद्धतय्सं थुकियात संरक्षण यानातल।

बिशेषयाना: ध्यान च्वनेबलय् वइगु ॐ आ हुँ, मन्त्राक्षर, कुताक्षर च्वयेगु ज्याय् अप्व: छ्यला त:गु नापं थ्वयात द्य:भापा: पुजा याना त:गुलिं थ्वया संरक्षण जुयाच्वंगु ख:। रञ्जना आखलय् नं ज्यान दु। थुकिया छगू दसु थ्व दुकि स्वदँय् छक्व: मनमास वइ, अनला जुइ। थुबलय् द्य: पुज्यायेगु वा धार्मिक ज्या उप्व: जुइमखु। थ्व हे इलय् लाका: यलया हिरण्यवर्ण महाविहारय् रञ्जना लिपिं च्वयात:गु

* डा.मिलन शाक्य, प्रमुख-बौद्ध अध्ययन केन्द्रीय विभाग

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

प्रज्ञापारमिता सफूयात नं जीवन्याश याना तयातःगु लिकयाः उकी स्यंल्त्वं ज्या याइ । लच्छितक उकथं भिंके धुंकाः हाकनं जीवन्याश प्रतिस्थापन याइ । द्यः भाःपाः पुजाआजा यायेगु, पाठ यायेगु ज्या हाकनं निरन्तर जुइ । उकिं रञ्जना लिपिइ ज्यान दयाच्वंगु दु । ज्यानदुगु न्ह्यागुं परिवर्तन जुइ । उकी हिउपाः वया च्वनी । वथें तुं उकी निरन्तरता दयाच्वनी । सलंसःदँया निरन्तरताय् थ्व आखलय् नं आपालं थलाः क्वलाः व हिउपाः वयाच्वंगु खनी ।

अथे हे रञ्जना आखः विशेष कथं बांलाक्क च्वयेमाःगु जुगुलिं च्वयेगु च्वसाया बारे नं खँ तयेमाः । छाय्धाःसां रञ्जना आखः भीसं पँथं, बुरुसं, बाल्चागु कथिं च्वयेगु यानावया च्वनागु दु । अभ बुरुसया नं छुकियागु बुरुस खः उकिं नं आखः च्वयेगु पाइ । च्वसाकथं च्वयेगु आखःया कला पाःवनी । थुकथं थीथी च्वसां च्वयेबलय् च्वयेगु कला पाइगुलिं थ्व सम्बन्धी ज्ञां नं बिइमाः । अथेहे रञ्जना आखः छुकिइ च्वयातःगु गथेकि ल्वहँतय्, भ्वँतय्, कापतय्, सिंइ, धातुया पाताय् आखः थांवयेक, क्वहाँवंक, जायेक, खालि जुइक, च्वयेगु खँ नं धायेमाः । आखःया मू बां (Basic Stroke) त पूवंक बिइफत धाःसा रञ्जना आखः याउँक च्वये फै ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

रञ्जना लिपिया भाषावैज्ञानिक परिचय *

परिचय

रञ्जनाया अर्थ 'आनन्द जुइगु, लएताइगु, नुनीगु, बाःलाःगु' धैगु थुइकी (आप्ते, १९८१, p.५८१)। थुकियात तिब्बतीतसे लान्चः धाइ। लानया अर्थ रञ्जना चःया अर्थ आखः खः। नेपाल लिपिया पाचुमोः, भुजिमोः व रञ्जना यानाः सोताजि मुख्य भेद खनेदु। पाचुमोःयात थौंकन्हए नेवार लिपि वा प्रचलित लिपि धाइ। थुकी रञ्जनायात विशिष्ट कथं कयातःगु खनेदु। थो आक्षरिक (Syllabic Script) खः। वर्णयात लेखनकर्मए गुगु चिन्हं प्रतिनिधित्व याइ, व चिन्हयात लिपि धाइ। विकासवादी सिद्रान्त कथं लिपिया पेतगिं (क) चित्रलिपि (Pictographic Script) (ख) भावसंकेत लिपि (Ideographic Script) (ग) वर्णात्मक लिपि (Alphabetic Script) (घ) आक्षरिक (Syllabic Script) दु (चौधरी, १९७३, p.७)।

लिपि विकासया न्हापांगु तगिं चित्रलिपि संसारनेंक मिश्र, मेसोपोटामिया, फोनेसिया, क्रीट, स्पेन, दक्षिणी फ्रान्स, मध्य अफ्रिका, उत्तर अमेरिका, अष्ट्रेलिया, चीन, भारत सकभनं थुकिया अवशेष खनेदु। चित्रलिपि शुक्ष्म भाव संप्रेषण याएत बालाक मजों। लिपि विकासया निगूगु तगिं भावसंकेत लिपियात धाइ। थुकिया विकास चित्रलिपिं हे जूगु धाइ। थो लिपि मिश्र व मेमेगु देशए नकिनं चोइगुलिं थुकियात कीललिपि नं धाइ। किलाक्षरया दकले बांलागु नमूना मिस्रए लूगु दु। थो लिपि नं चित्र लिपि थें हे एक्को मेहनत तुइगु व शुक्ष्म भाव पिबोएत अयोग्य।

वितरण

रञ्जना भारत, तिब्बत, चीन, जापान, कोरिया, मंगोलिया तक नेनाचोंगु दु। खासयाना महायानी बौद्ध दर्शनए पवित्रलिपि भापाः छेलातःगु खनेदु। कुटिलाक्षर कथं न थुकियात छेलातःगु खने दु। वर्णात्मक लिपिया निर्माण भाषाए छेलीगु ध्वनिया आधारए जुइ। थुकी भाषाए छेलाबुलाए वःगु प्रत्येक सःया छ्गः छ्गः वर्ण जुइ। उकिं थुकियात ध्वन्यात्मक लिपि नं धाइ। लिपिया इतिहासए ध्वन्यात्मक लिपियात दकले चोएया थासए तइ। वर्णात्मक लिपिया दकले बांलागु दसू रोमन लिपि खः। आक्षरिक लिपि वर्णात्मक लिपिया थौंया दकले विकसित रूप खः। आक्षरिक लिपि व वर्णात्मक लिपिं प्रत्येक वाकध्वनि (सः)या प्रतिनिधित्व याइ, तर आक्षरिक लिपिं व्यञ्जन सः लिसेलिसे स्वरवर्णयात कःघाइ। आक्षरिक लिपिया बांलागु दसु देवनागरी व नेपाल लिपि (प्रचलित, भुजिंमोल, रञ्जना) खः। चिनिया लिपि चित्रात्मक खः। अन्तर्राष्ट्रिय ध्वनि तात्विक वर्ण (IPA) ध्वन्यात्मक लिपि खःसा ब्राह्मी व उकिं पिहांवःगु दक्को लिपि आक्षरिक लिपि खः। रञ्जना नेपाल संवतया सोंगुगु शदी उष्णीषविजय (नेसं २२०) निसे खनेदत। रञ्जनाया पूर्वरूप सिद्धम लिपि ३०८ AD (इसाव्दिसोयाः सोसः व च्यादँ

* डा.ओमकारेश्वर श्रेष्ठ, प्रमुख–नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

न्हेव) हे चीनए ललितविस्तरया अनुवाद जुइधुंकूगु खनेदु (Chaudhary, 1998, p. 12)। व अनुवादए सिद्धमया नां न्हेथनात:गु मदुसां थुकी ६४ ता लिपीया नां दुथ्याकात:गु दु। थुकिया सच्छि दँ लिपा न्यागूगु सदीया न्हापागुं बोतिइ सिद्धम लिपिया छगू अध्याय हे दुथ्याका सफू पिदन। लिपिया अध्ययन याएबले सिद्धमयात आध्यात्मिक मन्त्रया आख: कथं दुथ्याकात:गु खनेदु। महापरिनिर्वाण सूत्रया अनुबादए ४२ गः आख: दुथ्याकात:गु खनेदु।

लिपिया उद्भव

मानवजाति व भाषाया उद्भवया सिध्दान्तबारे विद्वानत एकमत खनेमदु। थो हे खँ लिपिया उद्भवबारे नं मजू नि। तर भाषा विकास जुयालि लखौलख दँ लिपातिनि लिपि विकास जुल धैगु खँए सकलें सहमत खनेदु। अथे जुया: थौं भ्कीके दुगु हलंजोलं सोएबले लेखन प्रणालीया इतिहाँस लाक्क हे न्यादो: खुदो:दँ सोया: चोए वनेमफुनि। थथे लेखन प्रणाली न छकोलं हे थौंया रुपए व:गु मखु। थो न्हापां चित्रलिपि अनलि भावलिपि अनंलि तिनि ध्वनिलिपि जुया: विकास जुया व:गु खनेदु।

अथे ख: सा संसारया दकले पुलांगु लिपि गुगु ले ? थो खँए भ्कन हे मतभेद दनि। पश्चिमातसें थ:पि पुलांपि धाएगु त:धंगु कुत: यानाचोंगु दु, तर अमिगु इतिहाँस भूमध्यसागरया ज:ख: जक चाहिला चोंगु दु। न्ह्यागु जुइमा सभ्यता स्वतन्त्र कथं जुइफुसा लिपिया विकास नं स्वतन्त्र कथं जुल धाएत लिफ: सोए म्वा:थे चों। थौ संसारए दुगु लिपि सोएबले लिपिया उद्गम भारतीय, यूरोपीय, सामी व चीनी याना: पेथाएयात नालेछिं। थुपि छगुलिं मेगु तसकं हे पा:। थुमित छगू हे थासए तया: सोए हे फैमखु। ब्राह्मी लिपि भारतीय उपमहाद्वीया सकल लिपिया जनक धैगु खँए सकलें धैथें हे सहमत खनेदु।

अनन्त चौधरीं (१९७३) बियादीगु थो वंशावलीकथं ब्राह्मी लिपिया निगू शैली उत्तरी व दक्षिणी दत। उत्तरीशैली अन्तर्गत गुप्त लिपि, वयांलिपा कुटिला लिपि पिदन। कुटिला लिपीया निकचा नागरी व शारदा दत। नागरीया लिकचाकथं बांगला, कैथी, महाजनी, राजस्थानी, माडी, गुजराती, मालवि, आधुनिकनागरी, नन्दिनागरी पिदन। बांगला लिकचाया कचाकथं आधुनिक बंगला, असमिया, मणिपुरी, उडीया, मैथिली व नेवा: कचा पिदन।

तमोटजुया कथं ब्राह्मीया पाखें निकचा छगू भारतकचा व नेपा:कचा (नेवा:कचा) व:गु खनेदु। भारतए ब्राह्मीया कोए गुप्ता, गुप्ताया कोए कुटिला, कुटिलाया कोए नागरी, मैथिली, कैथी व तिब्बती वल। हान तिब्बतीया निकचा किराती व रोंङ व:गु वएक:या धापू दु। नेपालपाखे ब्राह्मीया कोए पूर्वलिच्छ्वी, उकिया कोए उत्तरलिच्छवी, उकिया कोए नेपाल लिपि व:गु खनेदत। नेपाल लिपिया सोंगू शैलीकथं प्रचलित, रञ्जना व भुजिंमोल पिदन (तमोट, २०४८, pp. ५-१२)। थो धारणाप्रति मेमेपिं लिपिविज्ञपिं सहमत खनेमदु।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

वर्णमाला

सामान्यतः सःयात ध्वनि धाइगु खःसां मनूया भाषाए दुथ्याःगु सःयात जक ध्वनि (phone) धाइ । थुकिया अध्ययन ध्वनिविज्ञानं (phonetics) याइ । छुं छगू भाषा विशेषए दुथ्याःगु ध्वनियात वर्ण (phoneme) धाइ । गुगु भाषाए गुलि वर्ण दु धैगु सीकेगु आधार विभेदक लक्षण खः । वर्ण बागोः (व्यञ्जन) व मागोः (स्वर) यानाः निथिकए बोथलातःगु दु । नेपालभाषाए ३० गः बागोः (व्यञ्जन) दु (Shrestha, 2010, p. 39) । म्हुतुप्वाः दुने मेचं गनं मथीक उच्चारण जुइगु वर्णयात स्वर (मागोः) धाइ । थुकीयात प्राथमिक व द्वितीयक याना निथिकए बोथलातःगु दु । प्राथमिक स्वरयात मानस्वर (Cardinal Vowel) धाइ । नेपाल भाषाए मानस्वर न्यागः दु (Hale, 2006, p. 6) । नेपालभाषाया लेखनकर्म अःपुकेत थन ओ छगः त्यासाकथं मानस्वरए दुथ्याकूगु दु । थुकथं नेपालभाषाया खुगः मागोः (मानस्वर) दत । थो खुगलं मागोःया ताहासः, न्हासंथोः, व न्हासंथोः ताहासःयानाः २४ गः सः खनेदत ।

प्रयोग क्षेत्र

रञ्जना विशेषतः बांलाक छेलेमाःथाए, सार्वजनिक, धार्मिक महत्वं जाःगु अभिलेखए छेलातःगु खनेदु (Chaudhary, 1998, pp. 28 -41) । महापरिनिर्वाण सूत्र (वूति, ईसं ६७४-५४९), मञ्जुश्री परिपृच्छ सूत्र (संघपाल, ईसं ५०२ व ५५६), संस्कृत व्याकरण, महावैरोचनाभीसंबोधि सूत्र (शुभकरसिंह, ईसं ६३७-७३५ व इसिङ), ललितविस्तर, प्रज्ञापारमिता, हनुमानध्वाखाया सार्वजनिक अभिलेख (नेसं ७७४), ल्हासालिसेया सन्धिपत्र (नेसं), लगंत्वाः या तःबहाया अभिलेखए छेलातःगु खनेदु ।

हेमराज शाक्य, (२०३०, pp. ५-६) कथं रञ्जना आखःया तालपत्र अभिलेख कारण्डव्यूह सूत्र (रामपालदेव, ल्या २), निलपत्र उष्णीषविजयधारणी (रामदेव, सं. २२०), रूद्रवर्ण महाविहारया नीलपत्र प्रज्ञापारमिता (गुणकामदेव, सं. ३०५), इचंगूया शिलालेख (विजयकामदेव, सं. ३२०), राष्ट्रीय अभिलेखालय नीलपत्र विष्णुधर्मोत्तर (अभयमल्ल, सं. ३४०), हिरण्यवर्ण महाविहारया नीलपत्र प्रज्ञापारमिता (अभय मल्ल, सं. ३४५), विक्रमशील महाविहारया नीलपत्र लक्षावती प्रज्ञापारमिता, कीर्तिपूण्य महाविहारया लोहंथां (पार्थिवेन्द्र मल्ल, सं. ८०७) खनेदु ।

रञ्जना आखः लिपा मन्त्रया रूपं न्हएगः आखःया छगः हे दएकाः कुटाक्षर (Monogram) वा सप्ताक्षर चोएगु ज्या आपालं जुयावं वन । थुकी मूलतः ह, क्ष, म, ल, व, र, यं आखः दै । थुकियात तन्त्र बज्रयान कथं कालचक्र वा योगाम्वरया आत्माकथं कयातःगु दु । सुमेरुया चोसं कुटागार वा बौद्ध दर्शनया प्रतीक कथं नं काः । थुकीयात बौद्ध विश्वास व परम्परा कथं लोएक हनाबना तयाः बिहार, गुम्बा, आगम, व पाको (गुफा) थाए बियातःगु खनेदु ।

नेपाःया नांदंम्ह कलाकार अरनिको अभय मल्लया पालए चीनया बादशाह कुब्लाइ खाँनं सःताः हःगुलि ल्हासा जुनाः चीन वन । अन दएकूगु श्वेत चैत्यया गर्भगृहए सप्ताक्षरी चोयातःगु दु । सप्ताक्षरी १३ गू सदीनिसें थौंतक छेलाचोंगु दनि । सप्ताक्षरीया वितरण थुकथं खनेदु (शाक्य, २०३०, p. ६) ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

१५गूगु सदीपाखेया स्वयम्भूया अभिलेख, नेसं ८७८या स्वयम्भूया तप्पागु लोहंपौया छेनए, हिरण्यवर्ण महाविहारया लुँयाध्वजाया जवंखवए, रत्नाकर महाविहारया धर्मधातुमालाया स्वांमाए, यल आलको हितिया न्हेनसं चोंगु विसं २०१९ या लोंहपतिइ सप्ताक्षर कियात:गु दु ।

लेखन प्रणाली

रञ्जना खासयाना खवं जवए चोइगु आक्षरिक लिपि ख: । आक्षरिक लिपि धाएवं हे न्हापां व्यञ्जन वइ, वयां लिपा स्वर पेपुना: जक अक्षर (Syllable, आख:) निर्माण जुइगु ख: । थो ब्राह्मी व ब्राह्मीं पिदंगु दक्को लिपीया विशेषता ख: । तर रञ्जना आखलए इ, ए, ऐ, ओकारया चिन्ह तैबले व्यञ्जन वर्णया न्हेवने चोएगु चलन दु । थथे हे प्रचलितए इ, अले छयं मदुगु आख: ग, ञ, ठ, ण, थ, ध, शया न्हेवने इ, ए, ऐ, औ कारया चिं व्यञ्जनया न्हेवने तएगु चलन दु । भुजिंमोल आखलए इकार, व छ्यंमदुगु ञ, ठ, ण, थ, ध, श आखलए इ, ए, ऐ, ओ, औकारया चिं वयालि जक व्यञ्जन वइ । थो आक्षरिक प्रणालीया वर्णयात मजोंगु अभ्यास ख: । देवनागरी आखलए व्यञ्जयात इकार याइगु नं थथे हे मजोंगु अभ्यास ख: ।

लिखँ

रञ्जनाया अर्थ 'आनन्द जुइगु, लएताइगु, नुनीगु, बा:ला:गु' धैगु थुइकी । थुकियात तिब्बतीतसें लान्च: धाइ । थो आक्षरिक ख: । रञ्जना उष्णीषविजय (नेसं २२० निसे) खनेदत । रञ्जनाया पूर्वरूप सिद्धमलिपि ३०८ AD हे चीनए ललितविस्तरया अनुवाद जुइधुंकूगु खनेदु । लिपिया उद्भवबारे विध्दानत एकमत खनेमदुनि । थौं दुगु हलंजोलं सोएबले लेखन प्रणालीया इतिहाँस लाक्क हे ५/६००० दँ सोया: चोए वनेमफुनि । अथे ख:सा संसारया दकले पुलांगु लिपि गुगु ले ? थो खँए भन हे मतभेद दनि । न्ह्यागु जुइमा सभ्यता स्वतन्त्रकथं जुइफुसा लिपिया विकास नं स्वतन्त्रकथं जुल धाएफु । थौं संसारए दुगु लिपि सोएबले लिपिया उद्गम भारतीय, यूरोपीय, सामी व चीनी याना: पेथाएयात नाले छिं । ब्राह्मी लिपि भारतीय उपमहाद्वीया सकललिपिया जनक धैगु खँए सकलें धैथे हे सहमत खनेदु ।

नेपालभाषाए ३० ग: व्यञ्जन दु । नेपाल भाषाए मानस्वर न्याग: दु । नेपालभाषाया लेखनकर्म अ:पुकेत थन ओ छग: त्यासाकथं मानस्वरए दुथ्याकूगु दु । थुकथं नेपालभाषाया खुग: मागो: दत । थो खुगलं मागो:या ताहास:, न्हासंथो:, व न्हासंथो: ताहास: याना: २४ ग: स: खनेदत । रञ्जना खासयाना खवं जवए चोइगु आक्षरिक लिपि ख: । आक्षरिक लिपि धाएवं हे न्हापां व्यञ्जन वइ, वयां लिपा स्वर पेपुना: जक अक्षर निर्माण जुइगु ख: । थो ब्राह्मी व ब्राह्मीं पिदंगु दक्को लिपीया विशेषता ख: । तर रञ्जना आखलए इ, ए, ऐ, ओकारया चिन्ह तैबले ब्यञ्जन वर्णया न्हेवने चोएगु चलन दु । प्राप्त सामग्री सोएवले नेपाल लिपिया सोताजि प्रचलित, रञ्जना व भुजिमोल छता हे लिपिया भेद जक धाएछिं । थौ थौकन्हएया प्रेसए छेलीगु आख:या ताजि भेद (font) थें जक ख:, लिपि (script) हे धाएमछिं ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

खासयाना महायानी बौद्ध दर्शनए रञ्जना लिपि पवित्र लिपि भापाः छेलातःगु खनेदु । मनूतसें रञ्जनाया कुटाक्षरयात वीजमन्त्र भाःपाः तसकं आस्थापूर्वक सम्मान याःगु नं खनेदत । प्रयोग क्षेत्रया ल्याखं रञ्जना नेपाल लगायत दक्षिण (पूर्वी एशियाली देश, चीन, मंगोलिया, कोरीया, जापान, थाइलैण्ड, भारत, भुटानए विशेषतः धार्मिक स्थलए छेलातःगु खनेदत ।

लिधँसा

- Chaudhary, S. K. (1998, December). Siddham in China and Japan. Sino-Platonic Papaers, p. 13.
- Collin Masica. (1998?).Indo Aryan Languages.Cambridge University.
- Collin P Masica. (1991). Writing System. मा Collin P Masica, The Indo Aryanlanguages (pp. 133-153.). Cambridge University Press.
- Hale, A. S. (2006). Nepalbhasha. Munich: Lincon Europa.
- Shrestha, O. (2010, june 10). A Grammar of Pahari. Kirtipur, Nepal: A dissertation submitted to faculty of Humanities and Social Sciences of Tribhuvan University in Fulfilment of the requirements for the Degree of Doctor of Philosophy in Linguistics.
- आप्ते, ब. श. (१९८१). संस्कृत हिन्दी कोश. दिल्ली, भारतः मोतिलाल वनारसीदास.
- चौधरी, अ. (१९७३). नागरीलिपी और हिन्दी वर्तनी. पटना, भारतः विहार हिन्दी ग्रन्थ आकादमी.
- तमोट, क. (२०४८). नेपाल लिपीको परिचय. pp. ५-१२).
- शाक्य, ह. (२०३०). नेपाल लिपी प्रकाश. काठमाण्डु, नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

टिप्पणी *

नेपाःया च्वयेगु इतिहास स्वयेगु खःसा नेपाल लिपिं संस्कृत व नेपालभाषाय् थीथी पुलांगु ग्रन्थ च्वयातःगु दु । स्वनिगःया दक्व धैथें लिपित ईशापूर्व ३ शदि न्ह्योयागु ब्राह्मी लिपिं विकास जूगु खने दु । भारतय् प्यंगूगु शदिइ गुप्त लिपि विकास जूगु खने दु । गुगु लिपि भारतया गुप्तवंश व नेपाःया लिच्छिविकालिन इलय् यक्वः छ्यलाबुला जूगु खनेदु । गुप्त लिपिया आधारय् सातौं शदिया दथु निसें ११ औं शदि तक कुटिला, विकटाक्षर वा सिद्धमात्रिका नामं नं म्हसीका दुगु पूर्वी-लिच्छिवि लिपि नेपालय् बांलाक छ्यलाबुलाय् वःगु खः । तर नेपाःया पुलांगु नेवाः लिपि/आखलं सन ९०८ या 'लंकावतार सुत्र' च्वयातःगु न्हापांगु सफूकथं लुया वःगु खनेदु । ११ औं शदिया न्हापांगु ब्वय् भुजिंमोल लिपि नं खने दुगु खःसा लिपांगु ब्वय् तसकं बांलागु व कलात्मक रञ्जना लिपि खनेदुगु खः । थुकथं नेपालभाषाया अप्वः धैथें ग्रन्थ नेपाल लिपि, भुजिंमोल व रञ्जना लिपिं च्वयातःगु खनेदु । नापं मेमेगु गोलमोल, लितुमोल, कुँमोल, क्वँय्मोल, हिंमोल, व पाचुमोल लिपिं नं छुं भचा च्वयातःगु दसु लुया वःगु दु ।

रञ्जना लिपि तसकं बांलाना छ्यायेपिइगु ज्याय् छ्यलेगु याःगुलिं महायान बौद्ध ग्रन्थय् अप्वः खने दु । हाकनं थ्व लिपि कुताक्षर कथं नं च्वयेगु याइगु छगूयां छगू जक आखः खः । थुकिया दकले धिसिलागु व न्ह्याना च्वंगु दसु कथं Golden Temple या नामं नांदंगु यलया क्वाः बहाः, हिरण्यवर्ण महाविहारय् १३ औं शदिं निसें थौंतक नं रञ्जना आखलं च्वयातःगु प्रज्ञापारमिता सफू संरक्षित जुयाच्वंगु दनि ।

भाजु ओमकारेश्वर श्रेष्ठजुं रञ्जना लिपि भाषावैज्ञानिक ज्यापौ तसकं दुग्यंक च्वया दीगु खः । थुगु ज्यापतिइ रञ्जना लिपि सम्बन्धी भाषावैज्ञानिक पक्षत; गथेकि उत्पति, आखः, माग्वः, बाग्वः व माग्वः कथंया न्वसू न्हयब्वया दिसें लिपिया व्यापकता, छ्यलाबुला, च्वयेगु तरीका बारे नं न्ह्यब्वया दिइगु दु ।

ओमकारेश्वर श्रेष्ठजुं न्हयब्वयादीगु स्वंगू धलखय् ब्राह्मी लिपिया थीथी कचा स्वम्ह विद्वानपिं चौधरी, मसिका व काशिनाथ तमोटया च्वसुलिं लिधंसा कयातःगु खः । थुपिं धलखं रञ्जना लिपिया ऐतिहाँसिक खँ सिइ दु ।

थुगु ज्यापौ भाषावैज्ञानिकया पक्षं स्वयेबलय् शैक्षिक, प्राज्ञिक जूगु खने दु । रञ्जना लिपिया पुनर्जागरण व छ्यलाबुलाया बारे नं दुथ्याकाः च्वयादीगु खःसा अभ्र बांलाइगु खने दु । थौंकन्हय् नेपाल लिपि गुथिं सन् १९८० (ने.सं. ११००) निसें लिपिया पुनर्जागरण व प्रवर्द्धनया ज्या याना वयाच्वंगु तसकं च्वछ्यायेबहः जू । नेपाल लिपि गुथिं न्हयाका वयाच्वंगु थौंया थुगु सहलह ज्याभ्वः, लिपि कक्षा, लिपिया सफू प्रकाशन, टिसर्टय् रञ्जना आखः आदि लिपि प्रबर्द्धनया ज्याखँ च्वछ्यायेबहः जू ।

अथे हे स्थानीय सरकारं नं थःगु ज्याकूया नां ग्वरः व लेटरपाय्डय् रञ्जना लिपि छ्यलाबुला याना हःगु नं अभ्र च्वछ्यायेबहःगु खँ खः । थथे धासें महायान वौद्ध धर्म ग्रन्थ व नेपाःया साँस्कृतिक सम्पदा सम्बन्धी च्वयातःगु प्राज्ञिक सफुतिइ रञ्जना लिपियात माःकथं थाय् मब्यूगु खनाः अजू चाः । थुगु ज्यापौ अंग्रेजी भाषां अनुवाद यानाः पिथनाः अप्वः स्वयां अप्वः ब्वँमिपिन्थाय् थ्यंकेत माःकथं न्ह्यचिला दिइत नं इनाप याना च्वना ।

* डा. निर्मल मान तुलाधर

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

च्वसा दयेकेगु विधि

रञ्जना लिपि तबाला, चिबाला, सालूगु, गोलो व कुंलूगु ध्वःया संयोजनय् च्वयेगु बांलागु व छाय्पियातःगु आखः खः । थ्व लिपि च्वयेत तबालागु च्वसा माः । बजारय् थीथी कथंया क्यालिग्राफि च्वसात नं न्यायेगु दु । थन साधारण च्वसायात क्यालिग्राफि च्वसा दयेकेगु विधि न्ह्यब्वया च्वना ।

१ छपु साधारण च्वसा कयादिसँ ।

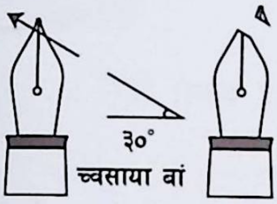

२ ३० डिग्री बांलुइक निबया च्वका चाना दिसँ ।

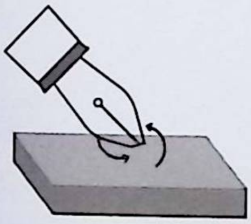

३ निबया धार मदयेकेत ल्वहँतय् वा न्हाय्कनय् चुला दिसँ ।

थीथी क्यालिग्राफि च्वसाज्वलं

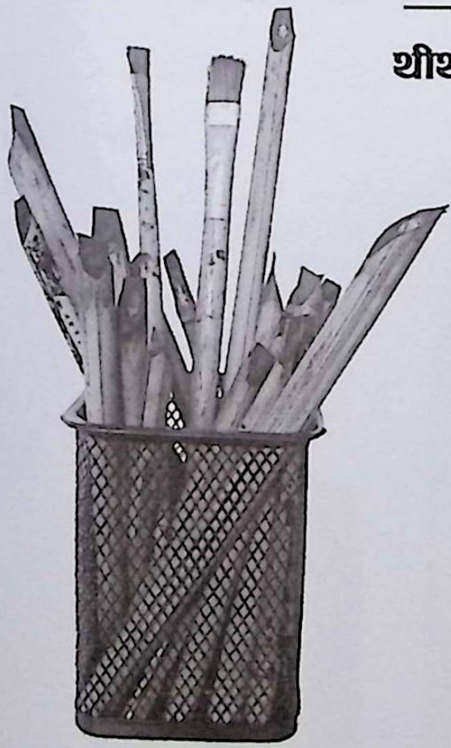

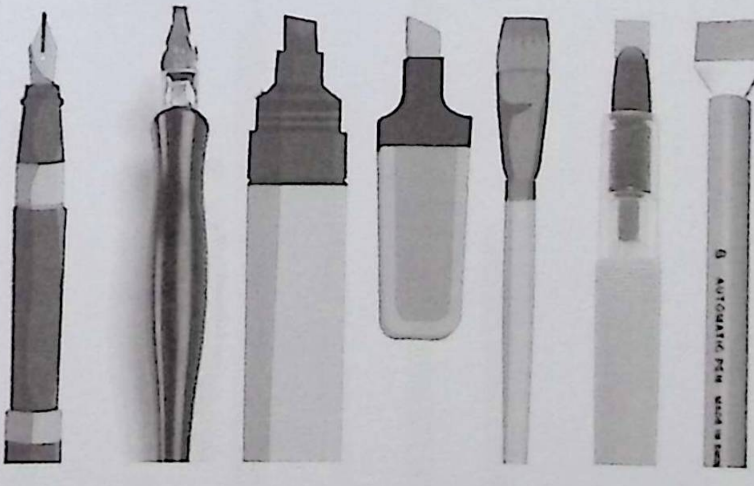

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

पं/तिइँया च्वसा दयेकेगु विधि

रञ्जना लिपि च्वयेगु पं वा तिइँया च्वसा दयेकेगु विधि थन न्ह्यब्वया च्वना ।

१ पं वा तिइँ छ्पु कयादिसँ ।

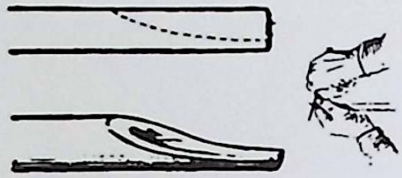

२ छ्खे पाखेया ब्व च्वका लुइक चाना दिसँ ।

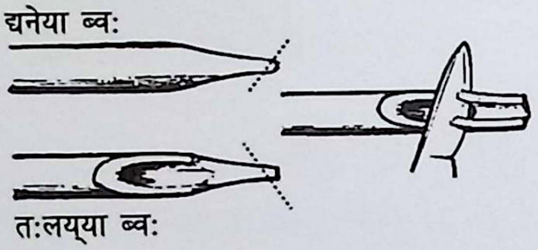

३ ३० डिग्री बांलुइक च्वका चाना दिसँ ।

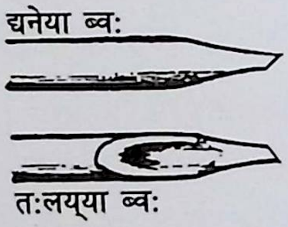

४ पं वा तिइँया च्वसा तयार जुल ।

पं वा तिइँया थीथी च्वसाज्वलं

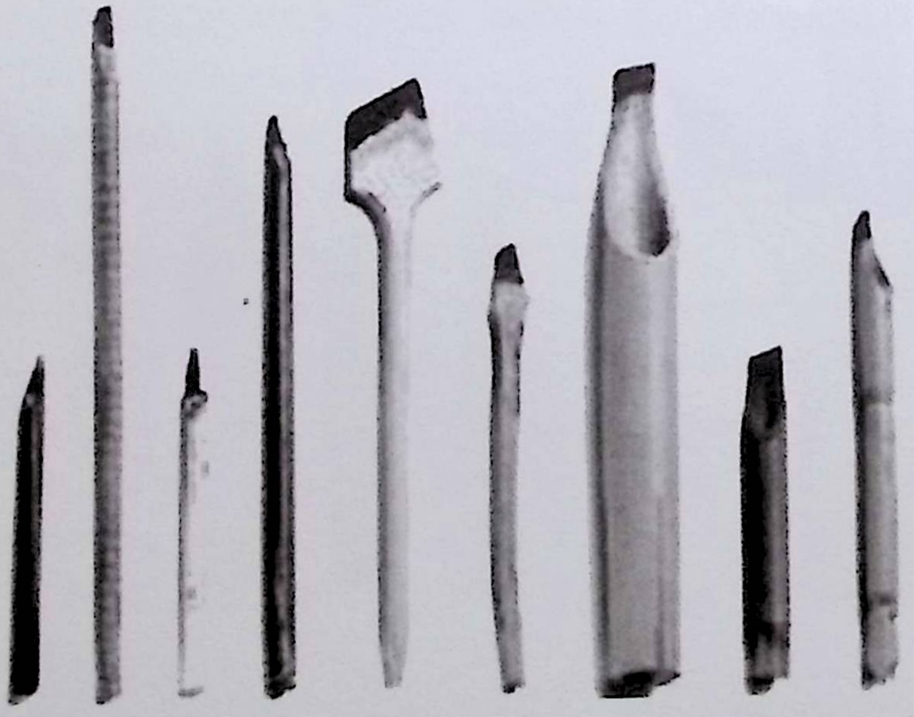

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

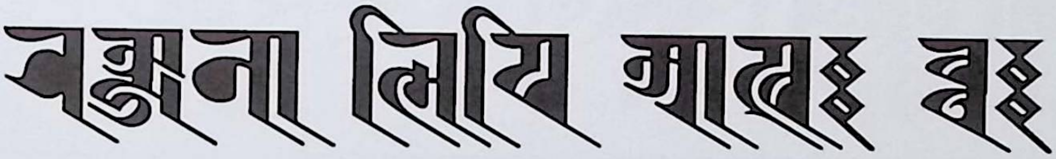

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

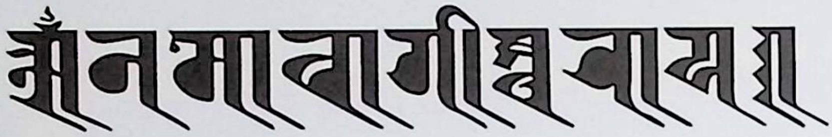

ॐ न मो बा गी श्व रा य ।

ॐ प द्मो ष्णी ष बि म ले हुँ फ ट ।

ॐ मु नि मु नि म हा मु नि शा क्य मु नि स्वा हा ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

माग्व: (Vowel) स्वरवर्ण

नेपालभाषाय् खुग: माग्व: दु

अ a	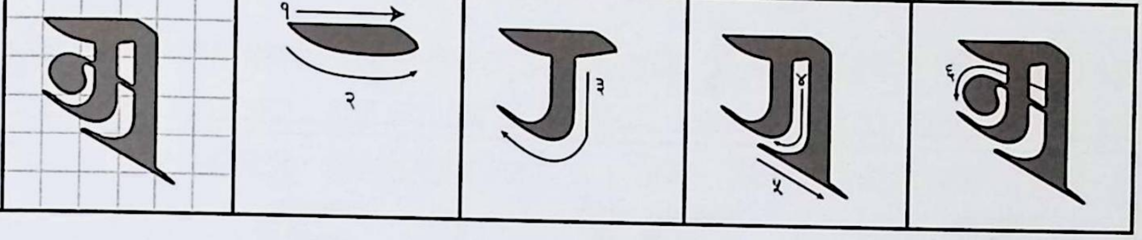
आ ā	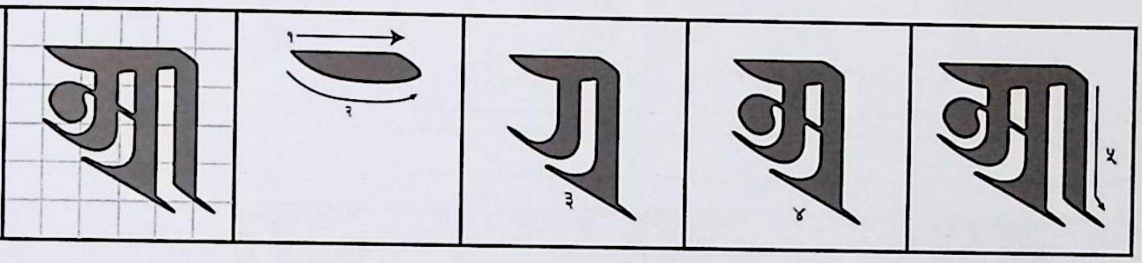
इ i	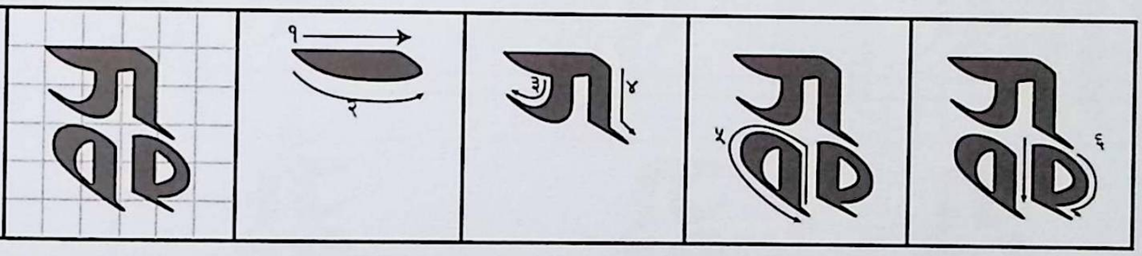
उ u	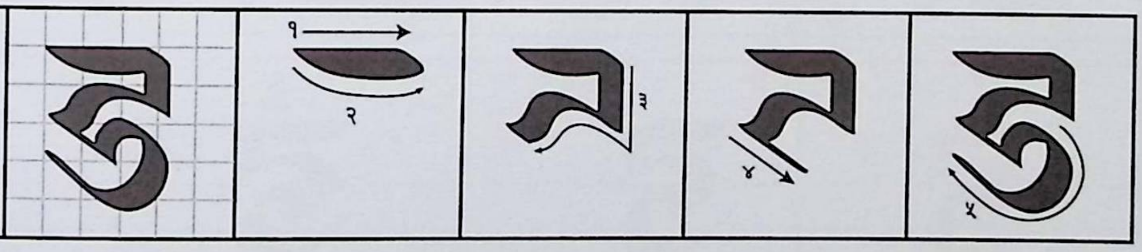
ए e	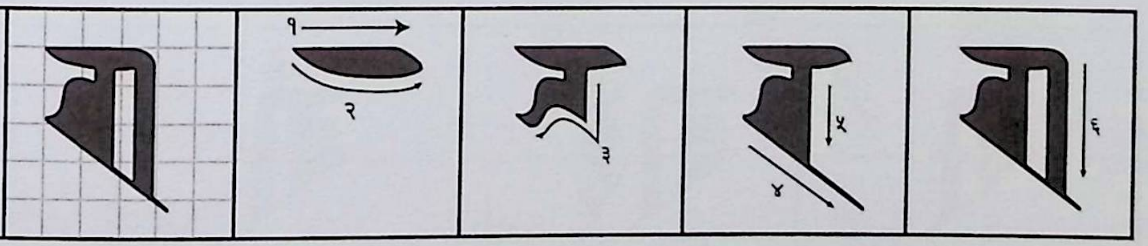
ओ o	

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

थुपिं माआखःयात क्वय् बियातःथें थीथी मात्राया चिं तयाः दीर्घ व न्हासं थ्वयेकेगु ज्या यायेफु।

मू आखः	मात्रा		
	लिफुति	मिलाफुति	सिन्हःफुति

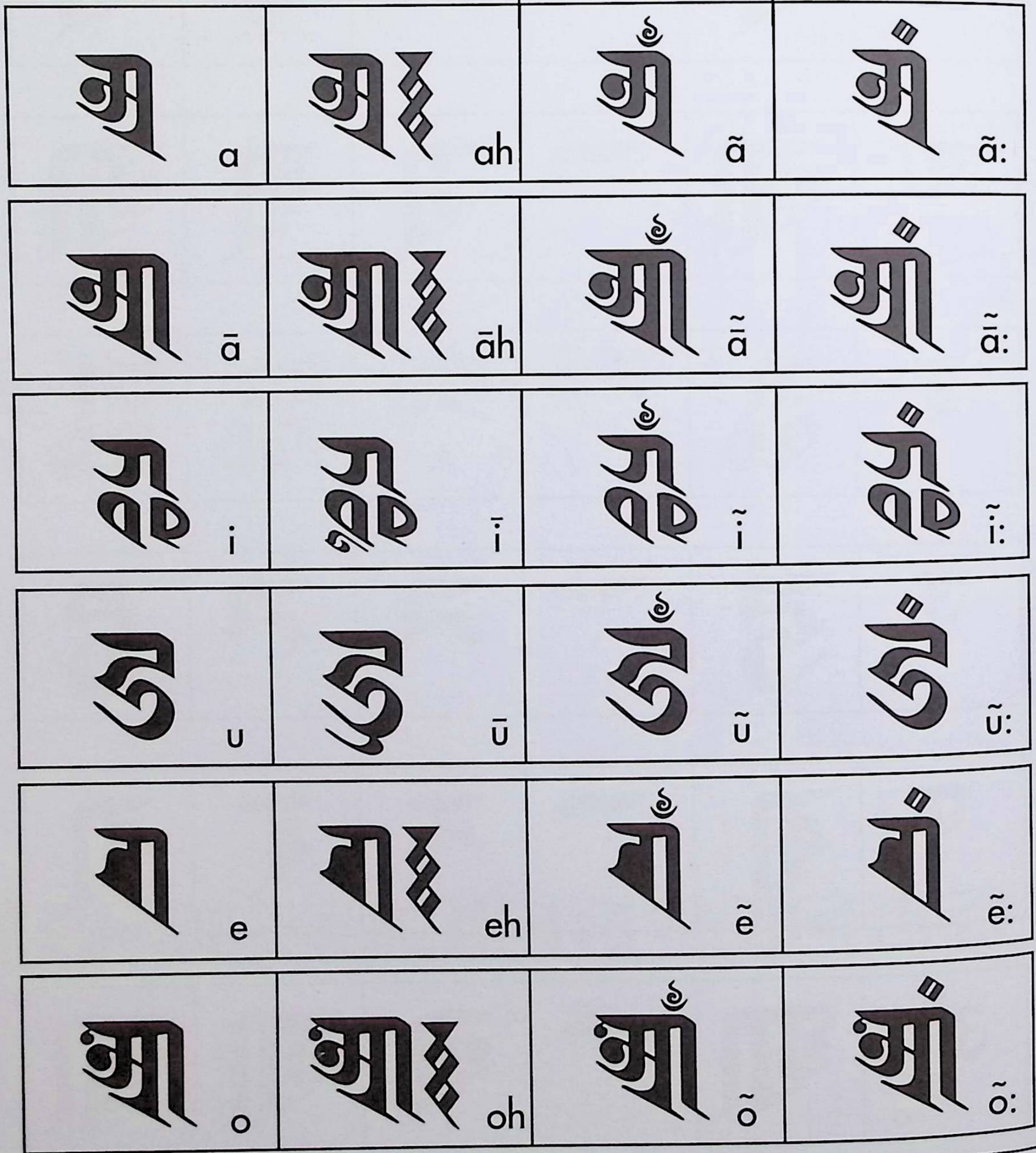

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

चिना माग्व (Vowel Glide)

चिना माग्वः ८ ग्वः दु ।

अइ अउ अए आइ आउ आए उइ एइ

थुपिं निग्वः माग्वः चिना वयाः उच्चारण जुइबलय् छ्वः जुयाः पिदनीगु नेपालभाषाया विशेषता खः । थ्व चिना माग्वलय् 'अइ' व 'अउ' निग्वःया जक आखःग्वः (अक्षर) रूप दु, मेगुया स्वतन्त्र आखःग्वः मदु, खँग्वलय् छ्यलाबुलाय् जक दु । निग्वः चिना माग्वःया रूप थथे खः ।

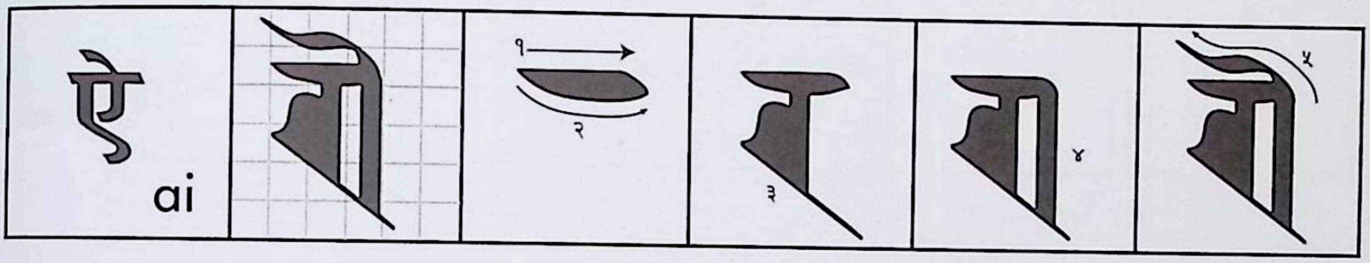

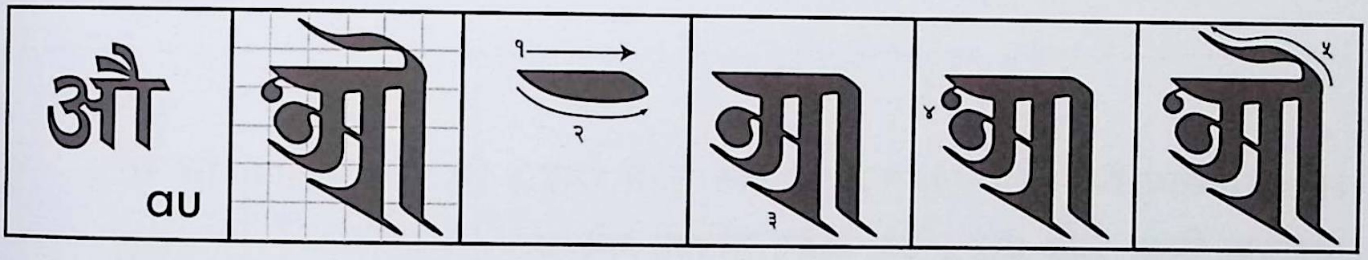

तँसा माग्वः (Additional Vowel)

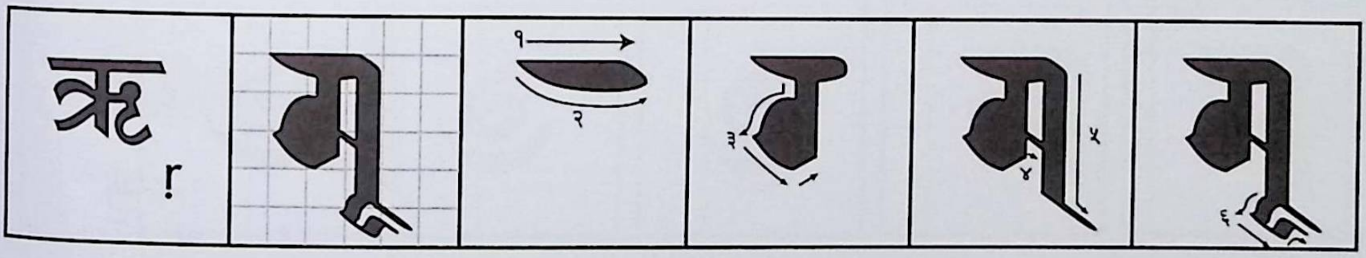

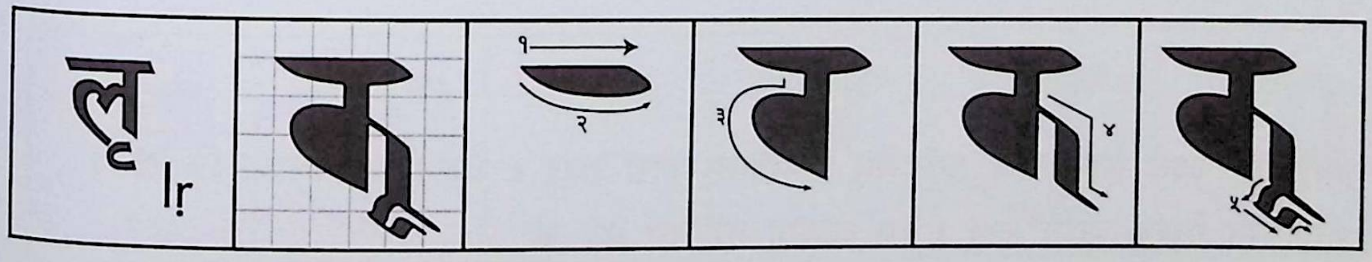

ॐ आखःच्वयेगु विधि

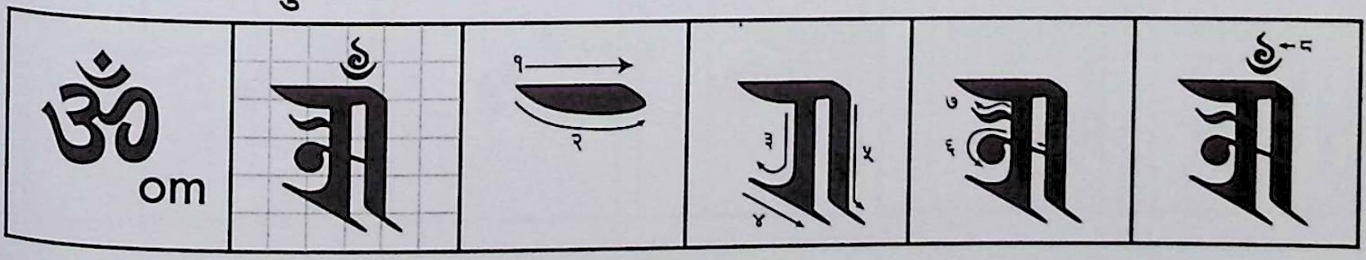

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

नेपालभाषाय् आखःया ल्यूने निफुति तयेगु दीर्घ मात्राया चिं खः । थुकियात लिफुति धाइ । थ्व चिं तयेबलय् आखः बः बियाः ताःहाकः उच्चारण जुइ । थ्व च्वयेगु तरिका थथे खः

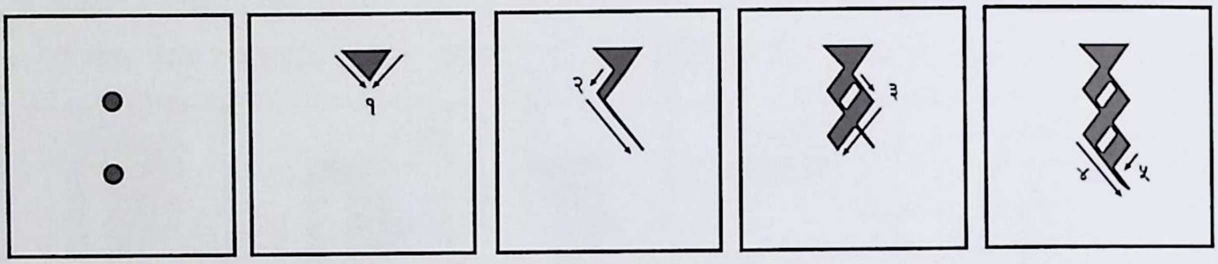

आखःया च्वय् मिला चिं तयेबलय् चिहाकलं न्हासं थ्वइ । थ्व ह्रस्व मात्राया चिं खः । थुकियात मिला फुति धाइ । थ्व च्वयेगु तरिका थथे खः

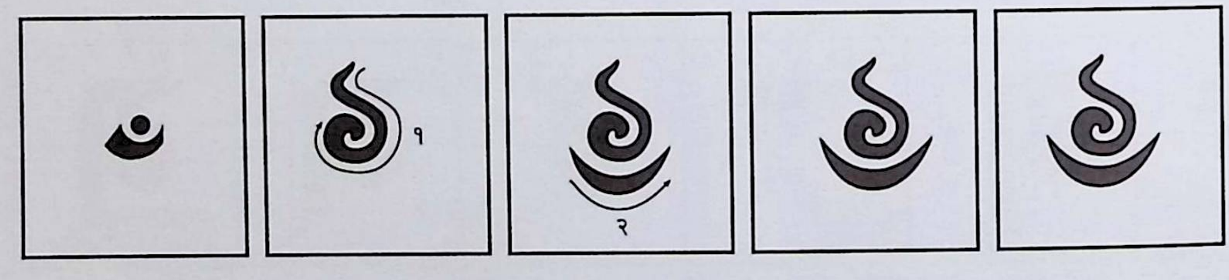

आखःया च्वय् सिन्हः चिं तयेबलय् ताहाकलं न्हासं थ्वइ । थ्व दीर्घ मात्राया चिं खः । थुकियात सिन्हः फुति धाइ । थ्व च्वयेगु तरिका थथे खः

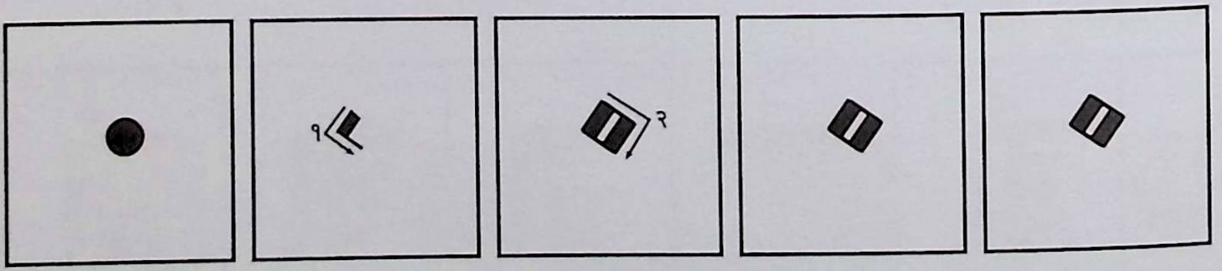

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

बाग्वः (Consonant) व्यञ्जन वर्ण
नेपालभाषाय् स्वीगः बाग्वः दु

क
ka

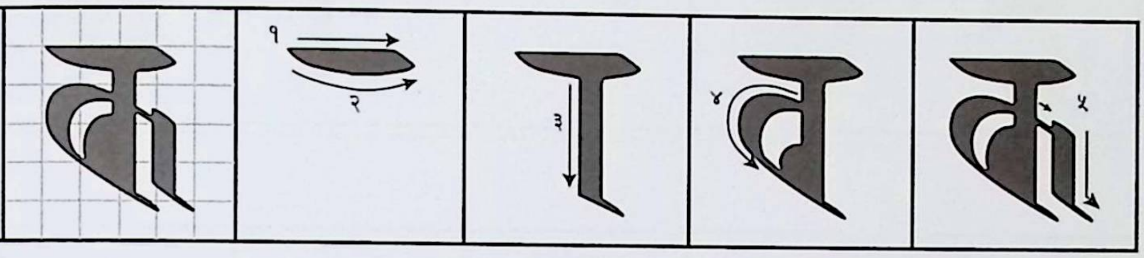

ख
kha

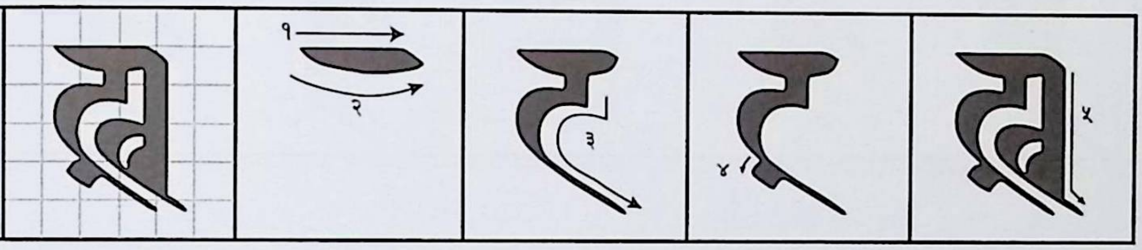

ग
ga

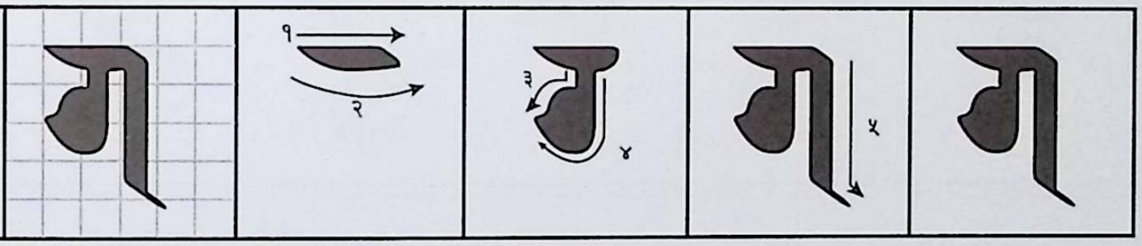

घ
gha

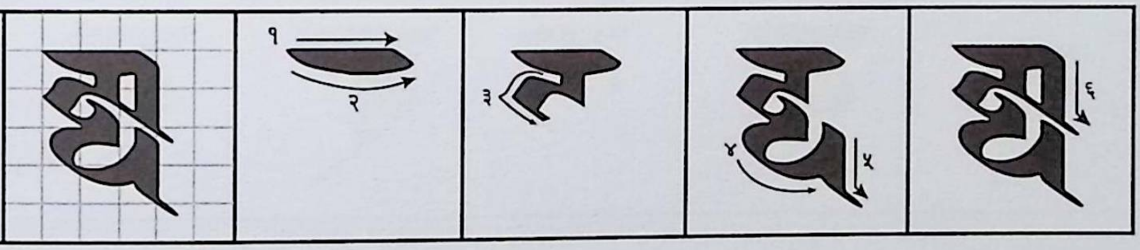

ङ
ṅa

ङ्ह
ñha

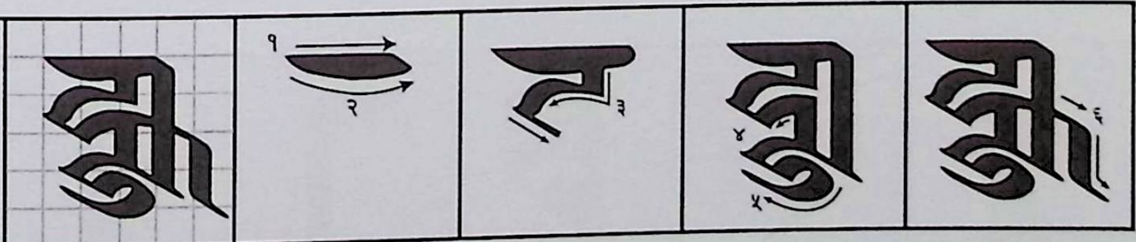

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

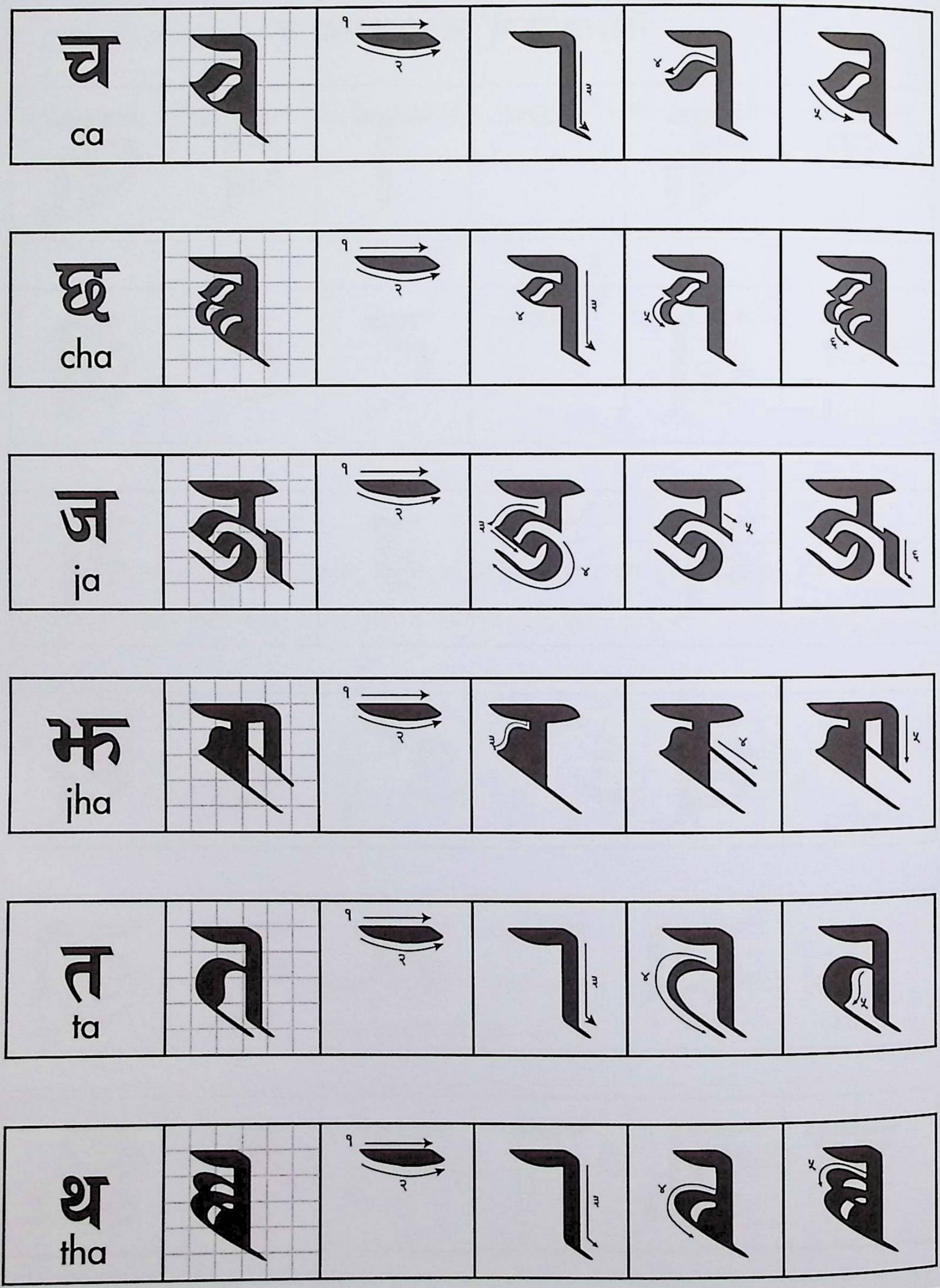

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

द
da

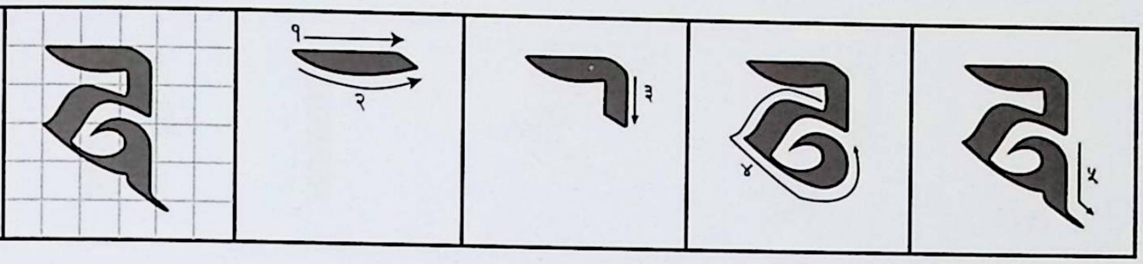

ध
dha

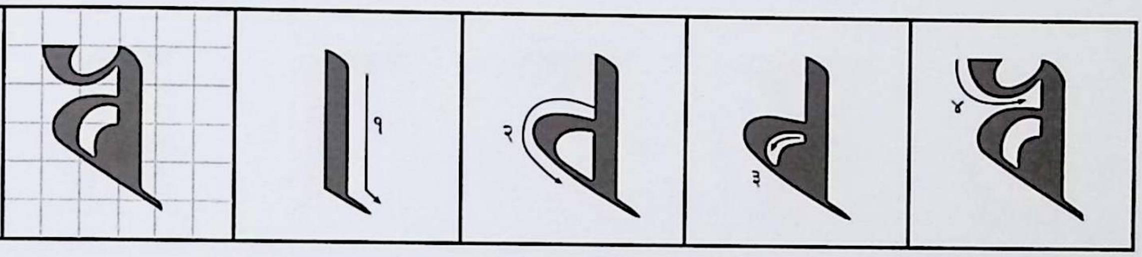

न
na

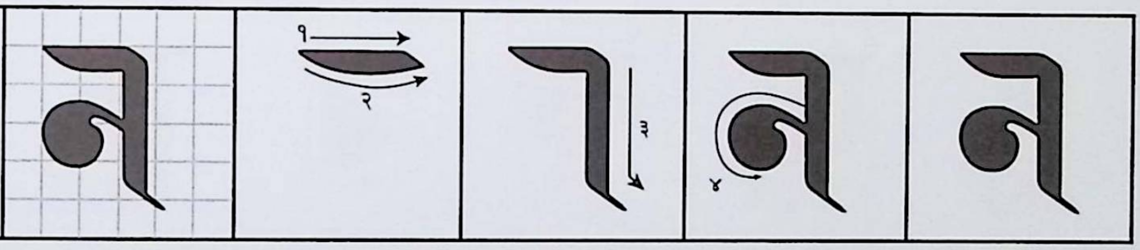

न्ह
nha

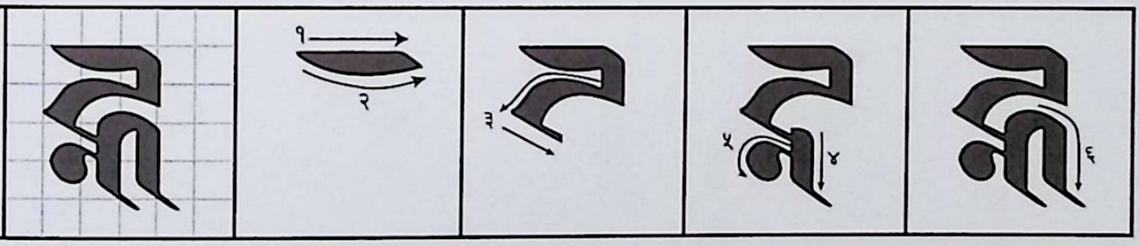

प
pa

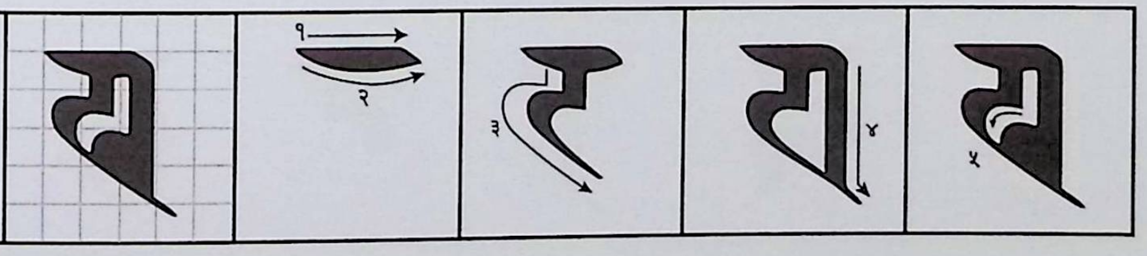

फ
pha

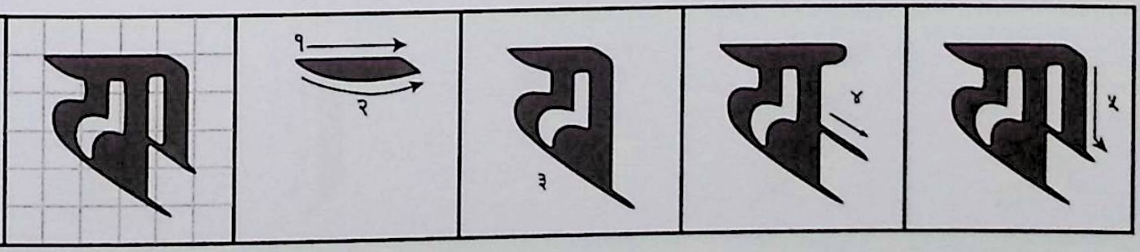

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ब
ba

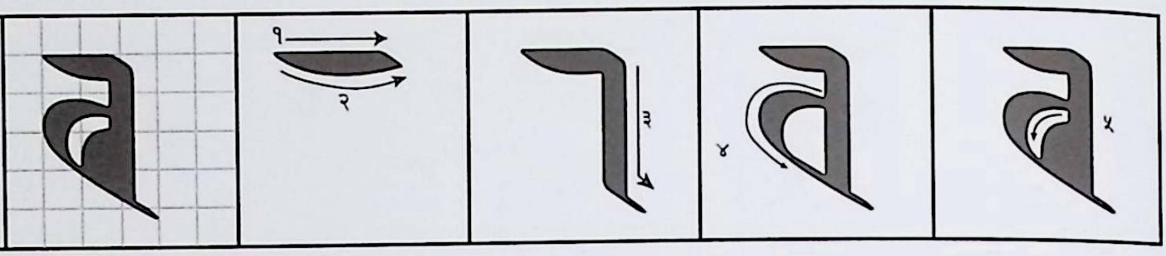

भ
bha

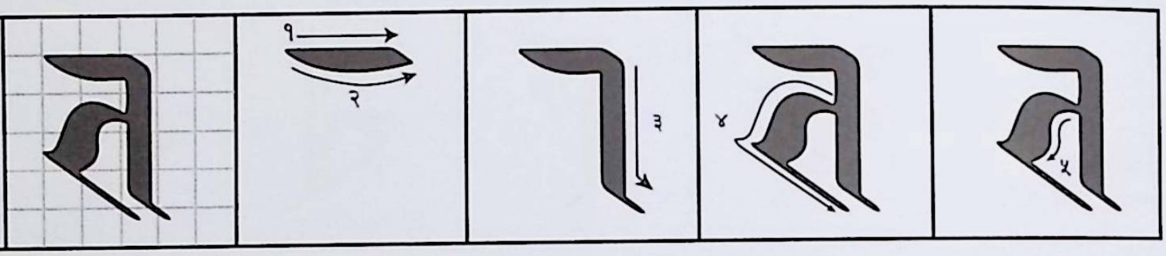

म
ma

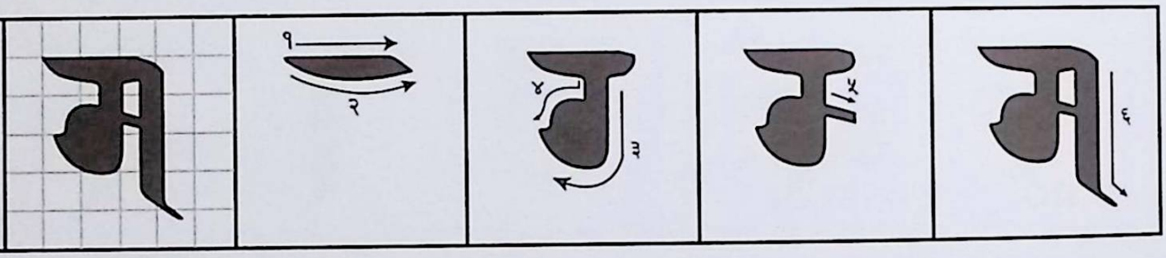

म्ह
mha

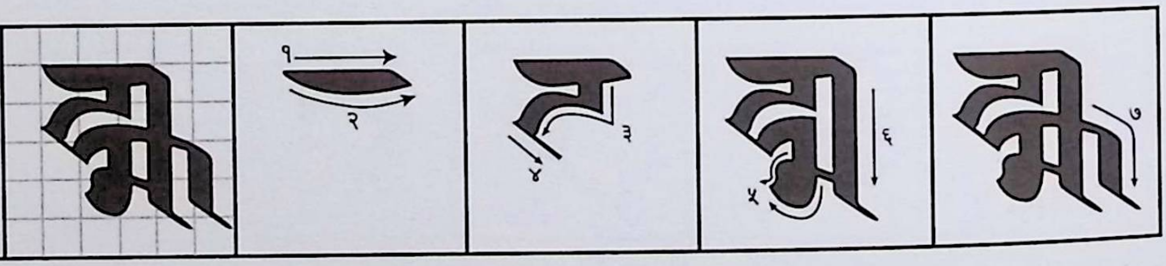

य
ya

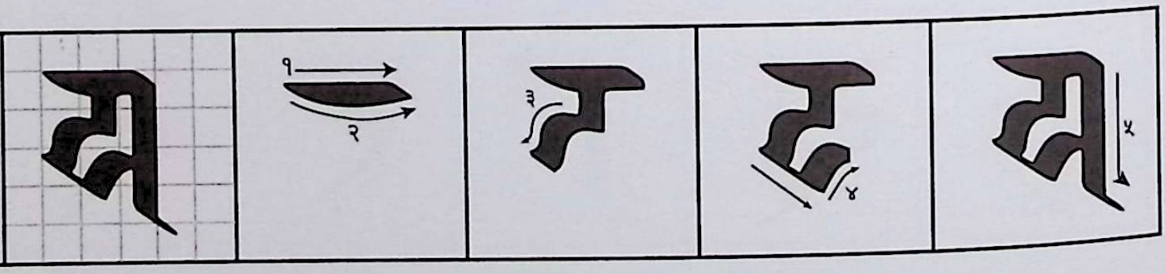

र
ra

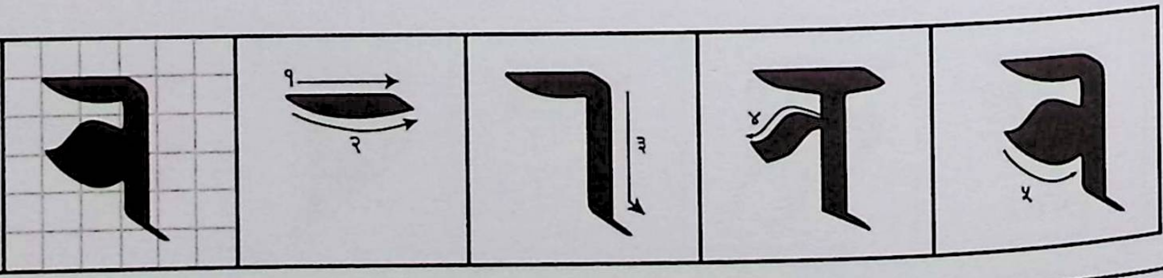

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

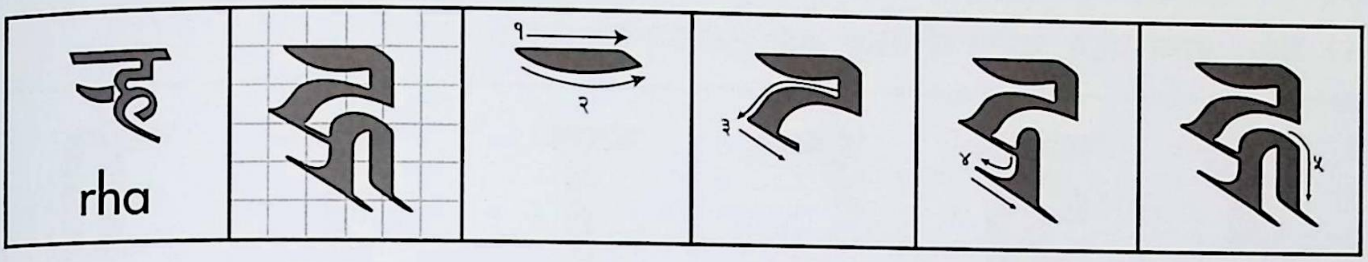

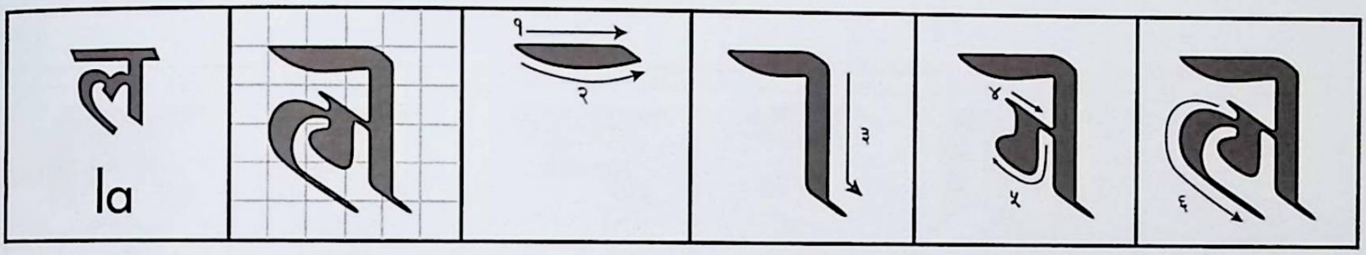

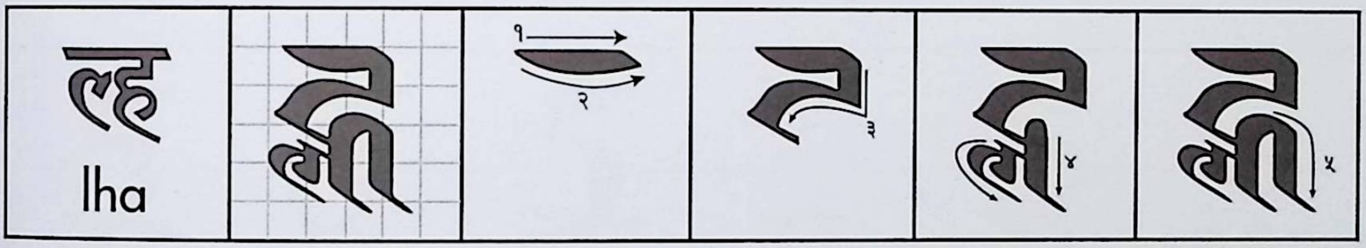

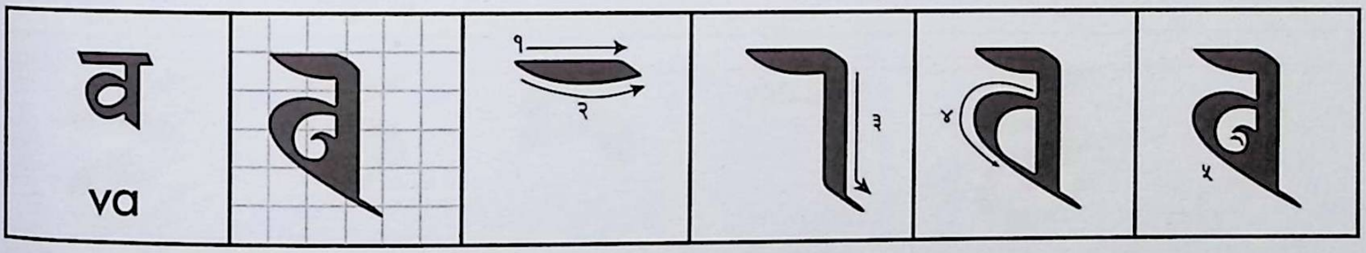

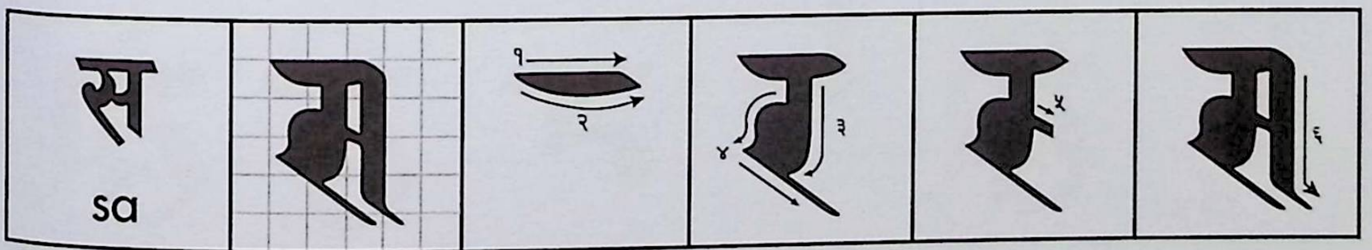

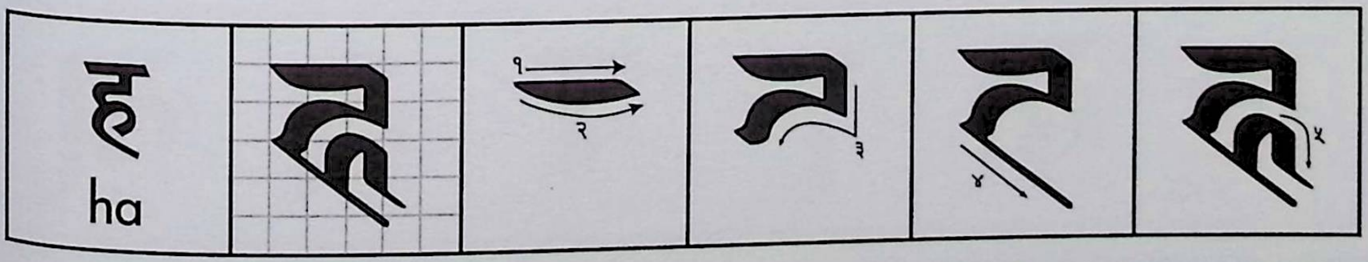

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

त्यासा बाग्वः थुपिं आखःत नेपालभाषाय् छ्यलाबुलाय् वइमखु ।
तर मेमेगु भाषां वइगु त्यासा खँग्वलय् जक छ्यलाबुलाय् वइ ।

ञ
ña

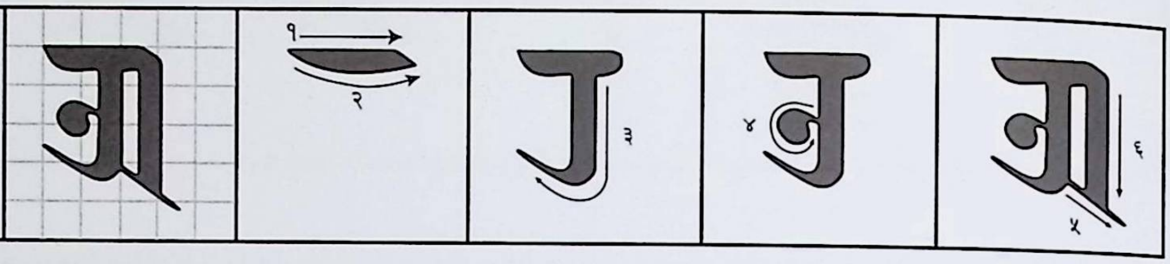

ट
ṭa

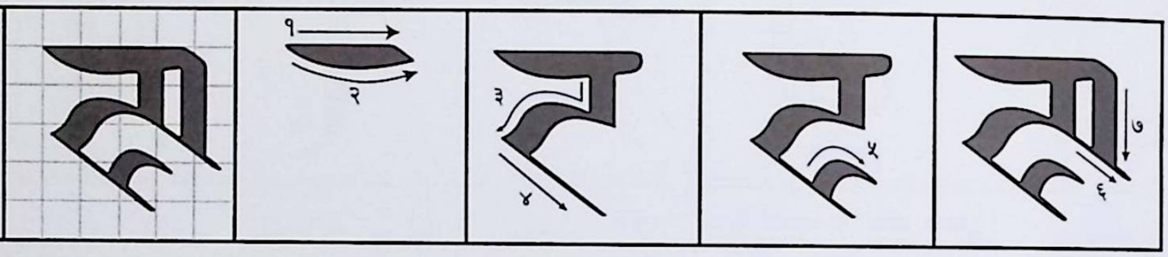

ठ
ṭha

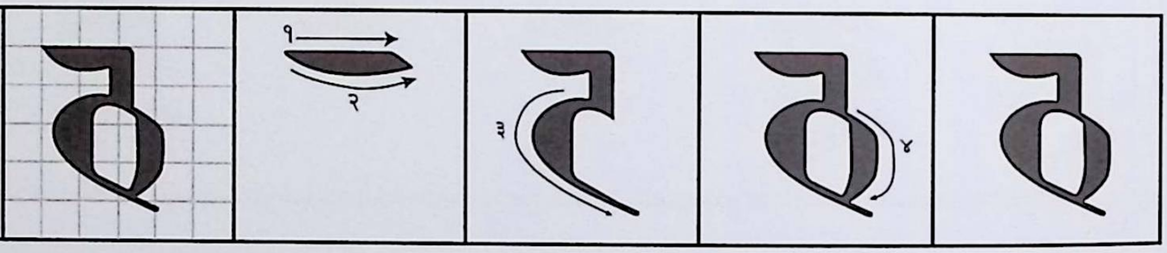

ड
ḍa

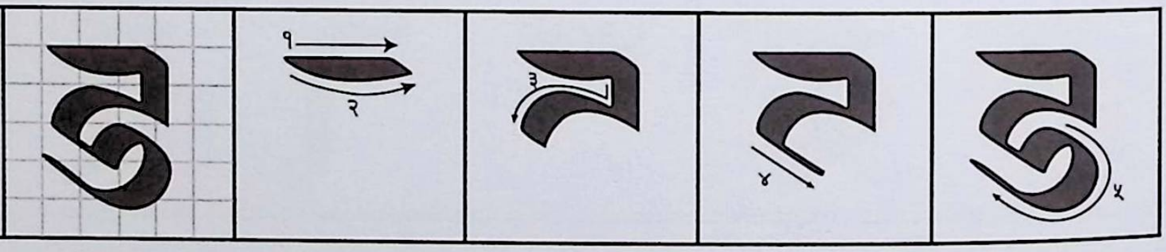

ढ
ḍha

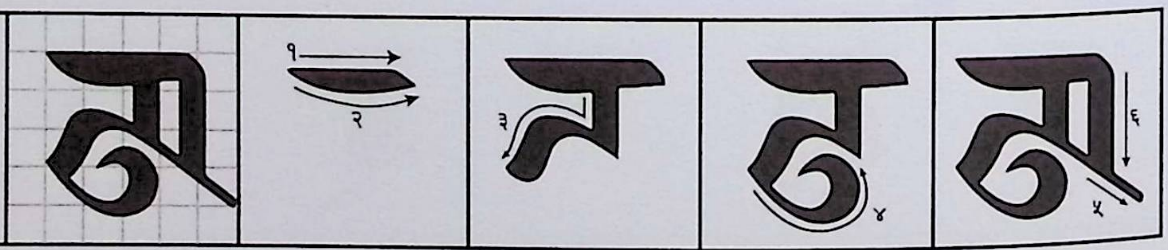

ण
ṇa

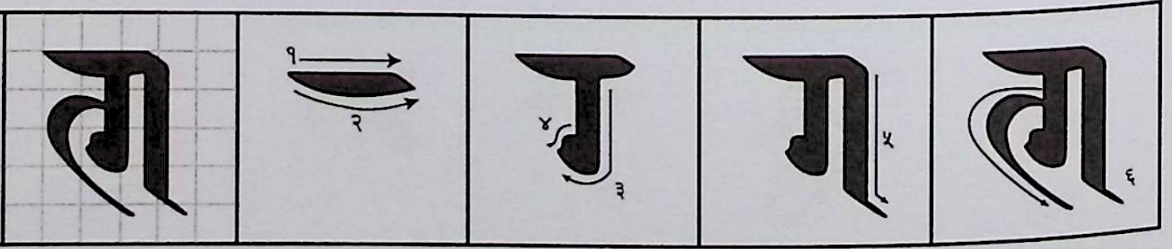

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

श
śa

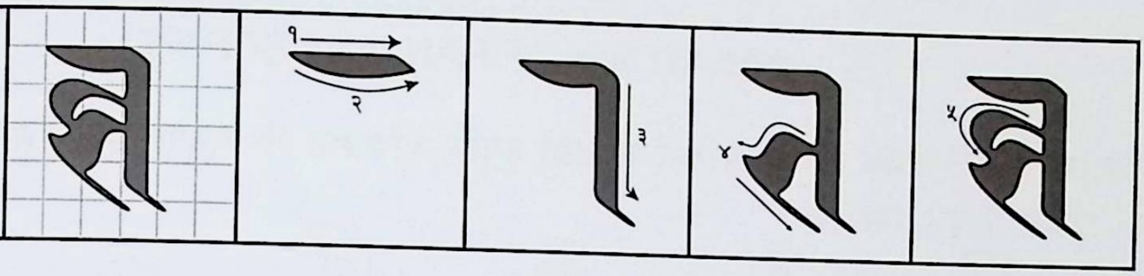

ष
ṣa

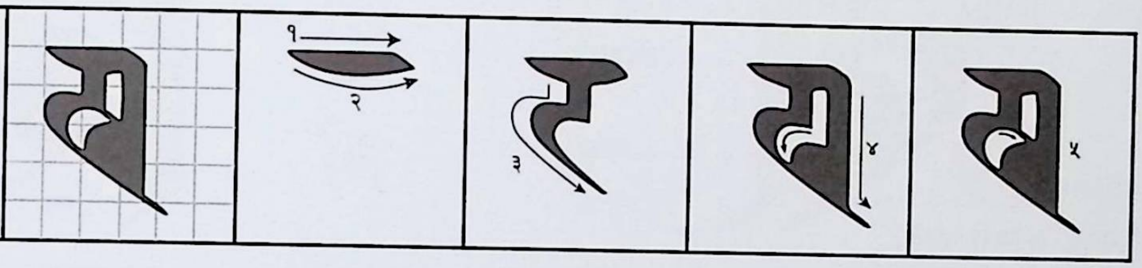

क्ष
ksa

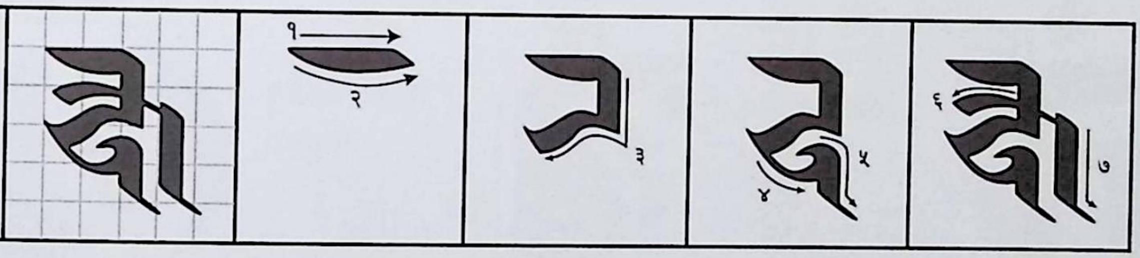

त्र
tra

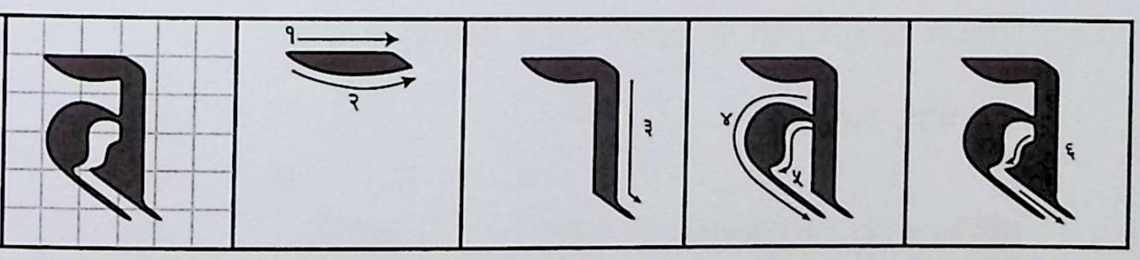

ज्ञ
jña

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

रञ्जना लिपिया आखः ब्व

(ANATOMY OF RANJANA SCRIPT)

रञ्जना आखः ज्यान दुगु आखःकथं मान्यता दुगुलिं थुकियात झी मनूतय् म्हब्व नाप ज्वलाकाः नां छुनातःगु दु । गथे कि :

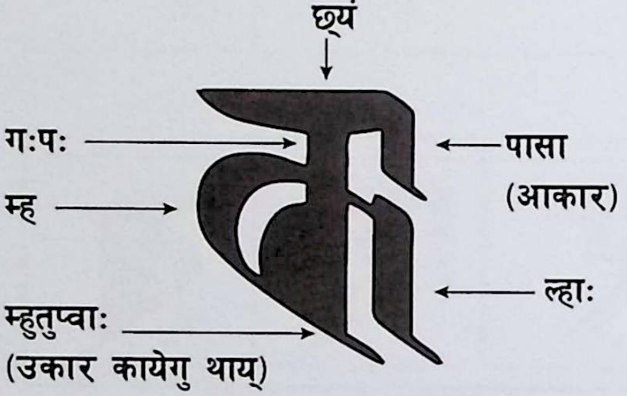

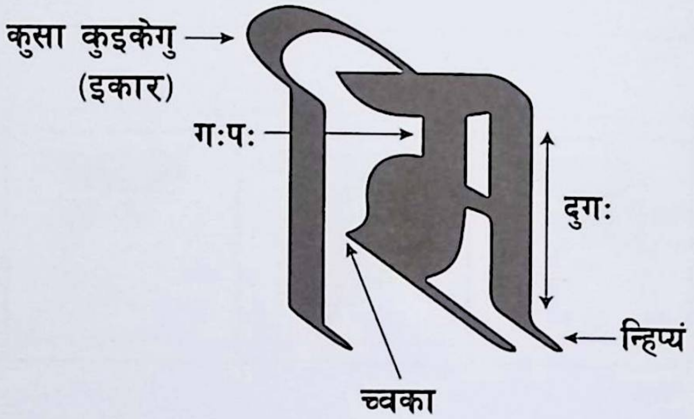

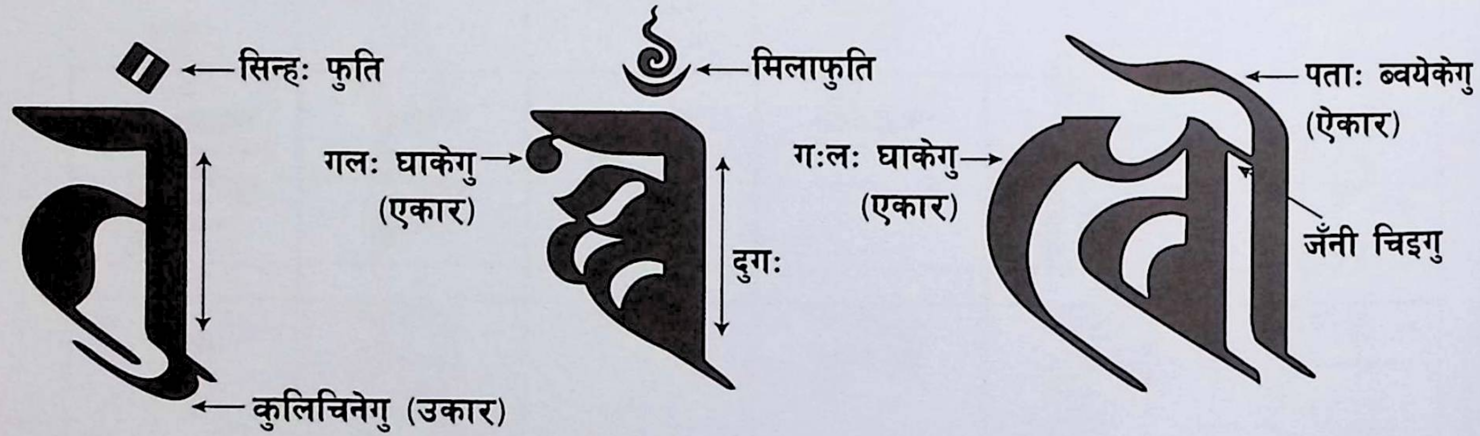

रञ्जना लिपिया आखःया बां व ब्वकथं थुकथं ब्वथला तःगु दु

१. छ्यं मदुगु आखः

ख ग थ ध ञ ठ ण श

२. क्वस्वःगु ल्हाः दुगु आखः

क ज क्ष ज्ञ (ह)

३. थस्वःगु ल्हाः दुगु आखः

ङ (ङ्ह) झ फ ञ ट ढ

३. निपु गःपः दुगु (छ्यनय् निध्वलं थ्यूगु) आखः

ख घ प फ म य स ण ष

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ङ्वः आखः
(Letter with Vowel Added to Consonant)

बाग्वःया ङ्वःआखः स्वरुप

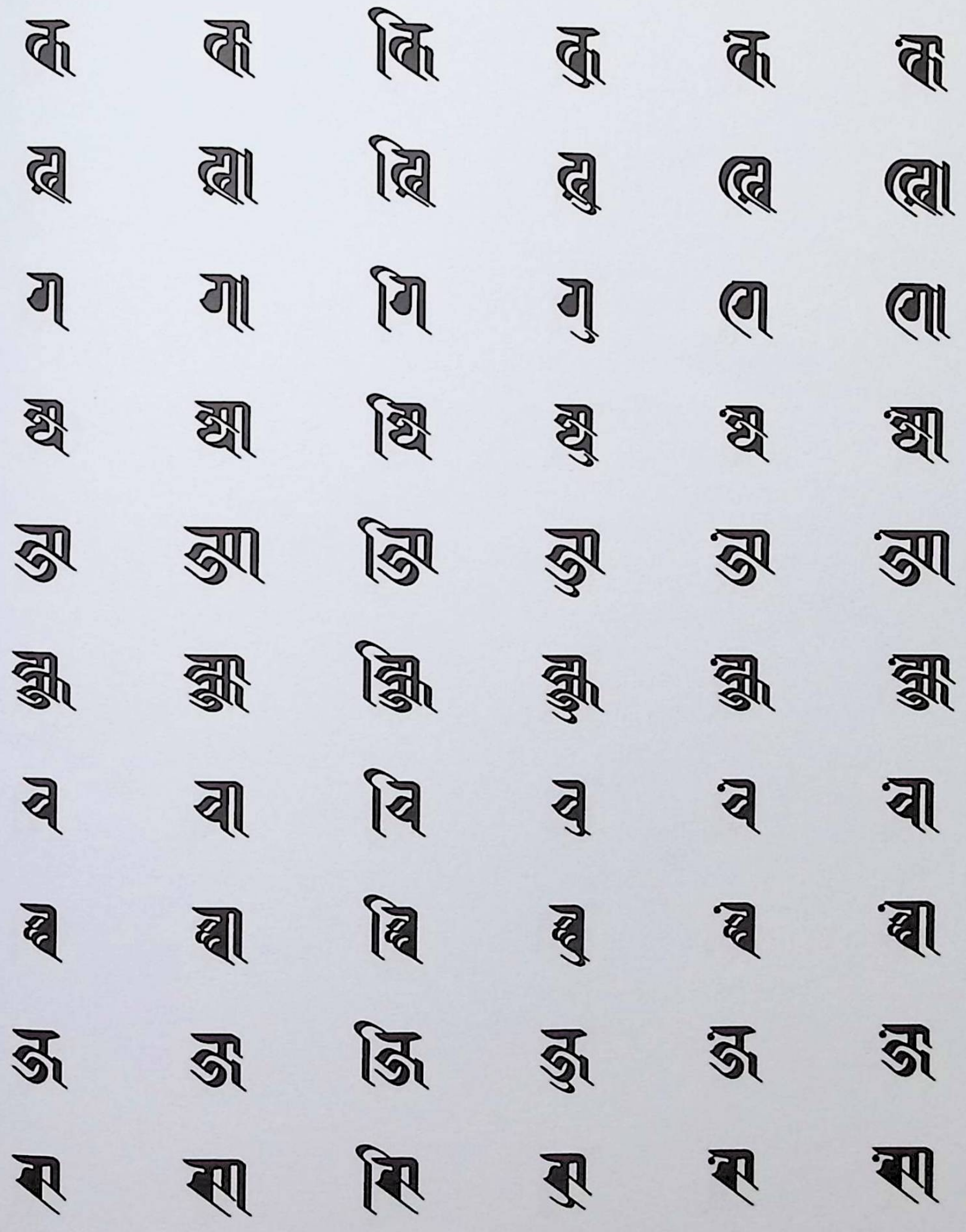

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ङ्वः आखः
(Letter with Vowel Added to Consonant)

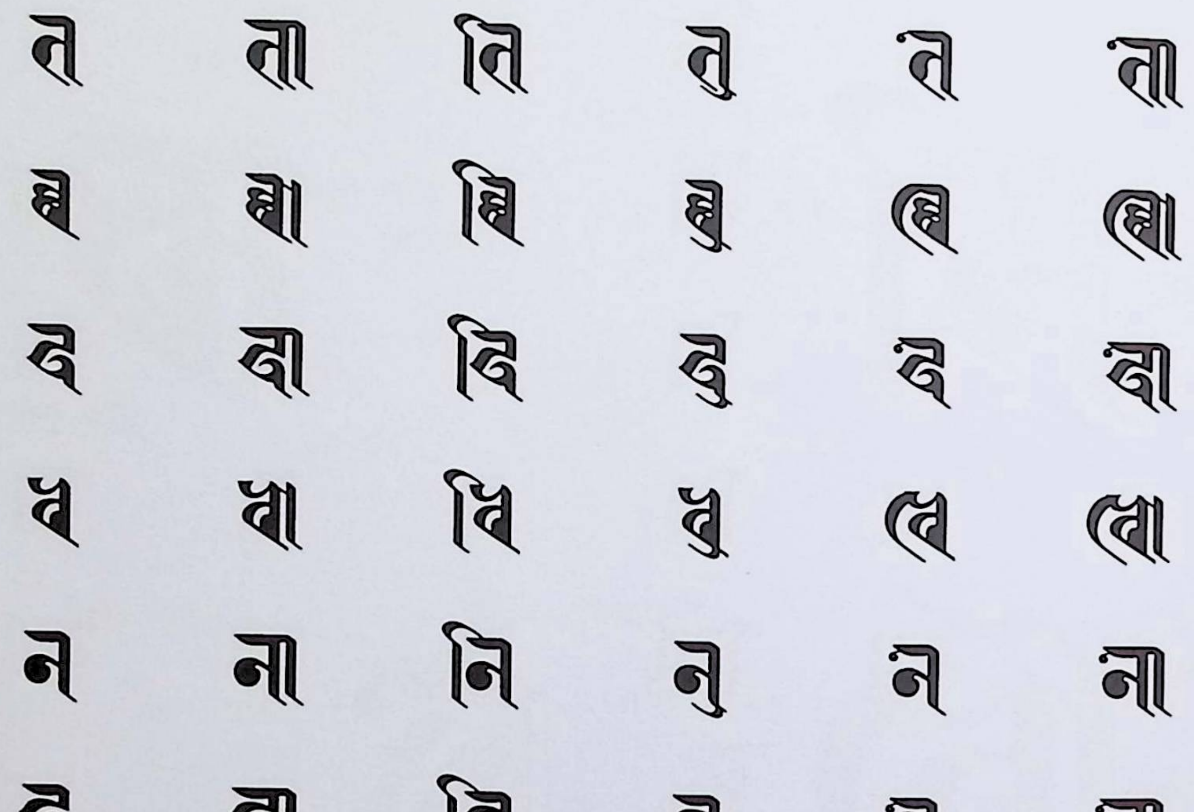

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ङ्वः आखः

(Letter with Vowel Added to Consonant)

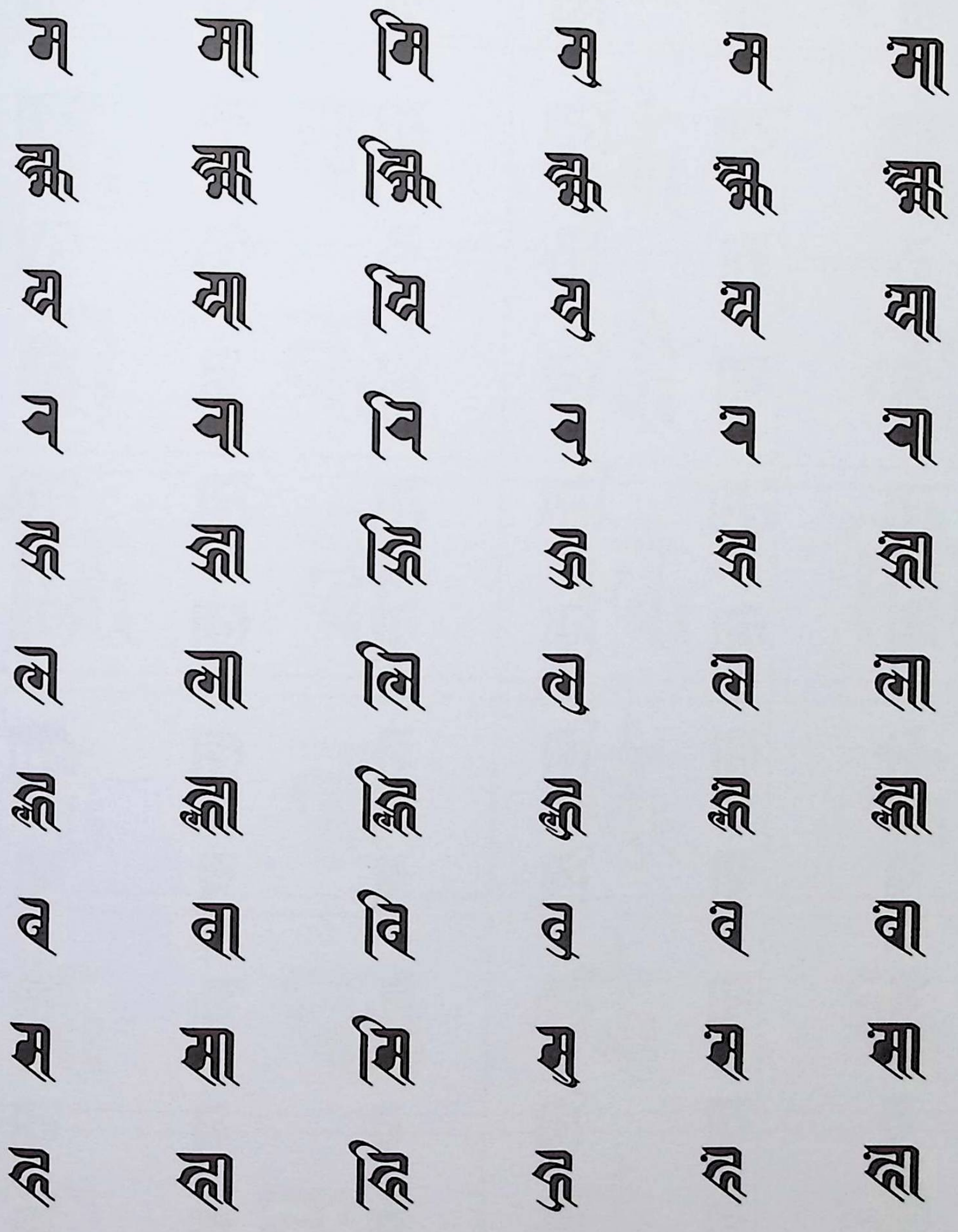

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ज्वः आखः
(Letter with Vowel Added to Consonant)

त्यासा बाआखःया ज्वःआखः स्वरुप

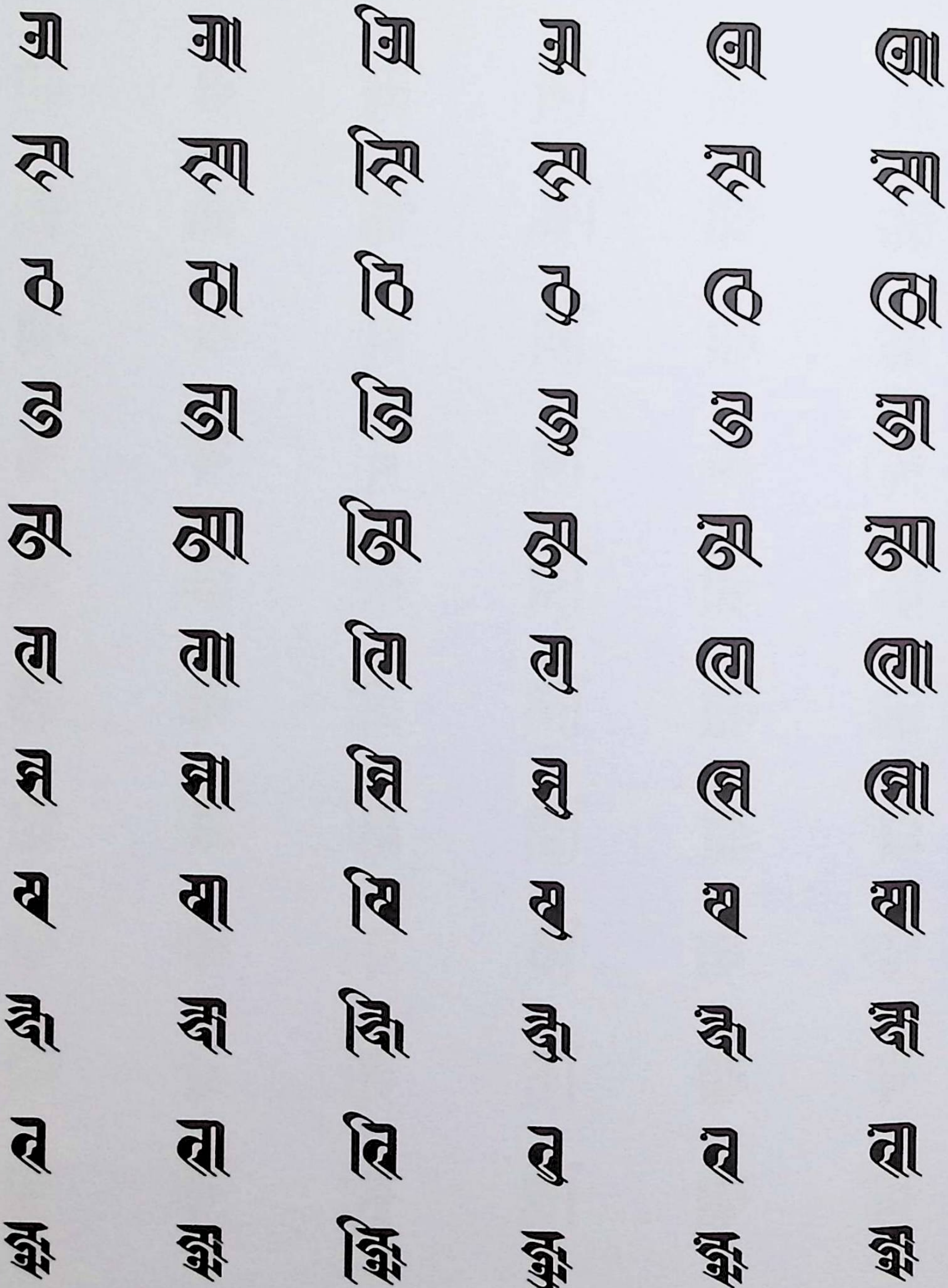

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

म्वः दुगु व ल्हाः पिहाँ वःगु बाग्वःया ज्वः आखःयात मात्राय् यंकेबलय् थुकथं स्वरुप वइ ।

मू आखः	मात्रा		
	लिफुति	मिलाफुति	सिन्हःफुति

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

म्वः मदुगु बागवःया ज्वः आखःयात मात्राय् यंकेबलय् थुकथं स्वरुप वइ ।

मू आखः	मात्रा		
	लिफुति	मिलाफुति	सिन्हःफुति

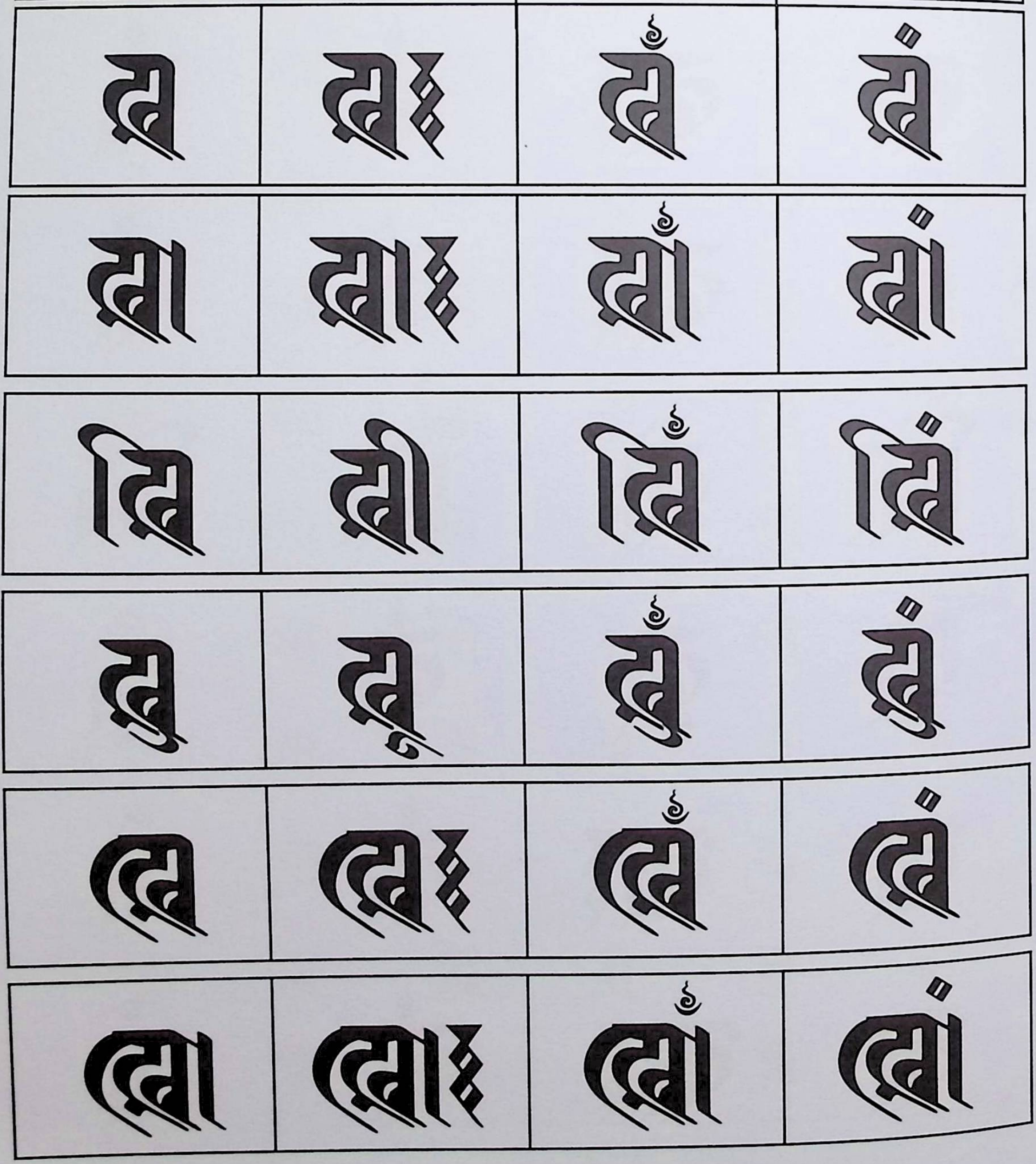

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

म्वः दुगु बाग्वःया ङ्वः आखःयात मात्राय् यंकेबलय् थुकथं स्वरुप वइ ।

मू आखः	मात्रा		
	लिफुति	मिलाफुति	सिन्हःफुति

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

झ्वः आखः

झ्वःआखःया तँसा आखः

म्वः दुगु दक्वं बा ग्वःया स्वरुपय् थुकथंया तँसा आखः दइ ।

म्वः मदुगु दक्वं बा आखःया स्वरुपय् थुकथंया तँसा आखः दइ ।

थुपिं च्याग्वः बाग्वलय् छ्यं (म्वः) च्वनी मखु । छ्यं (म्वः) मच्वनीगु थुपिं आखलय् आकार तयेबलय् छध्वलं स्वानाः तइ । छ्यं मदुगु आखलय् आकारनाप स्वाइगु चिंयात 'जँनी चीगु' धाइ ।

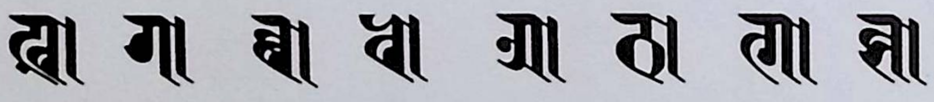

- इकार तयेगु चिंयात 'कुसां कुइकेगु' धाइ ।
- उकार तयेगु चिंयात 'कुलि चिनेगु' धाइ । उकार च्वनीगु थाय्यात म्हुतुप्वाः धकाः धाइ ।
- एकार तयेगु चिंयात 'गलः घाकेगु' धकाः धाइ । छ्यं दुगु आखलय् छ्यनय् न्ह्योने चिहाकलं गुलि कयाः चिं तइसा छ्यं मदुगु आखलय् छ्यनय् न्ह्योने ब्राकेट थें ताःहाकयेक चाःतूगु ध्वः च्वइ ।
- ऐकार तयेगु चिंयात 'पताः ब्वयेकेगु' धाइ । थुगु पताः आखःया ल्यूनेया ब्वय् छ्यनं च्वये पाखे ब्वयेकाः च्वइ ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

चिना आखः (Compound Letter)

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ना मादलस 'ल' खिना

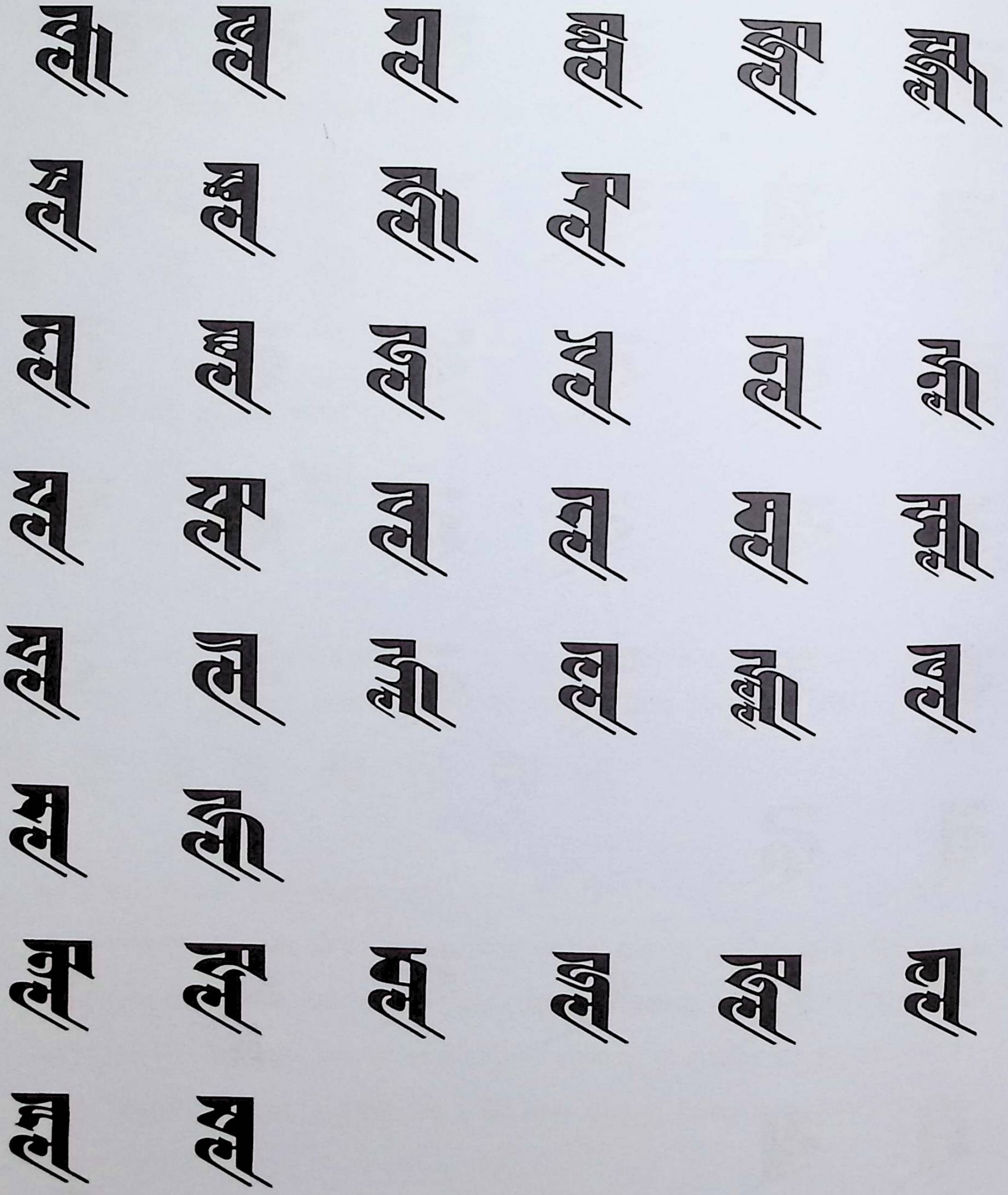

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ना माथलय 'न' थिना

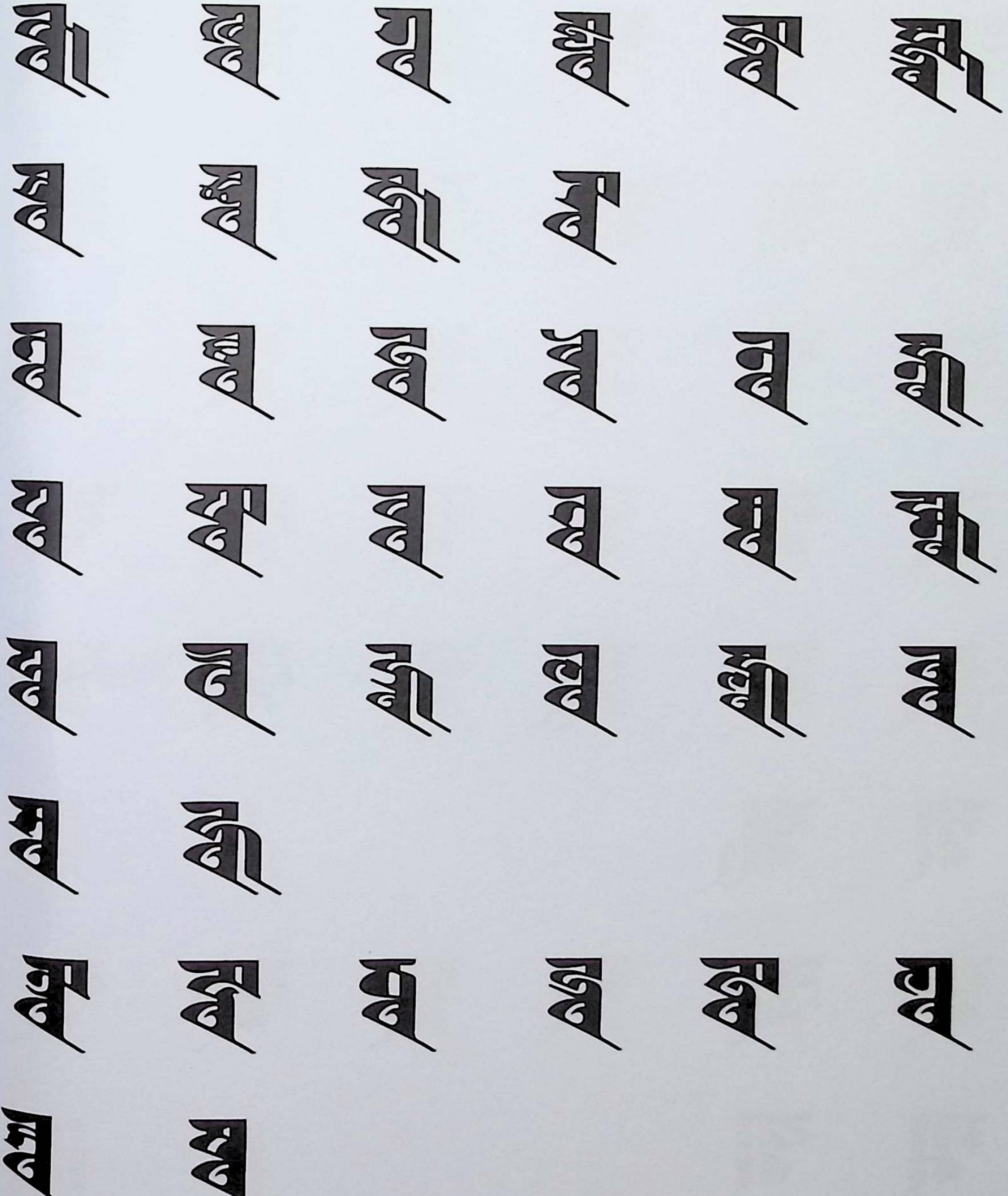

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ता ग्यात्लल्य 'म' धिना

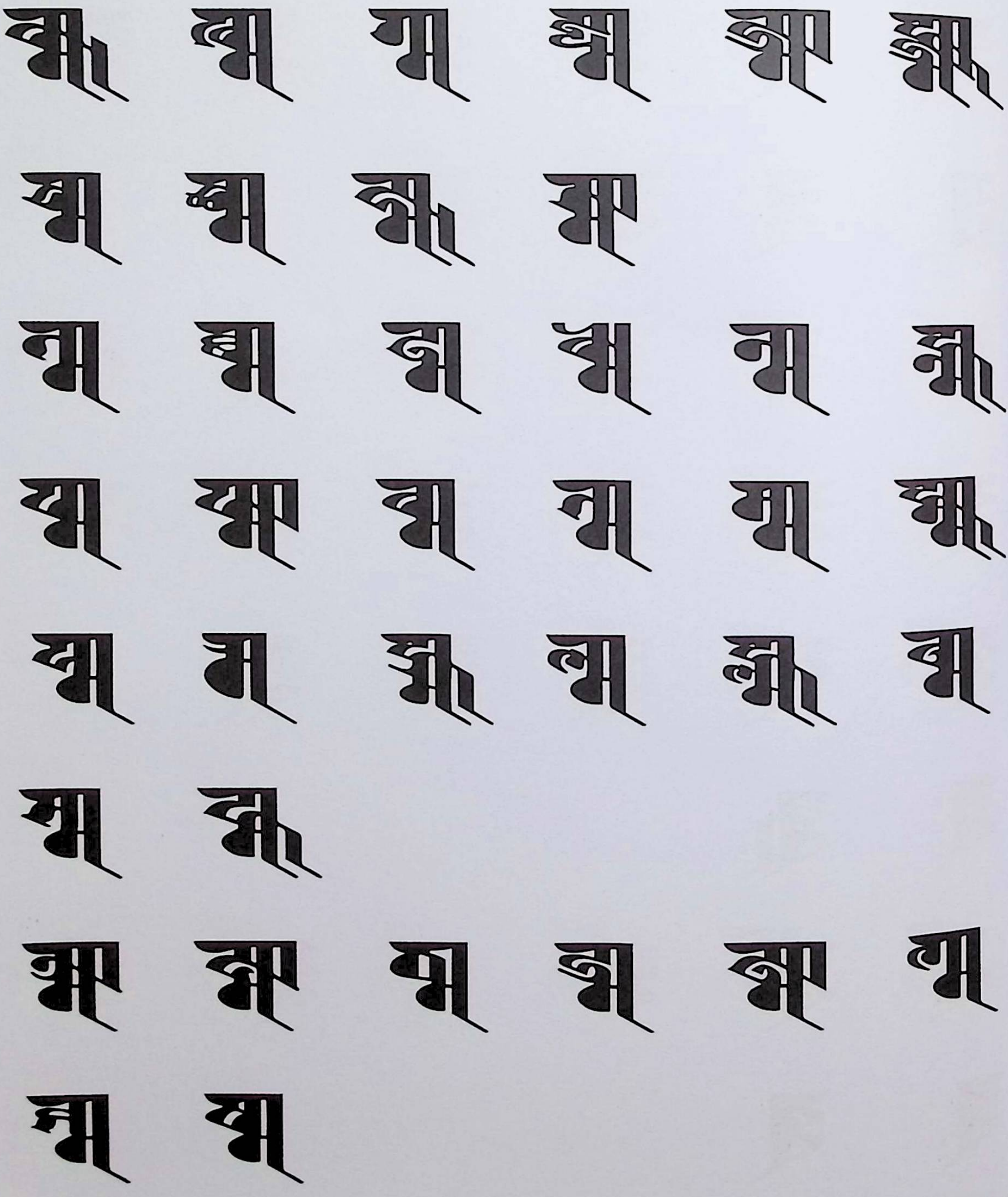

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

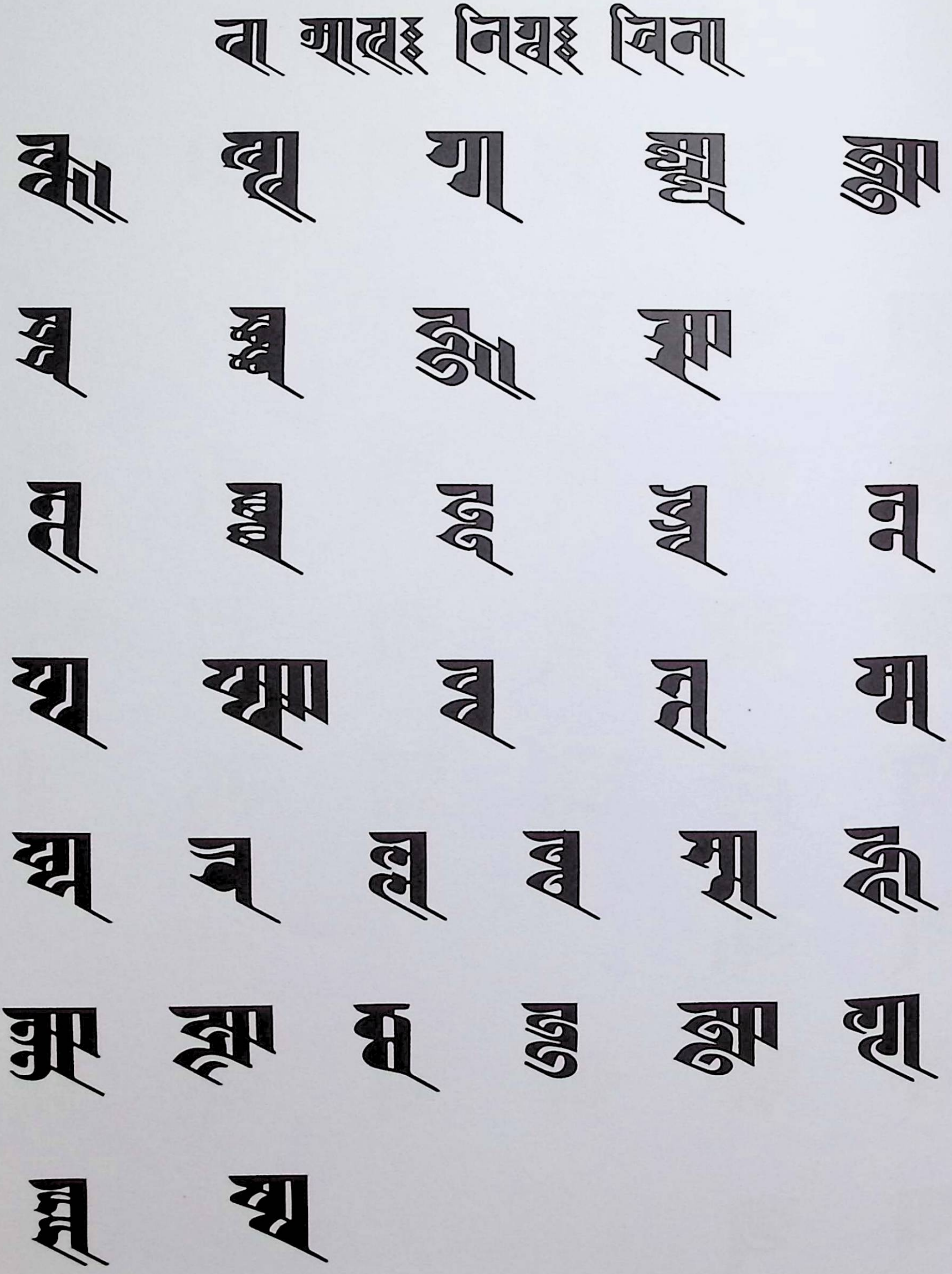

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

चिना आखः च्वयेगु नियम

१. चिना आखः च्वयेबलय् न्ह्याबलें च्वं क्वय् (Top to Bottom) स्वानाः च्वयेगु, आखःग्वः पुवंके बलय् क्वय् निसें च्वय् (Bottom to Top) पुवंकेगु ।

२. छगः आखलय् मेगु आखः चिनेबलय् दकलय् न्हापां न्ह्योने च्वंगु आखः च्वयेगु, अले उगु न्हापांगु आखःया म्हुतुप्वालय् मेगु आखःया गपः स्वायेगु । मेगु आखः नं दुसा थुकथं हे स्वाना यंकेगु ।

३. चिना आखः च्वयेबलय् दकलय् न्ह्योने वइगु आखः (छ्यं दुगु वाय् छ्यं मदुगु), उकिया हे नियम कथं मात्रा तयेगु । छ्यं दुगु आखः न्हापां वःसा छ्यं दुगु कथं व छ्यं मदुगु आखः न्हापां वःसा छ्यं मदुगु कथं आकार व एकार मात्राया चिं तयेगु ।

४. ल्हाः दुगु आखःया ल्हाः आखःसिबें पिहां वइ । ल्हाः दुगु आखःया ल्हाः पिकयाः च्वयेगु ।

क, ज, क्ष, ज्ञ, (ह), ङ, झ, फ, ञ, ट, ढ आखलय् मेगु आखः चिनेबलय् न्ह्योनेया ध्वलय् आखः चिनेगु व ल्यूनेया ल्हाः पिने सालेगु ।

५. 'ह' आखलय् मेगु आखः चिनेबलय् 'ह' यागु स्वरुप पाइ । न्ह्योनेया ल्हातय् मेगु आखः चिनेगु अले ल्यूनेया ल्हाः पिने सालेगु ।

६. चिना आखः च्वयेबलय् दकलय् न्हापां छगः छगः आखः निं पुवंक च्वयेगु । फुक्कं आखः च्वये क्वचायेकाः दकले लिपा जक आकार (ा), इकार (ि), उकार (ु), एकार (े), ओकार (ो) व औकार (ौ) मात्राया चिं मंकाः कथं छगू जक तयेगु ।

ल्याः ग्वः (Numeral)

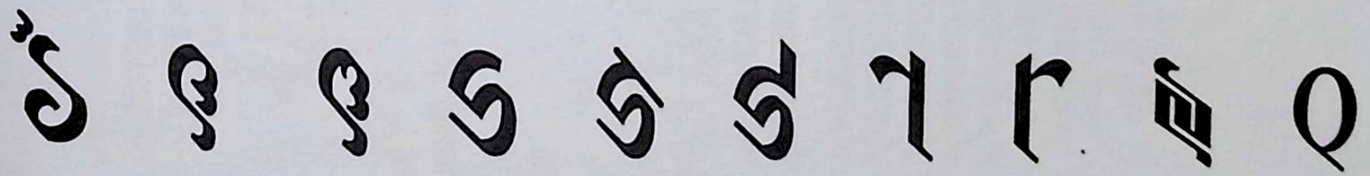

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ ०

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

कुताक्षर

(Monogram)

१. कुताक्षर च्वयेबलय् चिना आखःया नियमकथं आखः च्वं क्वय् (Top to Bottom) स्वानाः च्वयेगु, आखःग्वः पुवंके बलय् क्वंनिसें च्वय् (Bottom to Top) पुवंकेगु ।

२. ल्हाः दुगु आखःया ल्हाः दक्वं आखः च्वये क्वचायेकाः क्वय् निसें ल्हाः पिकयाः पुवंकाः च्वयेगु ।

३. कुताक्षर च्वयेबलय् मा आखः वलधाःसा मा आखलय् मेगु आखः चिनेगु मखु । मा आखः च्वयेधुंकाः छ्यनंनिसें हे मेगु न्हूगु ध्वः सालाः आखः च्वयेगु ।

४. कुताक्षर च्वयेबलय् दकलय् न्हापां छगः छगः आखः निं पुवंक च्वयेगु । फुक्कं आखः च्वये क्वचायेकाः दकले लिपा जक आखःया ल्यूने दक्वं आखःया मंकाः कथं मात्राया चिं छगू हे जक तयेगु, आखःया दथुइ मात्राया चिं तयेगु मखु ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

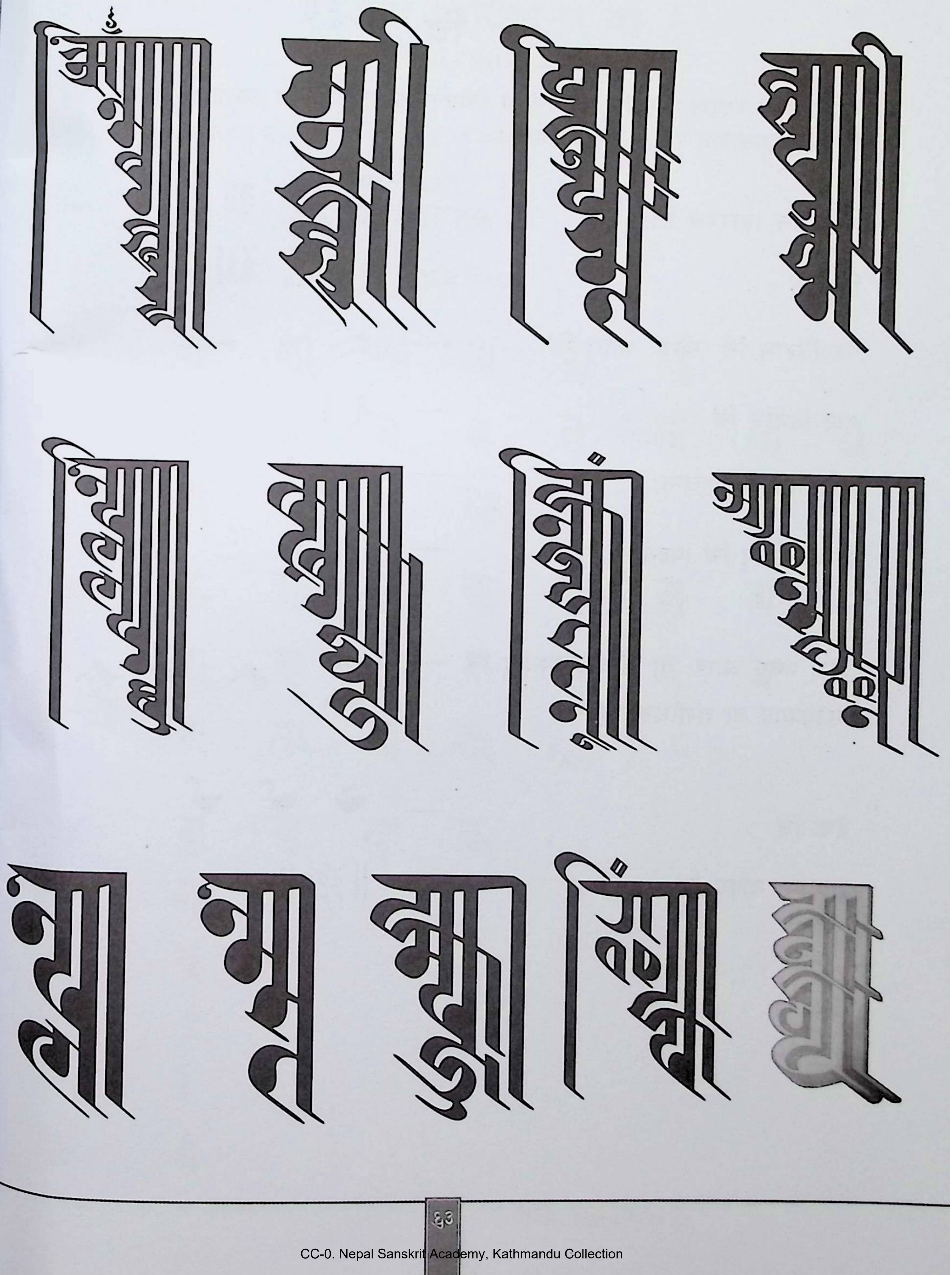

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

चिं

रञ्जना लिपिं च्वयातःगु ल्वहंपौ, सिजःपौ व थ्यासफू आदिइ थीथी चिं छ्यलातःगु दु। थुपिं चिंत छ्यलातःगु पहः व अर्थ थुकथं दु।

सिद्धि चिं (प्रारम्भ चिं) —

दिपु चिं —

पद बिराम चिं (खँग्वः फ्रासु चिं) —

पाद बिनाम चिं — 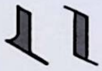

तुतिपाला चिं (हलन्त) —

खँग्वः स्वापू चिं (पदसन्धि चिं) — 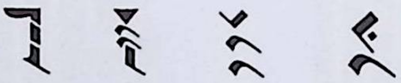

च्वय् क्वय् आखः वा खँग्वः त्वफ्यूगु चिं (काकयाद वा संशोधन संकेत) —

रेफ चिं —

समाप्ति वाक्य चिं — 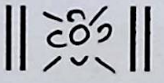

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

रञ्जना लिपिया मू बां
(Basic Stroke)

रञ्जना लिपि च्वयेगु मू बां व पहः दु।
थुपिं मू बांया लिधंसाय् रञ्जना लिपि अःपुक व बांलाक च्वये फइ।

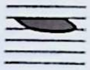
दक्वं आखलय् छ्यं (मो) च्वयेगु विधि।

दक्वं आखःग्वलय् दुगःध्वः च्वयेगु विधि।

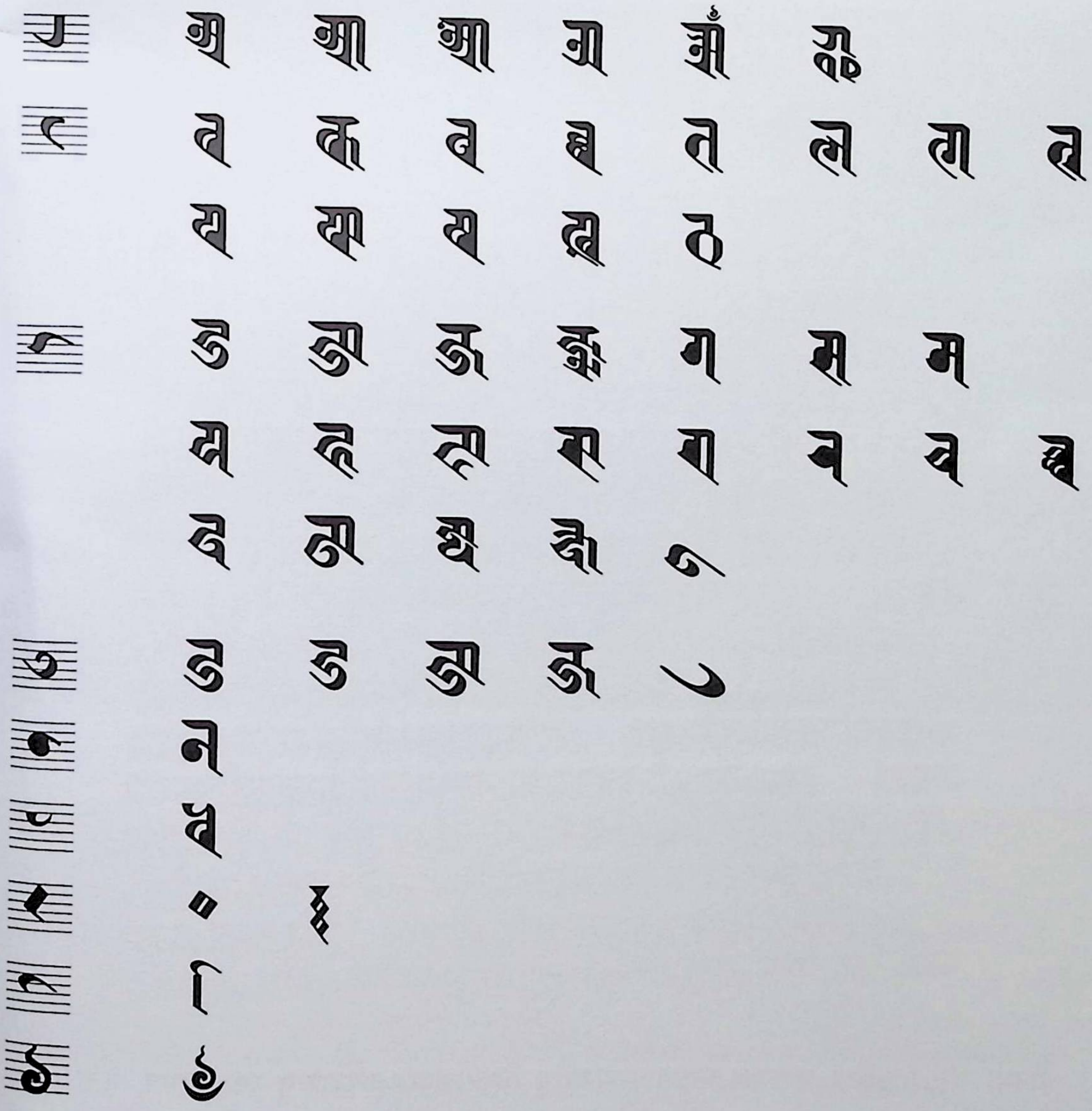

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

रञ्जना लिपिया अभिलेख, शिलालेख व हलज्वलं

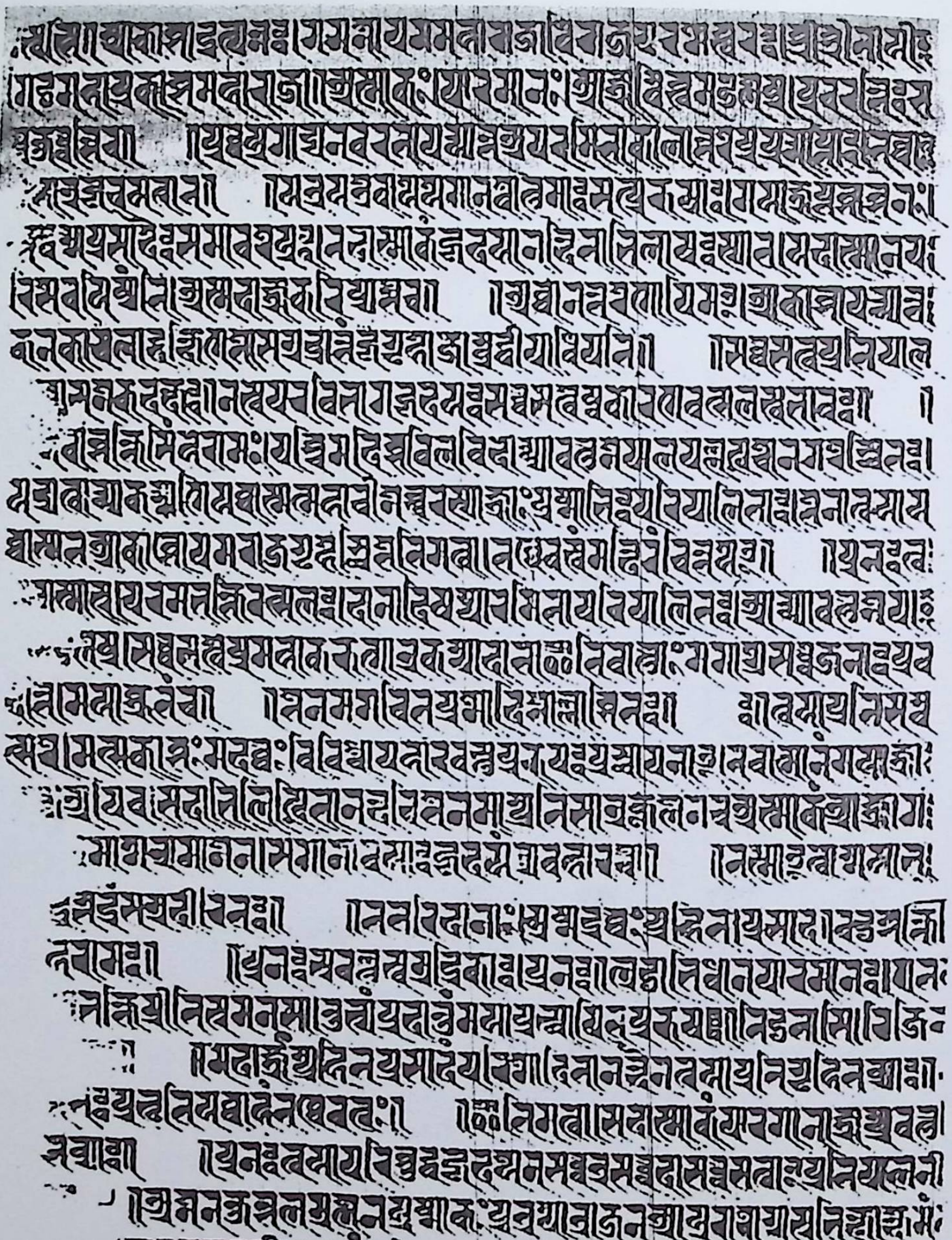

चीनया जुजु ताइमिङ्ग भ्वन्तया शासक महाशक्ति सिंहरामयात च्वयाहःगु परवानापत्र, ने.सं. ५३५

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

थ्यासफुतिइ रञ्जना लिपि

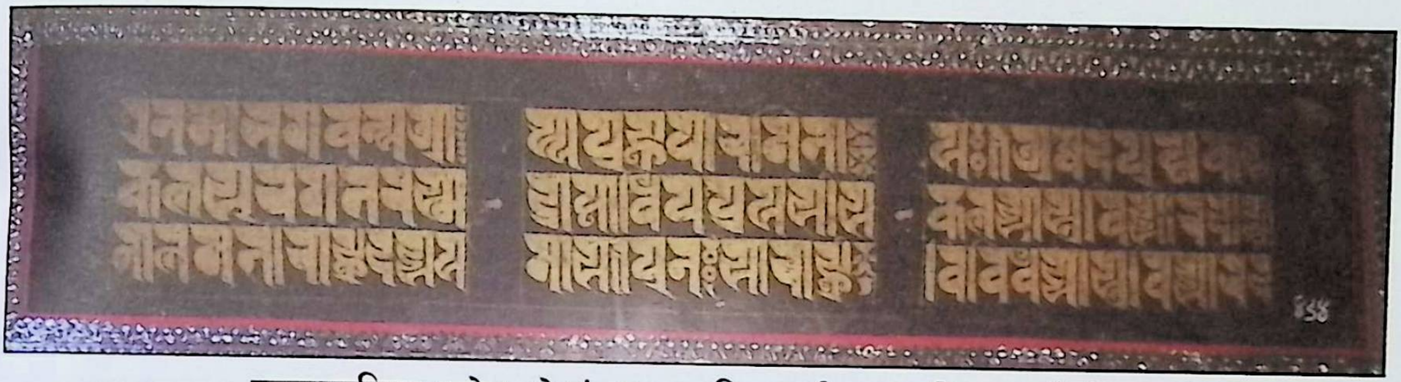

प्रज्ञापारमिता स्तोत्र, ने.सं. ३४४, विक्रमशील महाविहार, थँबहिल

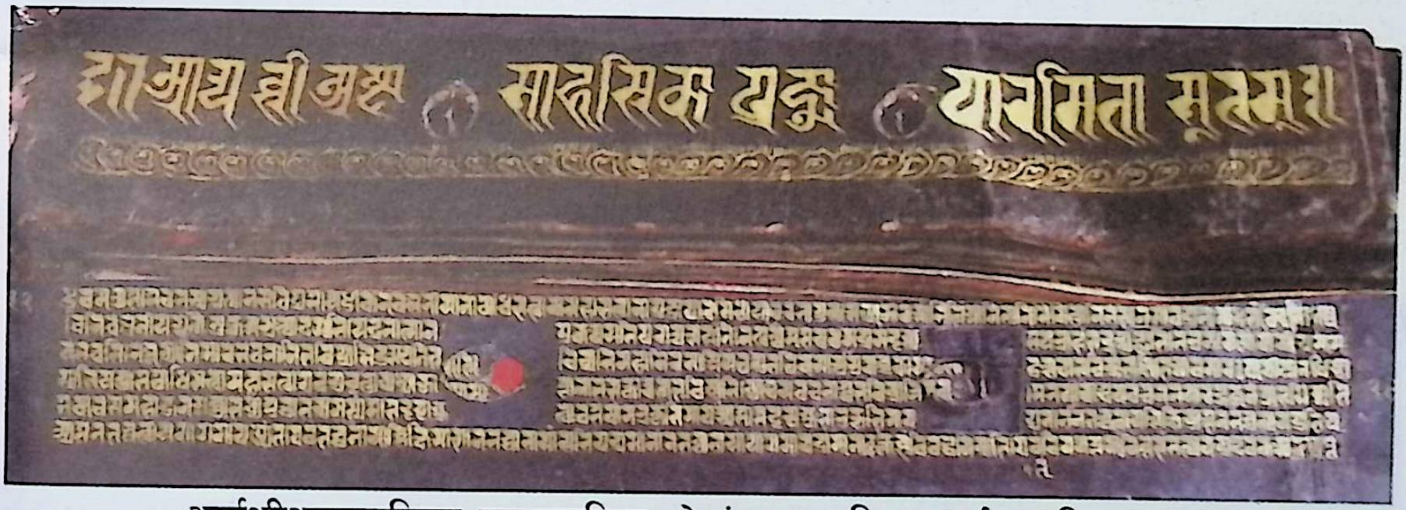

आर्यश्रीअष्टसहस्रिका प्रज्ञापारमिता, ने.सं. ३४५, हिरण्यवर्ण महाविहार, यल

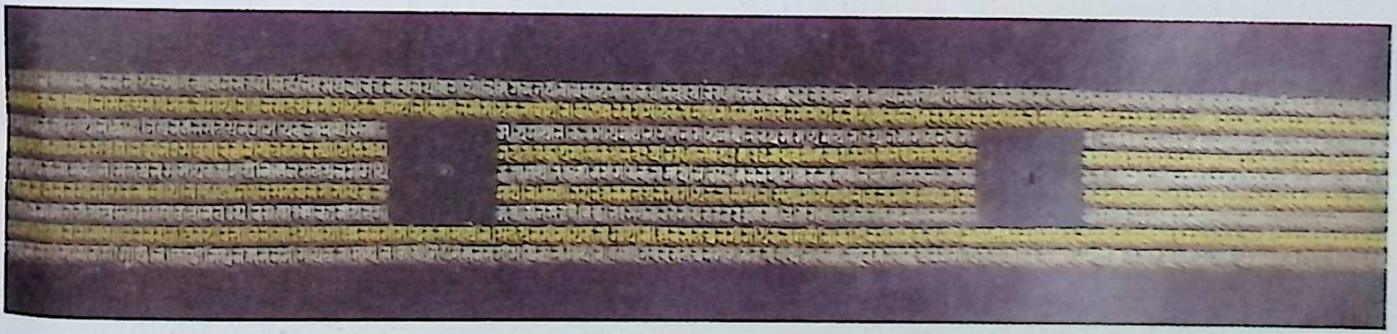

आर्यश्रीअष्टसहस्रिका प्रज्ञापारमिता, इतुंबहाल

आर्यअष्टसहस्रिका प्रज्ञापारमिता, ई.सं. १५११, कोपनहेगन विश्वविद्यालय

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

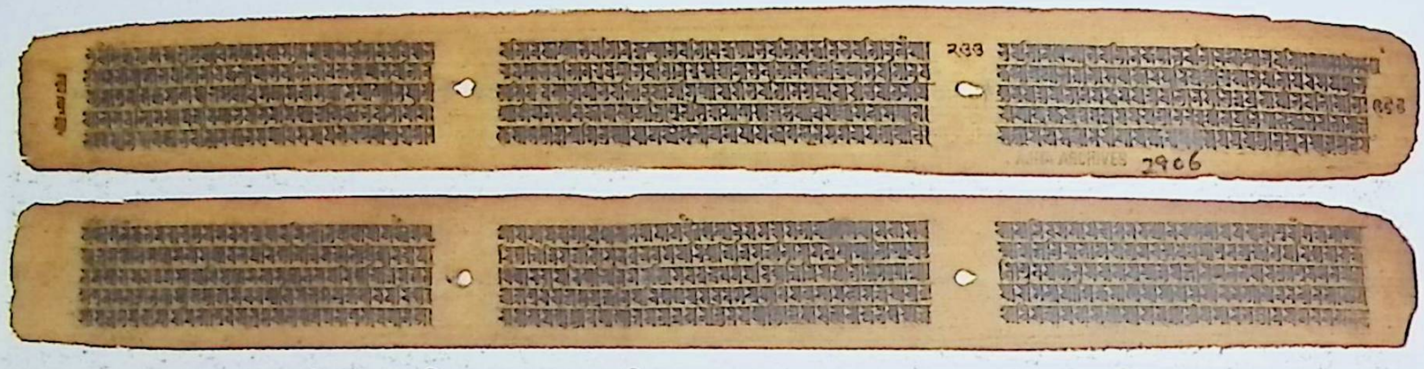

आर्यअष्टसहस्रिका प्रज्ञापारमिता, DPN 5123, आशा सफूकुथि

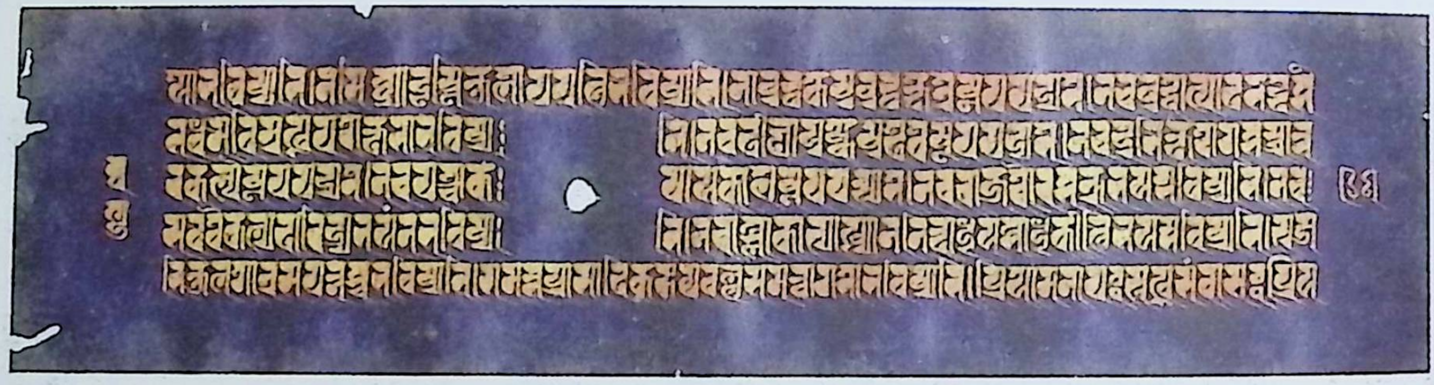

नामसंगीति DPN 3922, आशा सफूकुथि

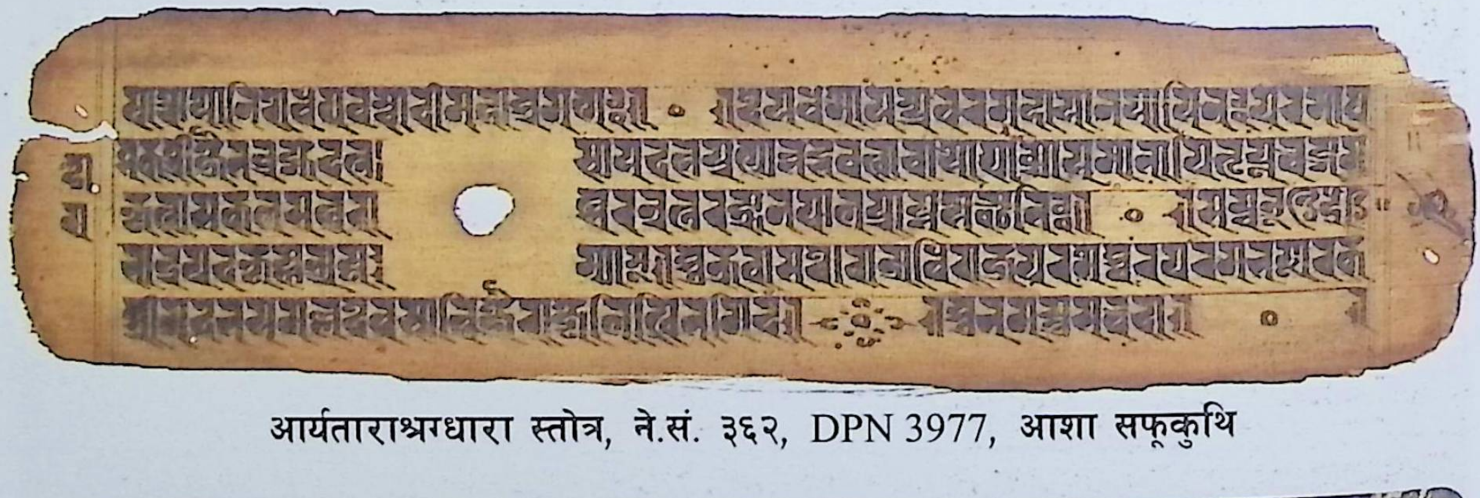

आर्यताराश्रग्धारा स्तोत्र, ने.सं. ३६२, DPN 3977, आशा सफूकुथि

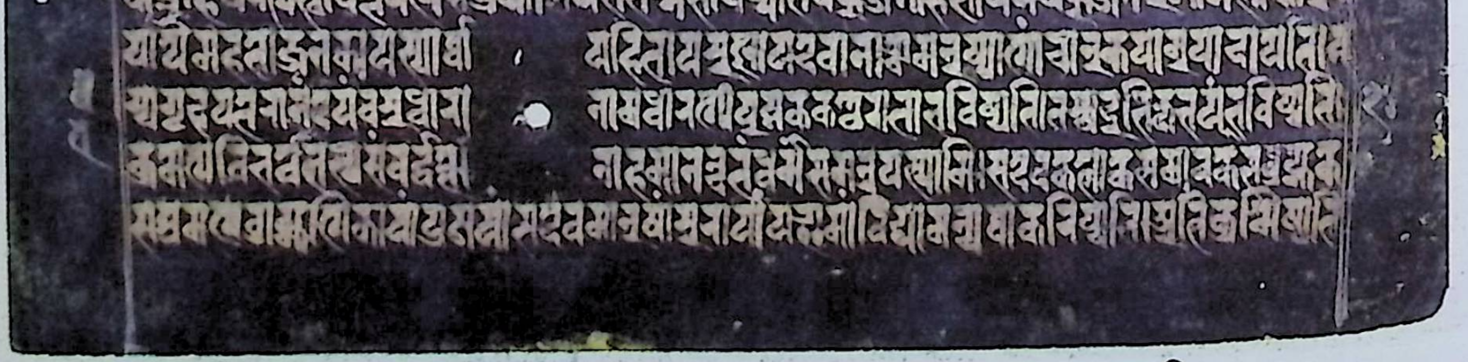

बसुन्धरा नामधारणी, ने.सं. ४३२, DPN 3274, आशा सफूकुथि

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

पञ्चरक्षासूत्र, ई.सं. १६५३, Wellcome Collection, London

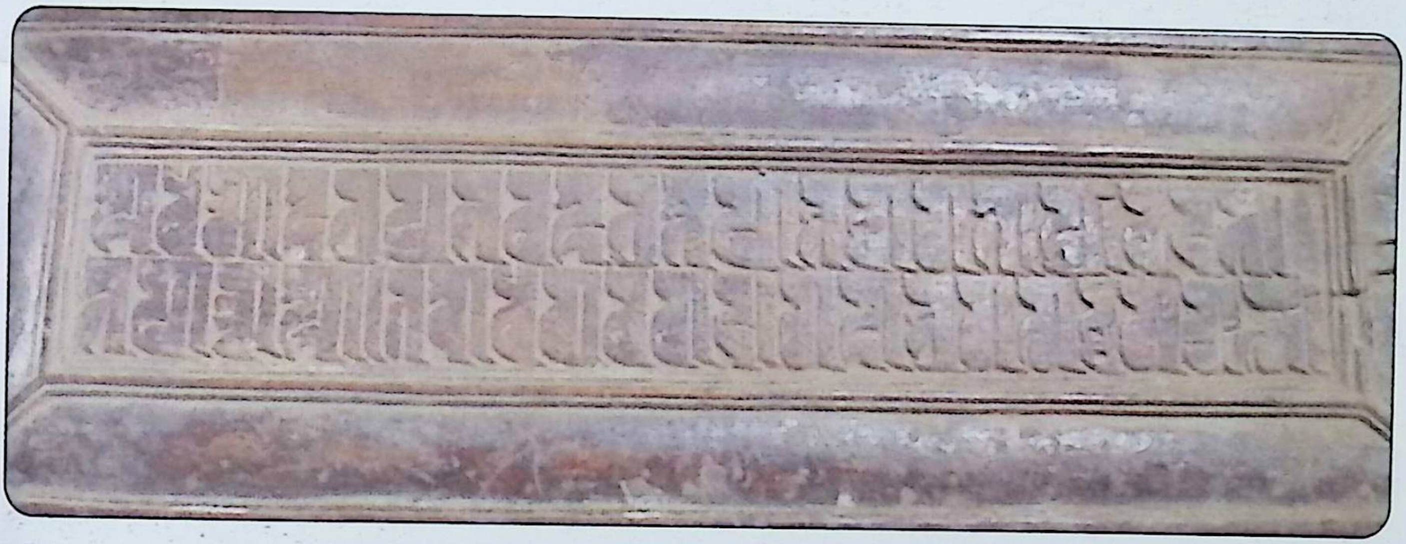

रञ्जना आखलं मन्त्र कियात:गु थ्यासफूया कं (द्यव:)

पौभाया ल्यूने रञ्जना आखलं च्वयात:गु मन्त्र

पौभाया ल्यूने रञ्जना आखलं च्वयात:गु मन्त्र

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ल्वहंपतिइ रञ्जना लिपि

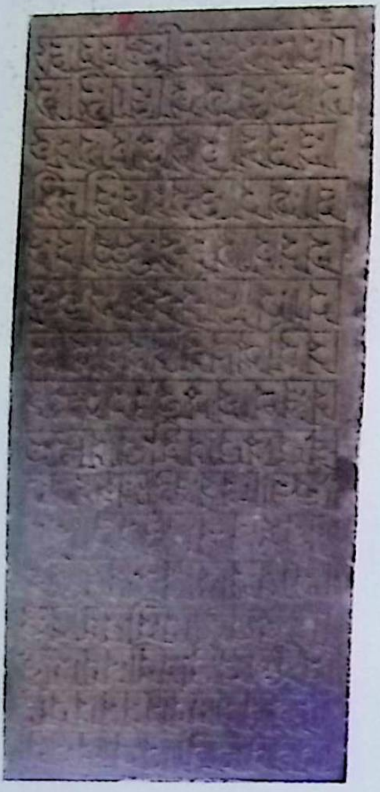

लगंबहा:या शिलालेख

दैलेखया शिलालेख

मरु, इलाछँया शिलालेख

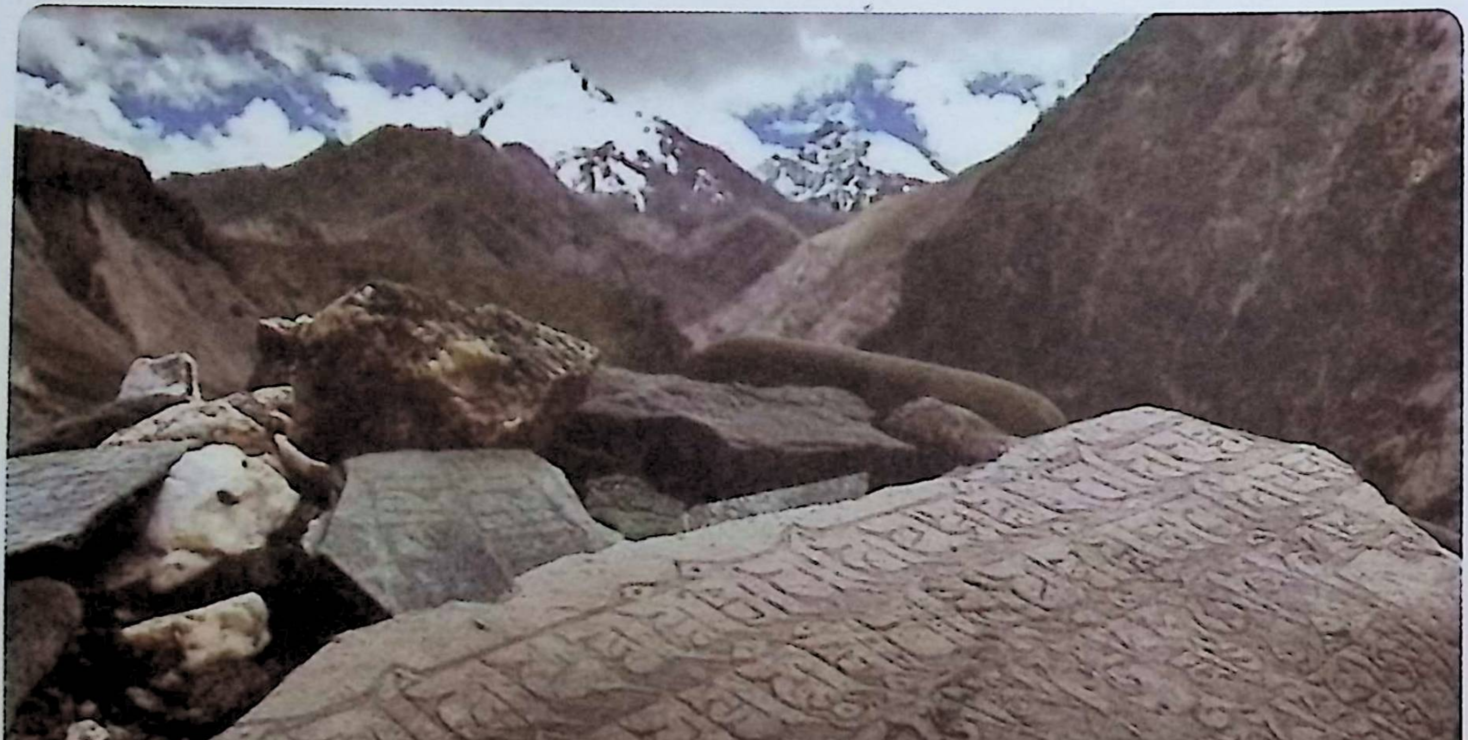

लद्दाखया पहाडया ल्वहँतय् रञ्जना लिपि कियात:गु मन्त्र

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

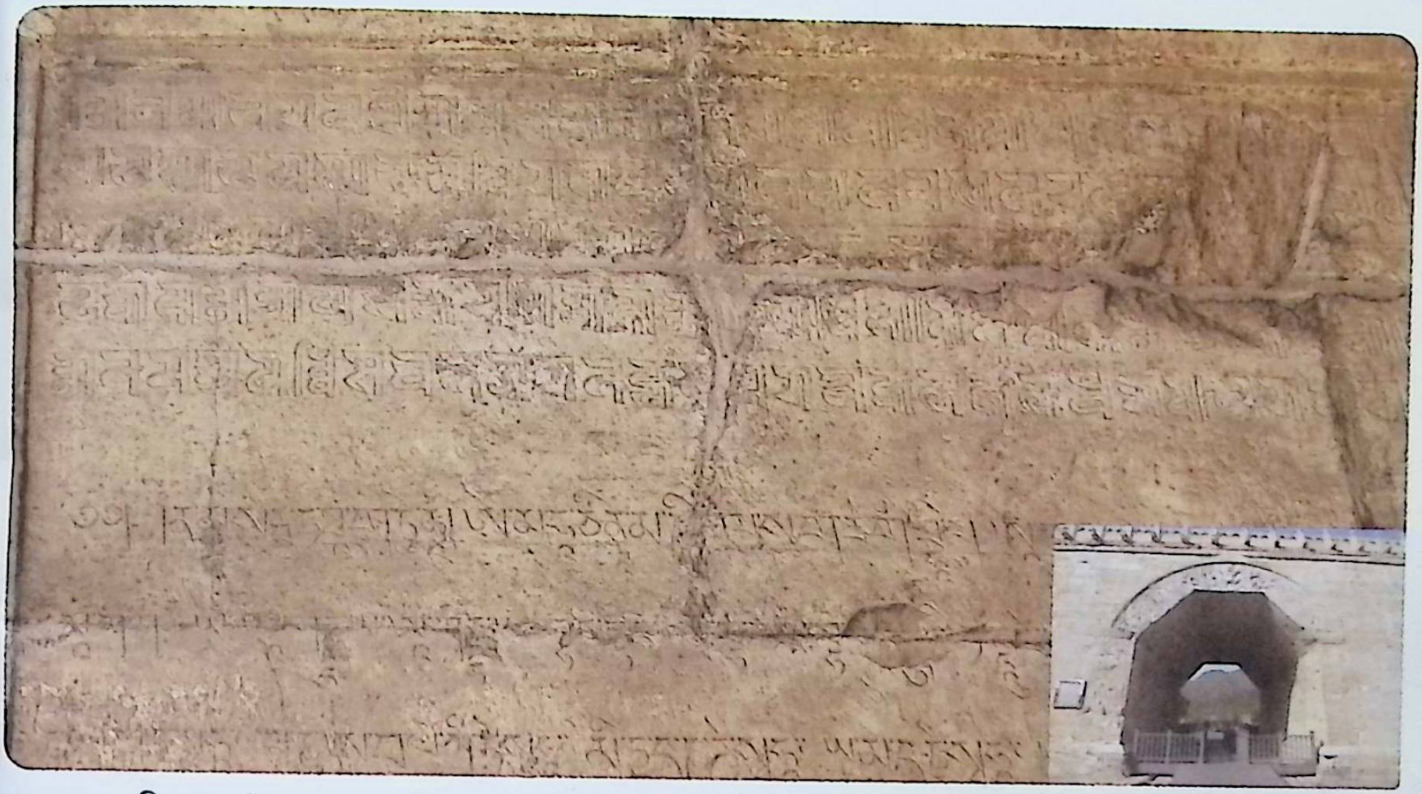

चिनया ग्रेटवालया अंगलय् रञ्जना आखलं कियातःगु शीतातपत्रोष्णीष धारणी सूत्र

थीथी हलंज्वलनय् रञ्जना लिपि

मंगोलियाया सैनिक पोशाक व तपुलिइ रञ्जना आखलं कियातःगु मन्त्र

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

हिरण्यवर्ण महाविहारया तोलनय् रञ्जना आखलं कियात:गु

कुताक्षर, जनबहा:

कुताक्षर
हिरण्यवर्ण महाविहार

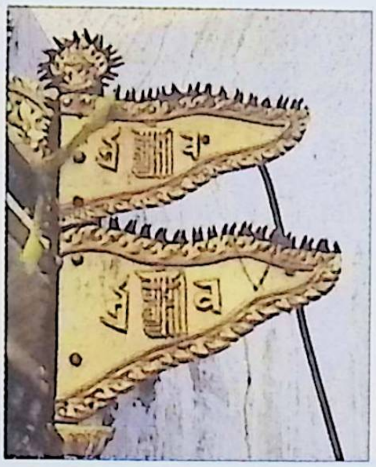

बौद्ध ध्वाँय्
स्वयम्भू

माने, स्वयम्भू

बौद्ध गुम्बाया मानेय् रञ्जना लिपि,
भुटान

बौद्ध ज्वलनय् रञ्जना लिपि,
हङ्कङ्ग विश्वविद्यालय

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

चैत्य व गुम्बाय् रञ्जना लिपि

भृकुतिं दयेकूगु चीनया भ्रोखाङ्ग गुम्बाय् रञ्जना आखलं कियात:गु मन्त्र

चैत्यय् रञ्जना आखः

चैत्यय् रञ्जना आखः

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

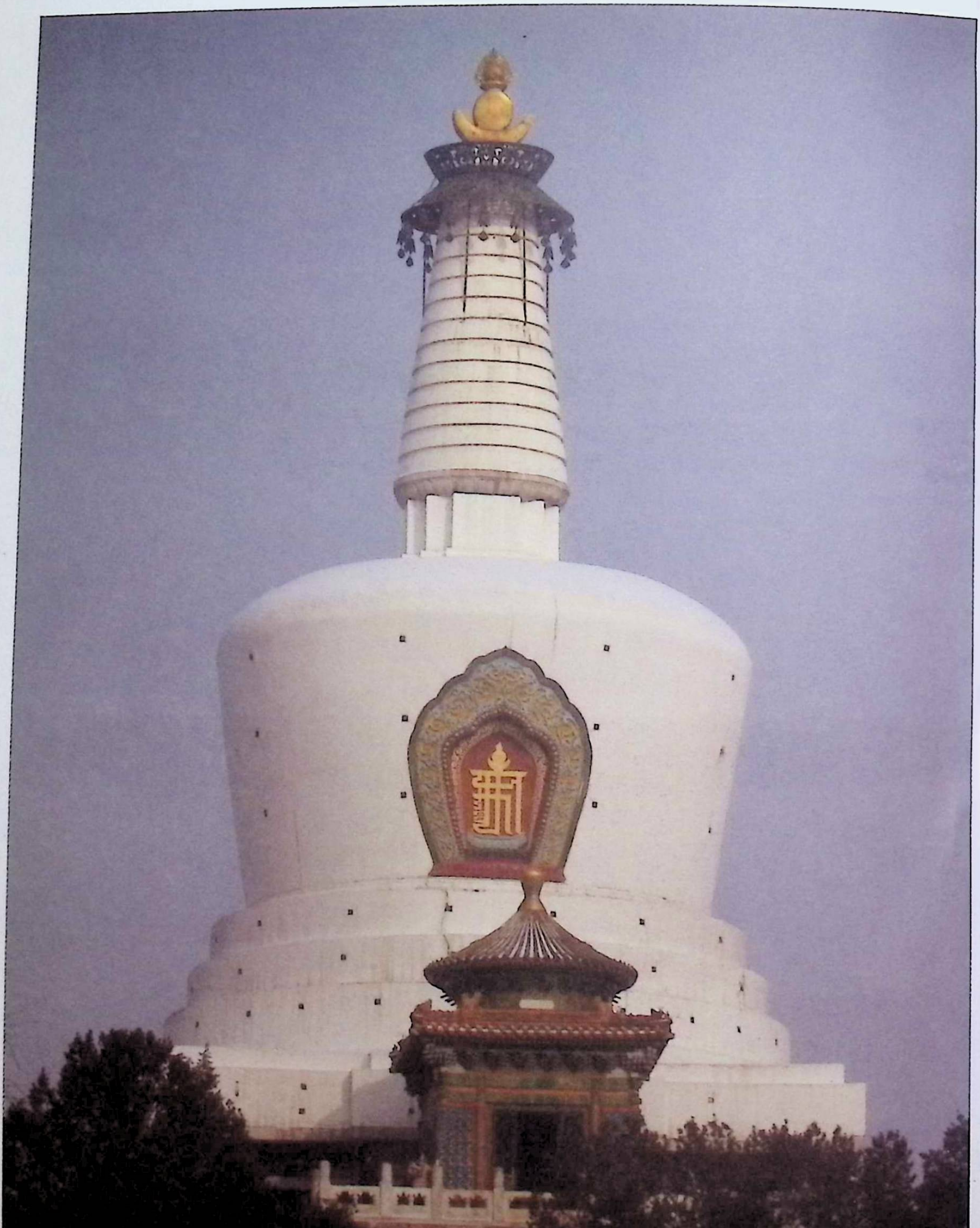

अरनिकों दयेकूगु बेइजिङया श्वेतचैत्यय् रञ्जना कुताक्षर

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

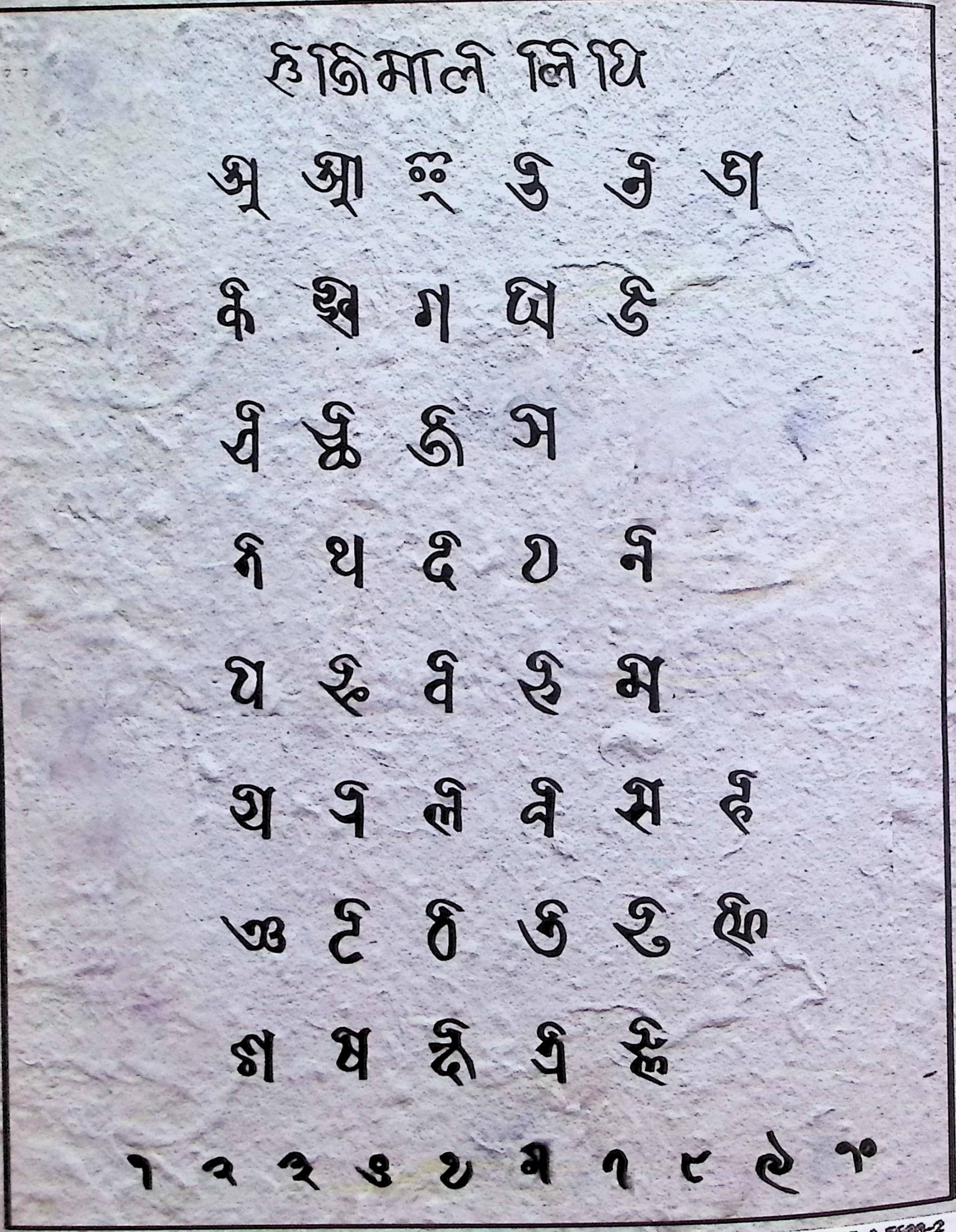

ISBN 978-9937-0-5689-2

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection